

AIDAI

1959

NR. 2

TURINYS

FEBRUARY, 1959

AIDAI-ECHOES, cultural magazine published monthly, except July and August, by the Franciscan Fathers, Kennebunkport, Maine. Subscription $6.00, single copy 60c. Second-class postage paid at Brooklyn, N. Y.

AIDAI

MĖNESINIS KULTŪROS ŽURNALAS

1959 METAI VASARIO MĖNUO Nr. 2 (117)

LITERATŪRA IR MENAS OKUPUOTOJE LIETUVOJE PO STALINO MIRTIES

DR. JONAS GRINIUS

Šios paskaitos* pradžioje reikia pasakyti, kad čia nebus kalbama apie paskirų lietuvių rašytojų bei menininkų iškilimą po Stalino mirties. Nebus taip pat specialiau nėgrinėjami nė lietuvių rašytojų bei dailininkų naujieji kūriniai. Pirmoje eilėje čia bus kalbama apie bendruosius literatūrinius ir meninius reiškinius — apie nuotaikas, tendencijas ir siekimus, kurie viešai atsiskleidė literatūros bei meno gyvenime 1953-58 metais. Tiesa, mums, gyvenantiems Vakaruose, šio laikotarpio reiškiniai atsiskleidė nevisai, nes apie juos mes tegalime spręsti, tik remdamiesi sovietinių lietuvių laikraščių ir knygų duomenimis. Tie reiškiniai, be abejo, būtų vaizdesni ir tikslesni, jei žinotume dar kitų faktų, kurie nėra patekę nei į knygas, nei į laikraščius. Tačiau ir iš atgarsių sovietinėje spaudoje galime susidaryti apytikrį vaizdą, kas dėjosi lietuvių literatūros ir meno gyvenime po Stalino mirties.

1953 metais sušvelnėjus policiniam MGB savivaliavimui, Sovietų Sąjungoje sušvelnėjo šiek tiek ir tautybių suniveliavimo politika. Sovietinėms sąjunginėms respublikoms, į kurių skaičių yra inkorporuota Lietuva, Maskva davė šiek tiek daugiau autonomijos kultūrinėje srityje negu buvo prie Stalino. Tautybių sulyginimo procesas pagal totalistinę rusų komunistų ideologiją ir jos interesus šiek tiek sušvelnėjo, bet neišnyko. Tai vaizdžiau matyti pažvelgus į Pabaltijo trijų respublikų kai kurias kultūrinio gyvenimo apraiškas.

Antai, Taline, Rygoje ir Vilniuje Stalino laikais išeidavo ir dabar tebeišeina po vieną dienraštį visiems gyventojams, po vieną dienraštį specialiai komunistiniam jaunimui ir po vieną mėnesinį žurnalą sovietinės ideologijos ir filosofijos klausimais. Šitokie trys periodiniai leidiniai spausdinami kiekvieno krašto tautine kalba ir paraleliai tiems patiems reikalams tokio pat pobūdžio trys laikraščiai kiekviename krašte leidžiami rusiškai. Literatūros ir meno laikraščiai Pabaltijo tautose taip pat standartizuoti. Kiekviename jų spausdinamas vienas mėnesinis žurnalas (lietuviškai jis vadinasi "Pergale") ir vienas savaitraštis atitinkama tautine kalba. Jų ne tik pobūdis ir kainos tie patys, bet savaitraščiai turi net tokį pat vardą, būtent, Estijoj, Latvijoj ir Lietuvoj jis vadintas "Literatūra ir Menu". Nebekalbant apie kitus sulyginimo reiškinius, čia dar galima paminėti, kad šalia teatrų įvairiuose miestuose tautinėmis kalbomis, Taline, Rygoj ir Vilniuje veikia po vieną rusų dramos teatrą. Šitaip buvo prie Stalino, šitaip pasiliko ir po jo mirties.

Tik dabar tautų sulyginimo planas vykdomas gudriau ir yra pridengtas bendradarbiavimo skraiste. Politinio bendradarbiavimo tarp Pabaltijo tautų nebuvo prie Stalino, negali jo būti ir dabar, nes Estijos, Latvijos ir Lietu-

* Ši paskaita skaityta 1958 m. rugpjūčio 19 d. Europos LFB studijų savaitėje.

vos sovietinės respublikos tėra administratyviniai vienetai, kur Švietimo ir Kultūros ministerijos turi šiokią tokią autonomiją. Bet po XX sovietinės kompartijos suvažiavimo 1956 metais Kremliaus valdovai Pabaltijo respublikoms leido kultūrinį bendradarbiavimą rusų komunistų priežiūroje. Šitoks bendradarbiavimas ryškiausiai ligi šiol pasireiškė teatro ir muzikos srityse. Pirmasis faktas buvo Pabaltijo teatrinis festivalis Rygoj 1956 metų pavasarį. Tada trijų Pabaltijo respublikų ir Suomių Karelijos geriausi teatrai parodė savo geriausius spektaklius.

Antrasis Pabaltijo teatrinis festivalis įvyko Vilniuje 1957 m. gegužės pabaigoj - birželio pradžioje. Šitame festivaly Suomių Karelijos vietą užėmė Gudija su Minsko rusų ir gudų teatrais. Šį kartą dramos teatrų tarpe buvo išskirti trys teatrai: rusų dramos teatras Minske, latvių dramos teatras Rygoje ir lietuvių dramos teatras Kaune su Juozo Grušo "Herkaus Manto" tragedija. Operos ir baleto pirmosios vietos atiteko Vilniaus operos ir baleto teatrui už V. Klovos operą "Pilėnus" ir už J. Indros baletą "Audronę".

Kad šitame pabaltiečių neva bendradarbiavime teatrų srity nebuvo atsisakyta sulygiavimo pagal rusų komunistų interesus, atskleidžia du faktai. Pirmiausia tų teatrinių varžybų vertinimo komisijose dalyvavo specialiai iš Maskvos atsiųsti rusai. Antai, antrame festivaly dramos teatrų spektaklius vertino Maskvos teatralai V. Kancler, N. Kliučnikov ir V. Pimenov. Operas ir baletus taip pat vertino iš Maskvos deleguoti teatro darbuotojai J. Džaman, O. Bron ir P. Gusev. Jie ir baigiamajame festivalio akte pasakė pagrindines vertinamąsias kalbas. Antras faktas, liudijąs sustiprintą rusų komunistų priežiūrą pabaltiečiams, buvo įtraukiamas į Pabaltijo teatrų festivalius Suomių Karelijos ir Gudijos. Viena, Karelija ir Gudija yra labiau sukomunistintos ir surusintos negu Estija, Latvija ir Lietuva. Antra, tų sovietinių respublikų įtraukimas į pabaltiečių teatrų tarpą sudarė didesnes galimybes iškilti rusų teatrams (antrame festivaly Minsko rusų teatras ir buvo pastatytas į pirmąsias vietas su tikrai komunistiniu spektakliu "Optimistine tragedija"). Trečia, Karelijos arba Gudijos įtraukimu į pabaltiečių tarpą tikriausiai buvo norėta išvengti paralelės su estų, latvių ir lietuvių bendradarbiavimu laisvajame pasauly. Bet tuo pačiu neva bandradarbiavimu komunistai norėjo atsverti Vakarų pasaulio moralinę paramą Pabaltijo tautoms ir Vakarų įtaką jose, nes antrajam teatrų festivaliui pasibaigus "Literatūros ir Meno" savaitraštis savo vedamajame rašė: "Teatrų varžybos ir kartu jų draugystės šventė vyko paaštrėjusios ideologijų kovos aplinkybėmis, aidint iš užsienio priešiškiems balsams, bandantiems revizuoti socialistinio realizmo metodą... Antroji Pabaltijo teatrų apžiūra, akivaizdžiai paneigdama užsienio meno "vertintojų" skleidžiamus gandus, palyginus su pernykščiu pavasariu Rygoje, pademonstravo dar glaudesnį daugiaspalvį broliškųjų tautų dramos, o taip pat operos ir baleto meno suklestėjimą[1]".

Tretysis (1958 m.) Pabaltijo teatrų festivalis lietuvių teatrams nieko neatnešė, nes šių metų laureatais pripažinti du estų teatrai ir Gudijos gudų ir rusų teatrai Minske. Pernai metais rudeniniame muzikos festivaly taip pat pirmenybė buvo atiduota estų simfoninei muzikai.

Savo sulyginimo planuose Maskva užpernai metais šiokią tokią nuolaidą padarė Lietuvai, nes jai leido lenkų-lietuvių meno dekadą. Per dešimtį dienų lenkų muzikos, dainos ir liaudies šokių atstovai gastroliavo po Lietuvą, o lietuvių muzikos, dainų ir šokių junginiai bei solistai gastroliavo po Lenkiją. Šitaip lietuvių menininkams buvo pusiau pravertos durys į Vakarus. Dėl to lietuvių ir lenkų pasitenkinimas, kaip rašė sovietinė lietuvių spauda, buvęs didelis. Lietuvių komunistams jį šiek tiek sudrumstė lenkų atvirumas, nes jie dekadai skirtame leidiny drįso parašyti, kad iki Stalino mirties lietuvių sovietinė literatūra nėra davusi nieko reikšmingo, išskyrus A. Vienuolio romaną "Puodžiūnkiemį". Dėl šitokio Stalino laikotarpio Lietuvoj įvertinimo kompartijos oficioze "Tiesoj" A. Venclova ir T. Tilvytis parašė protesto žodžius. Pirmasis palengvėjimas kultūrinėj srity po Stalino mirties vis dėlto buvo ne bendradarbiavimas su Pabaltijo tautomis, bet leidimas spausdinti tuos kūrinius, kuriuos komunistai vadina nacionaliniu palikimu. Į tą palikimą komunistai pirmiausiai įtraukia liaudies meną ir tautosaką, o antroje eilėje individualių rašytojų bei dailininkų veikalus, sukurtus praeity, ne sovietinėj santvarkoje, ypač realistinius kūrinius. Ligi Stalino mirties Lietuvos komunistai daug kalbėjo ir rašė apie savo palankumą lietuvių liaudies kūrybai, bet beveik nieko nebuvo padarę jai surinkti ir paskelbti viešam naudojimui. Tik po Stalino mirties buvo pradėti leisti lietuvių tautosakos rinkiniai, kurie buvo tapę bibliografine retenybe (brolių Juškų ir S. Stanevičiaus surinktos dainos, Daukanto pasakos). Dar vėliau (tik 1956 m.) buvo pradėti spausdinti liaudies meno rinkiniai. Šioj serijoj jau yra išėję gražios knygos apie lietuvių darbo įrankius, liaudies architektūrą, audinius.

ADOMAS GALDIKAS

SODYBA

V. Maželio nuotr.

Iki Stalino mirties mirusiųjų rašytojų palikimas taip pat nebuvo leidžiamas serijomis, kaip visi raštai. Išimtis tebuvo daroma tik tokiems komunistams pasitarnavusiems rašytojams, kaip Salomėja Nėris, kuri po mirties buvo apdovanota Stalino premija. Jos raštai ir buvo išleisti dviem tomais. Leidimai raštų serijomis tada buvo skiriami ne lietuvių autoriams, bet Leninui, Stalinui, Gorkiui. Tada taip pat buvo nemažai spausdinama įvairių rusų autorių vertimų, kuriuos dažnai atlikdavo tie lietuviai rašytojai ir poetai, kurie negalėdavo parašyti ką nors savo, kas patiktų komunistams. Po Stalino mirties rusiškų autorių vertimai į lietuvių kalbą ėmė mažėti. Tada prasidėjo mirusių lietuvių autorių leidimas serijomis. Žinoma, ir tada pirmenybė buvo atiduota tiems rašytojams ir poetams, kurių raštus buvo lengviausiai iškomentuoti pagal sovietinę ideologiją. Tai buvo J. Biliūno, Žemaitės, K. Donelaičio, Lazdynų Pelėdos, J. Janonio, P. Cvirkos ir dar vieno antro raštai. Tik 1957 m. šešiais tomais tegalėjo išeiti Balio Sruogos raštai. Šis prieš dešimtį su viršum metų miręs rašytojas komunistams buvo toks įtartinas, kad jo dvi dramos (Apyaušrio Dalia ir Kazimieras Sapiega), išspausdintos autoriui gyvam tebesant (1945 ir 1947), nesusilaukė tada nė vienos recenzijos lietuvių sovietinėje spaudoje. 1955 - 57 metų laikotarpy tomų serijomis buvo išleisti dviejų tada dar gyvų rašytojų (A. Vienuolio ir J. Simonaitytės) raštai. Su jais pasielgta taip pat, kaip anksčiau (1954-55) su T. Tilvyčiu, nes jie yra geriausi prozaikai nekomunistai, nors daugiau ar mažiau prisitaikę jų reikalavimams[2].

Lietuvių dailininkų kūrybos leidinių po Stalino mirties tėra išleista mažai — tik dvi knygos, viena skirta P. Kalpoko, antra A. Žmuidzinavičiaus tapybai.

Tačiau nei minėtų dailininkų kūrybos leidiniai, nei rašytojų visų raštų serijos nėra pil-

ni. Pvz. A. Žmuidzinavičiaus kūrybai skirtoje knygoje nėra jo populiariausio paveikslo reprodukcijos — "Regėjimo", simbolizuojančio Lietuvos atgimimą. Lazdynų Pelėdos septynių tomų raštų serijoj nėra jos vienintelio romano ir reikšmingiausio kūrinio "Klaidos", nes autorė jame nepalankiai atvaizdavo 1905 m. revoliucijos ekscesus. B. Sruogos šešiuose tomuose komunistai nepraleido jo dramų "Radvilos Perkūno" ir "Algirdo Izborske", turbūt, dėl to, kad pirmame veikale yra teigiamai atvaizduotas vyskupas M. Giedraitis, o antrame komunistai surado antirusiškų tendencijų. A. Vienuolio raštų serijoj komunistai nepraleido jo dviejų tomų romano "Viešnios iš Šiaurės".

Dar griežtesnė komunistų cenzūra taikoma mirusiems krikščioniškos pasaulėžiūros rašytojams ir aiškiems lietuviams patriotams. Jų visų raštų neleidžiama ir po Stalino mirties, o tespausdinami tik atrinkti kūriniai. Vienu ar dviem tomeliais yra pastaraisiais metais išspausdinti šių autorių atrinkti kūriniai: A. Baranausko, P. Vaičaičio, Vaižganto, V Kudirkos, V. Krėvės, Maironio. Čia pažymėtina bent tai, kad Maironio eilėraščių dabar komunistai nebedarko, iš vidurio eilėraščių nebeišbraukia strofų, kaip buvo ankstesniuose "Pavasario Balsų" leidimuose. Dabar jie praleidžia visą eilėraštį, arba visą išbraukia. Bet yra visa eilė mirusių rašytojų, kurių raštų komunistai visai neleidžia. Prie tokių rašytojų priklauso Vydūnas, M. Gustaitis, Dobilas, Jakštas, J. Baltrušaitis, J. Savickis ir kiti. Iš V. Pietario raštų tetoleruojama tik jo pasaka apie Lapės gyvenimą ir mirtį. Dėl sunkiai suprantamų priežasčių didesnės komunistų tolerancijos yra susilaukęs A. Vienažindys. Jo eilėraščiai vardu "Ilgu ilgu man ant svieto" 1958 metų pradžioje yra išėję be griežtesnės cenzūros.

Kaip Stalinui gyvam tebesant buvo, taip ir po jo mirties visiškai tylai okupuotoje Lietuvoje tebėra pasmerkti rašytojai, gyveną Vakaruose ir sudarą apie 50 proc. visų lietuvių rašytojų bei poetų. Šis ortakizmas tiek toli nueina, kad net literatūros mokslo veikalų bibliografiniuose skyriuose neleidžiama minėti Vakaruose gyvenančių autorių raštų. O jei kur neišvengiamai reikia paminėti, tai prideda niekinančių epitetų — buržuazinis nacionalistas ir t.t. Tai vaizdžiai pailiustruoja "Lietuvių literatūros istorijos" I tomas (išėjęs iš spaudos tik 1957 m. pabaigoje). Gaunasi tikra keistenybė, kad bibliografijoje neminimas net toks Vacl. Biržiška, kurio darbais aiškiausiai naudotasi. Bibliografiniame skyriuje tenurodyti tik tie straipsniai ir studijos, kurie buvo parašyti Lietuvoje sovietinio režimo metais. Tokia pati tyla ir po Stalino mirties tebetaikoma lietuvių dailininkams ir muzikams, gyvenantiems Vakaruose. Rodos, tik nuo 1958 m. pradžios tik vieno antro Vakaruose gyvenančio dailininko pavardė pradėta minėti neigiamo vertinimo pavyzdžiui. Tylos pasmerkimas yra palietęs ir tuos dailininkus, kurie Stalino laikais buvo apšaukti formalistais arba dekadentais. Iš dalies į jų tarpą yra patekęs ir M.K. Čiurlionis.

Tačiau po Stalino mirties yra buvę mėginimų kai kuriuos lietuvių rašytojus ir dailininkus rehabilituoti. Kai kurie jų iš tikro buvo rehabilituoti, o kai kurių situacija pasiliko neaiški. Pvz. pasmerkimą komunistai yra nuėmę nuo V. Krėvės. Kai kurie jo raštai, kaip "Žentas" ir "Dainavos senų žmonių padavimai", dabar Lietuvoje spausdinami, o jis pats sugrąžintas į viduriniųjų mokyklų programas. Visiškas pasmerkimas taip pat nuimtas nuo eilės rašytojų ir poetų, kurie Stalino laikais buvo ištremti į Sibirą. Keliems jų išlikusiems gyviems apie 1956 m. buvo leista sugrįžti į Lietuvą ir čia bendradarbiauti laikraščiuose. Tačiau tų grįžusiųjų tik vienas K. Boruta tėra įtrauktas į sovietinių lietuvių rašytojų oficialius sąrašus.[3] Tiesa, jei tikėti K. Borutos pasisakymui užsieniui skirtame komunistiniame "Tėvynės Balse", jis nė nebuvęs ištremtas.

Po Stalino kulto panaikinimo lietuviai dailininkai stengėsi visai rehabilituoti visiems lietuviams brangų M.K. Čiurlionį, nes ligi šiol oficialiai tebuvo pripažįstamas tik jo muzikinis palikimas. Tuo tarpu jo tapyba rusų komunistams nepriimtina, nes nepakankamai realistinė. M.K. Čiurlionio rehabilitacijos viešai siekė du dar gana jauni dailininkai — J. Mackonis ir A. Savickas. Šis pastarasis specialiame straipsny tarp kito ko rašė: "Jeigu buržuaziniai meno kritikai be atodairos garbino Čiurlionio meną, tai mūsų dailės kritikai-vulgarizatoriai savo metu bandė jį visiškai išbraukti iš lietuvių dailės istorijos. Žinoma, nei vienas, nei kitas Čiurlionio palikimo vertinimo būdas nėra priimtinas. M. K. Čiurlionis nebuvo realistas, kaip mes realisto sąvoką suprantame šiandien. Jis nebuvo ir revoliucionierius demokratas... Bet, iš kitos pusės, mes negalime padaryti jo ištisai mistiku, dekadentu. M.K. Čiurlionio kūryboje yra daug tikrų šedevrų, kuriuos mes privalome skirti nuo viso to, kas dailininko kūryboje buvo silpna ir reakcinga. Teigiamieji įžymiojo tapytojo kūrybos momentai turi būti aiškinami ir aptariami, padedant m enu besidomінčioms darbo masėms t eisingai suvokti dailininko kūrybą"[4].

Kad suprastume, kaip sunku lietuviams nuo rusų komunistų ginti seniai mirusio garsaus tapytojo palikimą, čia reikia priminti dvi smulkmeni. Dail. A. Savickas savo straipsnį apie Čiurlionį turėjo pradėti riebiu šriftu išspausdintomis citatomis komunistų pripažįstamų autoritetų — ruso M. Gorkio ir prancūzo Romain Rollando, kurie yra palankiai atsiliepę apie M.K. Čiurlionį. Kitas dailininkas, J. Mackonis, kuris taip pat siekė M. K. Čiurlionio rehabilitacijos, savo argumentams šaukėsi Beethoveno ir Čaikovskio simfonijų, kurias rusų komunistai pripažįsta.

Ar Kremliaus viešpačiai sutiks rehabilituoti Čiurlionį tapytoją, dar nežinia. Bet po Stalino kulto panaikinimo jie yra padarę kitokių nuolaidos gestų pavergtų tautų rašytojams ir menininkams. Nuo 1957 metų jie leido Lietuvos rašytojams, menininkams ir mokslininkams skirti vadinamąsias respublikines premijas. Šitą gestą Maskvos kompartija, turbūt, todėl padarė, kad ligi šiol vadinamųjų Stalino-Lenino premijų meno ir mokslo žmonėms Pabaltijo kraštuose mažai tekekdavo. Latvijoj ir Lietuvoj jos pernai buvo išdalintos pirmą kartą. Užpernai jos teko kompozitoriui V. Klovai už operą "Pilėnus", kompozitoriui J. Indrai už baletą "Audronę", rašytojui J. Baltušiui už "Parduotas vasaras", poetui E. Mieželaičiui už "Brolišką poemą", rašytojui J. Grušui už "Herkaus Manto" tragediją ir režisieriui Venckevičiui už šitos tragedijos pastatymą Kauno dramos teatre. 1958 m. respublikinės premijos buvo paskirtos V. Mykolaičiui-Putinui už "Sukilėlių" romano I tomą, J. Simonaitytei už "Viliaus Karaliaus" abu tomu ir skulptoriui J. Kėdainiui už statulą "Kolūkio arklininką". Paskirtos ir trys premijos mokslo ir technikos žmonėms.

Taip pat Kremliaus ponų nuolaida pavergtiesiems reikia laikyti ir leidimą meno ir mokslo atstovams išvykti į nekomunistinį užsienį. Ja pasinaudojo kai kurie lietuvių rašytojai ir menininkai ir drauge su rusais 1956 ir 1957 metais ekskursavo Indijoj, Egipte ir Vakarų Europoj.

Tačiau už keliones į užsienius ir už premijas buvo svarbesnis baimės ir veidmainystės sumažėjimas, nes jis palietė visus rašytojus bei menininkus ir pasiekė kitus kultūra besidominčius žmones. Tas baimės sumažėjimas po Stalino mirties, ypač po jo kulto oficialaus panaikinimo padėjo viešai pasireikšti kai kurioms nuotaikoms ir mintims, kurios ligi tol buvo slepiamos. Šitos nuomonės ir nuotaikos pradėjo daugiau ar mažiau pasireikšti spaudoje. Jas bereikšdami, rašytojai ir menininkai galėjo pasisakyti, kas buvo negera sovietinėje meno politikoje netolimoj praeity ir ko jie pageidautų ateity.

Kai kurie jų iškėlė baimę ir veidmainystę, kurią gimdydavo dailininkuose ir rašytojuose meno ir literatūros klausimų sprendimas administratyviniu būdu iš viršaus. Antai dail. J. Mackonis rašė: "Vis dėlto reikia pripažinti, kad net tokio receptų brukimo, "skonio diktato" sąlygomis mūsų dailininkai išlaikė platesnį ir gilesnį požiūrį į meną, nors dažnai ir vengdavo jį viešai pareikšti, būgštaudami, kad jų kas nors neapšauktų formalistais. Ne paslaptis (bent dabar), jog kai kure mūsų tapytojai IX a. rusų peredvižnikų darbus apibūdindavo, kaip vienintelį sektiną pavyzdį, o kuluaruose su pasigėrėjimu minėdavo dar ir Sierovo, Vrubelio, Končalovskio, Matisso, Renuaro tapybą. Ar ne metas panašias užuominas iš kuluarų drąsiai perkelti į spaudos skiltis ir nuoširdžiai išsiaiškinti, nebijant nuomonių susikirtimo?"[5] Šie J. Mackonio žodžiai yra ne tik atskleidimas viešpatavusios baimės, bet ir siūlymas leisti viešas laisvas diskusijas nors meno klausimais.

Kitas dailininkas, Vilniaus Dailės Instituto profesorius, A. Gudaitis palaisvėjimo nuotaikos pagautas išdrįso nurodyti, kokią žalą lietuvių menui yra padarę nemokšos fanatikai, kurie socialistinio realizmo priedangoj diktuodavo dailininkams įvairius nurodymus ir šituo meno kūrinius suniveliuodavo. Dailininkų susirinkime 1957 m. balandžio mėn. jis kalbėjo: "Savo metu kovos su formalizmu priedangoje neretai buvo kovojama iš viso prieš formą tapyboje. Paveikslą buvo norima "sukurti" administratyviniu būdu, iš viršaus diktuojant ir temą ir manierą. Įvairios komisijos darbo procese dailininkui patardavo daugybę smulkių pataisų, iš esmės kreipiančių darbą natūralizmo linkme. Tokie "metodai", padarė daug žalos mūsų tapybai, susilpnino kai kurių dailininkų kūrybinį aktyvumą; daugelis to meto tematinių darbų yra nuasmeninti, inifikuoti, nedaro gilesnio emocinio poveikio. Siaurai suprantant socialistinio realizmo metodą, neleistinai maža reikšmės buvo skiriama šviesai, šešėliui, linijų ritmui, kaip išraiškos priemonei"[6]. Tai aiškus pasisakymas prieš sulyginimo metodus, kuriuos vartoja Lietuvoj rusų komunistai, nes jie menininkų bei rašytojų susirinkimuose beveik nuolat sako pamokomas ir vertinančias kalbas, jie dalyvauja jury ir apžiūrų komisijose, jie vadovauja Lietuvos kompartijos kultūriniam skyriui (B. Riurikov).

Kad Stalino laikais buvo sunku Lietuvos rašytojams, tai buvo žinoma viešai seniau. Be kita ko tai liudijo sovietinės lietuvių literatūros "bosų" J. Šimkaus, A. Venclovos, K. Korsako viešos išpažintys ir atgailos. Po Stalino mirties palengvėjimo nuotaikoje buvo atskleisti nauji faktai. Pasirodė, kad toks neabejotinas talentas ir tikras komunistas E. Mieželaitis nuo komunistinės kritikos taip pat nemažai kentėjo. Šitam poetui, kuris per II pasaulinį karą buvo kareiviu sovietinėje kariuomenėje ir į komunistų partiją buvo įstojęs 1943 metais, sovietiniai kritikai per keletą metų prikaišiojo arba subjektyvizmą, individualizmą ir atitrūkimą nuo tikrovės, arba estetizmą ir nepakankamą optimizmą. Į šitokius kaltinimus tas ištikimas komunistas negalėjo viešai atsakyti nieko kito, kaip tik viename savo eilėrašty parašyti šitikį dvieilį:

"Turi knygoje teisę gyventi
ir lakštingala mano pilka".

Šitokio dvieilio prasmė, tokia natūrali ir savaime suprantama laisvajame pasauly, pavergtoje Lietuvoje 1952 metais buvo suprasta, kaip protesto balsas prieš poeto asmenybės varžtus. Po Stalino kulto panaikinimo šį dvieilį cituodamas, jaunas poetas Alg. Baltakis rašė, kad šis posakis "savo metu skambėjo, kaip savotiškas protestas prieš literatūros vulgarizatorius ir administratorius"[7].

Suprantama, kad tada dar labiau kentėjo rašytojai ir poetai nekomunistai. Mes tai nujautėme seniau. Tačiau po Stalino mirties tai paliudijo ir pati sovietinė lietuvių spauda. Rašydamas apie J. Paukštelio romaną "Kaimynus", kurie antra šiek tiek pakeista laida išėjo 1956 m., kritikas J. Josadė "Pergalės" žurnale konstatavo, kad atidžiai peržiūrėjus J. Paukštelio visą literatūrinę kūrybą, parašytą pokario metais (t.y. sovietinėje okupacijoje), "krinta į akis labai keistas faktas, būtent, kad ji yra lyg kito braižo žmogaus; joje panaudotos visai kitokios, rašytojui svetimos priemonės; J. Paukštelis lyg atsisakė savo ypatingo santykiavimo būdo su gyvenimo medžiaga, savo ypatingo pasakojimo stiliaus ir intonacijos". Tuo tarpu "priversti suvokti pasaulio reiškinius ir pasakoti apie juos *ne savo balsu* — neįmanoma", rašė kritikas J. Josadė[8], pats pabraukdamas žodžius "ne savo balsu".

Po Stalino kulto panaikinimo lietuvių rašytojai, dailininkai ir kritikai pradėjo manyti, kad jie gali *bent pradėti* kalbėti savu balsu. Jie pradėjo smerkti schematizmą, dogmatizmą, skonio diktatą, administravimą iš viršaus, kaip netolimos praeities blogybes, nors jos dar nebuvo išnykusios ir dabarty. Jie negalėjo praeiti tylomis nė pro socialistinio realizmo diktuojamus varžtus. Neliesdami viešai socialistinio realizmo esminių ydų, vieni rašytojai ir kritikai stengės jo varžtus atleisdinti pozityviomis mintimis ir pasiūlymais. Antai, Vyt. Kubilius savo straipsny "Apie tarybinės lietuvių literatūros įvairumą" rašė: "Naujos idėjos, nauji gyvenimo reiškiniai, žengdami į literatūrą, reikalauja ir savo specifinės meninės išraiškos. Kūryba negali apseiti be naujos formos ieškojimų, be nuolatinio esamų žanrų, meninio mąstymo būdų atnaujinimo ir keitimo. Smerkdami tuščią eksperimentavimą, žodinę ekvilibristiką, mes turime palaikyti visus sveikus ir natūralius naujumo ieškojimus. Mūsų kriterijus čia tegali būti vienas — ar naujovė yra idėjiškai ir meniškai vertinga[9]". Šitaip, nekritikuodami socialistinio realzmo iš esmės, kai kurie kritikai ir rašytojai stengėsi prisidėti prie atlaisvinimo nuostatų, kuriuos sudarė politikai komunizmo įsigalėjimo pradžioje Rusijoj.

Tačiau po Stalino kulto panaikinimo Lietuvoj buvo rašytojų, dailininkų, kritikų ir kitokių intelektualų, kurie kritikavo socialistinio realizmo esmines ydas. Šitokia kritika viešai sovietinėj lietuvių spaudoj nepasireiškė. Bet sovietinė spauda paliudijo, kad ta socialistinio realizmo kritika buvo gana stipri ir plati. Antai, komunistas A. Jonynas 1957 m. vasarą rašė: "Ir mūsų respublikoje miesčionys, tiesa, neperdaug viešai, ėmė ištisai neigti mūsų tarybinės literatūros pasiekimus, šmeižti ir juodinti atskirus kūrinius. Miesčionims tai buvo jau parankiau daryti dėl to, kad jie prisišliejo prie tos teisingos kritikos, kurios mūsų literatūra po asmenybės kulto ir jo pagimdyto bekonfliktiškumo teorijos demaskavimo susilaukė iš partijos ir tarybinės visuomenės... Miesčionys stengiasi, slėpdamiesi už šios kritikos pečių, pajudinti pačius tarybinės literatūros pagrindus, išstumti ją iš komunistiško partiškumo, iš gilaus principinio idėjiškumo kelio. Nekęsdami socializmo ir jo idėjų, miesčionys reikalauja, kad literatūra atsisakytų būti liepsningu šių idėjų šaukliu. "Jokių šauklių, — sako miesčionys, — mums tai nepatinka! Mes nenorim, kad mus kur nors šauktų ir vestų. Mes ir patys turim galvas[10]".

A. Jonynas čia sovietinės literatūros ir socialistinio realizmo neigiamą kritiką pri-

V. VIZGIRDA

KNYGA, VAISIAI IR GĖLĖS

Dr. J. Girniaus nuosavybė

skiria miesčionims, skaitytojams. Tačiau iš tikrųjų ji reiškėsi ir intelektualų sluogsniuose, kurie geriau už kitus galėjo pasakyti: "Mes ir patys turim galvas". Kad šitokia neigiama kritika reiškėsi intelektualuose, tai paliudija "Literatūros ir Meno" vedamasis straipsnis, išspausdintas tame savaitrašty dar 1956 m. gruodžio 1 d. Ten skaitome šitokius žodžius: "Ne paslaptis, jog dėl savo metu egzistavusio asmenybės kulto lietuvių tarybinė literatūra patyrė nemažų nuostolių... Tačiau negalima sutikti su tuo, kad asmenybės kulto kritikos priedangoje bandoma paneigti visą lietuvių tarybinę literatūrą, visus jos iškovojimus, jos neabejotinus laimėjimus. Sąmoningai ar nesąmoningai tokiu būdu siekiama susilpninti mūsų literatūros poveikį skaitytojui, jaunimo masėms. Panašios nuotaikos, deja, gyvuoja kai kurių literatų bei kritikų tarpe. Pasitaiko, kad tokios nuotaikos įperšamos ir studijuojančiam jaunimui, Visa tai daroma dangstantis asmenybės kulto kritika, labai subjektyviais meniškais kriterijais, kažin kokiais tariamai nepajudinamais klasikinias kanonais[11]".

Palaisvėjimo nuotaika, kurioj buvo iškeliamos netolimos praeities ydos literatūros bei meno gyvenime, neliko be įtakos nė individualioje kūryboje. Tų visų reiškinių čia nesuminėsim. Užteks kelių pavyzdžių. Antai, Lietuvos kolchozininkų didelį vargą bei skurdą ir drauge naujosios klasės raudonųjų bajorų metodus kolchozuose mėgino pavaizduoti jaunas dramaturgas Kaz. Saja savo "Septynių ožkenų" komedijoj. Kad ir pasilikdamas komunistinėse pozicijose, jaunas poetas Just. Marcinkevičius eilėraščių cikle "Šventojoj duonoj" taip pat išdrįso pasakyti karčios tiesos apie kolchozininkų ekonominį ir moralinį skurdą. Štai vienas to ciklo eilėraščių "Vagys":

"Audra ant kelių klupdo seną klevą,
Užkrovus vėjo naštą ant pečių...
Tą naktį tėvas vos parsvirduliavo
Ir tėškė aslon pusmaišį kviečių.

— Tai čia, vaikeliai, pusės metų triūsas —
Bent dviem dienom ragaišio bus... gardaus!
Ir rankove jis nubraukė nuo ūsų
Lietaus lašelį. Gal ir ne lietaus...

Rūstus jo veidas, saulėje nudegęs,
Sunykęs t oks nebuvo jau s eniai.
Ateikit čia visi kolūkio vagys,
Visi girtuokliai, niekšai, tinginiai.

Supilkit mums, kas pavogta, pragerta —
Mes praturtėsim pusmaišiais keliais.
Ir tu čia, tėve, teisinies?... Neverta,
Gal būt, vaikai kaip tėvui tau atleis.[12]

Kritikinės nuotaikos, pasireiškusios po Stalino kulto likvidavimo, atsiliepė ir lietuvių dailėje. Pavieniai dailininkai pradėjo nusigręžti nuo rusų pavyzdžių ir nuo sovietinių tematinių kompozicijų, kurias nuolat perša Maskvos ir vietiniai politrukai. Nevienas dailininkas nuėjo į tokias temas, kad prie paveikslo reikia pridėti specialius užrašus, kad jie atrodytų revoliuciniai arba sovietiniai; antri sugrįžo arba nuėjo į peisažų tapybą; treti labiau susitelkė prie portretų. Šitokius reiškinius kritikai jau buvo pastebėję 1955 metų lietuvių dailės parodoje Vilniuje. Jie atrodė dar ryškesni 1957 metų lietuvių dailės visuotinėje parodoje Vilniuje ir lietuvių skyriuje visos Sovietų Sąjungos dailės parodoje, suruoštoje 40 metų spalių revoliucijos sukakčiai paminėti.

Šitai parodai buvo ruoštasi atsidėjus. Apie 150 lietuvių dailininkų buvo specialiai įsipareigoję sukurti naujų kūrinių. Iš to skaičiaus Maskvos parodai buvo atrinkta 70 dailininkų su 250 eksponatų. Tačiau, jų katalogą peržiūrėjus, matyti, kad šitame skaičiuj eksponatų tebuvo 18 skulptūros, tapybos, vitražo ir grafikos kompozicijų, kurias būtų galima pavadinti revoliucinėmis arba sovietinėmis. Bet, nuėmus nuo jų užrašus tokius, kaip kolchozo kalvis, kolūkio pirmininkas, kukurūzų augintoja, taikos daina, poilsio valandėlė, nebeliktų nė 15 darbų sovietinėmis arba revoliucinėmis temomis. Tuo tarpu visi kiti lietuvių skyriaus eksponatai Maskvos dailės parodoje buvo portretai, peisažai, natiurmortai ir daug taikomosios dailės darbų.

Šituo atžvilgiu buvo panašūs estų ir latvių skyriai. Dailininkas V. Dilka konstatavo, kad trys Pabaltijo skyriai Maskvoje išsimuša iš kitų sovietinių respublikų dailės. Pabaltiečių skyriai esą pilkšvi. Šį reiškinį V. Dilka mėgino šitaip aiškinti: "Gal šiaurės klimatas ir gamta diktuoja šį savotišką pilkšvumą, o gal čia pasireiškia mūsų respublikų jaunystės nedrąsa". Žinoma, korespondentas negalėjo pasakyti, kad tą savotišką pilkšvumą gimdo taip pat sovietinės nelaisvės nuotaika. Lietuvių skyrių V. Dilka šitaip aprašė: "Mūsų respublikos skyriaus dėmesio centre yra trys tematinės drobės. Tai V. Mackevičiaus "1919 metai Lietuvoj", A. Savicko "Už šviesią ateitį" ir S. Veive-

rytės "Lietuviai-išeiviai Amerikoje". Šalia jų — daugybė peisažų. Man susidarė įspūdis, kad jų koloritas gana vienodas, būtent — žalias... Žali A. Gudaičio berželiai, žalias A. Motiejūno, L. Katino, M. Cvirkienės peisažų koloritas[13]". Ar tai neironija? Revoliucijos sukaktuvinei parodai komunistai tikriausiai norėjo liepsningų drobių, o lietuviai dailininkai, lyg tyčia, pritapė žalių, ramių peisažų!

Atrodo, kad nei lietuvių skyrium Maskvos parodoje, nei lietuvių dailės visuotine paroda (230 dalyvių su 700 eksponatų), suruoštą Vilniuje spalių revoliucijos sukakčiai, komunistai nėra patenkinti. Ir straipsnių apie šią parodą buvo išspausdinta šykščiau negu apie mažesnę 1955 m. parodą, ir tuose straipsniuose oficialiojo entuziazmo dėl naujų laimėjimų mažiau negu paprastai.

Bet gal didžiausią nesekmę Lietuvoj komunistų dogmatikai patyrė operos žanre. Pagal V. Mykolaičio-Putino romaną "Sukilėlius", kurie "Pergalės" žurnale pasirodė 1956 metais ir buvo komunistų sutikti palankiai, buvo sukomponuota opera. Kai jos paruošimas scenai buvo daugiau negu įpusėjęs, komunistams pasirodė, kad operos libretas neatitinka tą ideologiją, kuri esanti romane apie lietuvių sukilimą 1863 metais. Todėl "Sukilėlių" operos ruošimas buvo nutrauktas, nors ji sceną turėjo išvysti spalių revoliucijos 40 metų sukakčiai. Šitoks nepasisekimas negalėjo praeiti tylomis. Todėl ir spaudoj ir susirinkimuose operos libreto autoriai (A. Loibytė ir V. Mykolaitis), kompozitorius J. Juozeliūnas, operos teatro direkcija ir Kultūros ministerija buvo užpulti dėl prasilenkimo su komunistine ideologija arba dėl apsileidimo. Libreto autoriai ypač buvo kaltinami, kad operoj neparodė 1863 metų lietuvių sukilimo ryšio su rusų liaudimi, kad operos centrinis personažas, katalikų kunigas A. Mackevičius neparodytas revoliuciniu demokratu, kad jis atvaizduotas kitaip negu romane. Lietuvos kompartijos suvažiavime pirmasis sekretorius A. Sniečkus tiesiog pasakė, kad lietuvių valstiečių sąjūdis 1861-63 metais "Sukilėlių" librete yra nušviestas iš nacionalistinių pozicjų[14].

Greta nepasisekimo su "Sukilėlių" opera, Lietuvos komunistai 1958 metų pradžioje pastebėjo ir kitų revizionizmo reiškinių. Jie apkaltino Vilniaus universiteto rektorių Bulavą už tai, kad jis stengiąsis pridengti ideologines klaidas lietuvių literatūros katedroje, nes kai kurie jos dėstytojai "taikstėsi su revizionistinėmis tendencijomis", kaip sakė A. Sniečkus. Revizionistinėms tendencjomis buvo apkaltinta ir grožinės literatūros leidykla, kuri 1957 metais išleidusi keletą knygų, nevisai priderintų prie sovietinės ideologijos. Mažesnių priekaištų susilaukė ir vienas antras rašytojas bei dailininkas.

Šitų visų tariamų iškrypimų, atsiradusių lietuvių literatūroj ir mene laisvės iliuzijų nuotaikoje 1957 metais, svorį ir reikšmę susumavo Lietuvos kompartijos centro komiteto narys G. Zimanas, šitaip rašydamas: "Ne paslaptis, kad drumstoji revizionizmo banga, pakilusi pastaruoju laiku ir siekusi paplauti marksizmo-leninizmo pagrindus, užtėškė kai kuriuos nuodingus purslus ir tarybiniams žmonėms, visų pirma kai kuriems literatūros ir meno darbuotojams... Lietuvos tarybinių rašytojų garbei reikia pasakyti, jog jie nedavė savo Dudincevo. Tačiau revizionistinio antkryčio sėkla buvo užkritusi ir į mūsų respubliką ir padarė savo žalą. 1957 metai yra ir mūsų respublikoje to antkryčio įveikimo metai, ideologinio literatūros ir meno darbuotojų grūdinimosi metai[15]".

Čia G. Zimano minimas grūdinimasis reiškia ne ką kita, kaip sovietinę reakciją. Tos reakcijos ženklų prieš laisvesnes pažiūras pradėjo rodytis tuoj po Vengrijos sukilimo. 1957 metų pavasarį Šepilovas dviem atvejais nurodė, kad literatūra ir menas turi pasilikti komunistų partijos interesų tarnyboje. Dar griežčiau dėl to pasisakė N. Chruščiovas po Šepilovo nušalinimo 1957 m. rugpjūčio mėn. paskelbdamas neva savo straipsnį "Už glaudų literatūros ir meno ryšį su liaudies gyvenimu". Čia jis aiškiai įspėjo rašytojus nenueiti per toli asmenybės kulto kritikoje ir "kūrybinės laisvės" nemėginti atsieti nuo komunistų partijos ir jos kuriamos visuomenės interesų. Po to beliko laukti, kaip konkrečiai pasireikš sovietinė reakcija prieš tuos, kurie pasirodys nukrypę nuo generalinės linijos literatūroj ir mene.

Lietuvoje šita sovietinė reakcija ryškiausiai pasireiškė 1958 metų pačioje pradžioje, kada buvo atleistas Kultūros ministeris Smilgevičius ir jo vietoj pasodintas J. Banaitis. Sušaukęs Vilniuje rašytojų ir dailininkų platų susirinkimą, J. Banaitis ir pradėjo puolimus prieš revizionistus ir prieš kai kurias sovietines įstaigas, kaip grožinės literatūros leidykla ir operos teatro direkcija. Tuos tariamus revizionistus taip pat puolė rašytojų sąjungos pirmininkas A. Venclova ir kompartijos sekretorius A. Sniečkus partijos suvažiavime. To puolimo pasėkoje kai kurie užpultieji ėmė viešai atgailauti,

beveik taip pat, kaip Stalino laikais. Šitaip sovetinė reakcija užslopino laisvės viltis, kurios ryškiausiai pasireiškė Lietuvoje 1956 - 57 metais. Vienas iš nukentėjusių buvo rektorius Bulovas, kuris pernai metų gale buvo atleistas iš pareigų dēl "revizionistinių klaidų" Vilniaus universitete.

Nors laisvės mėginimo reiškiniai, kurių keletą aukščiau minėjome, buvo prislopinti ar nuslopinti, tačiau jie išryškino keletą pastovesnių dalykų okupuotos Lietuvos kultūriniame gyvenime. Pirmiausia toli gražu ne visi rašytojai ir dailininkai yra susitaikę su komunstine prievarta. Siekimų kurti laisvai galima pastebėti visokio amžiaus asmenyse, neišskiriant nė pačių jaunųjų, kurie tebėra rašytojų kandidatai. Jų užpildomam "Jaunųjų Metraščiui" užpernai kaip tik buvo prikišamas nutolimas nuo socialinių temų ir nukrypimas į asmeninius motyvus. Apie tai J. Lankutis rašo: "Atrodo keistos kai kurių jaunųjų pastangos atrasti "naujas poezijos žemes", užsidarant siaurame savo asmeninių išgyvenimų pasaulyje, izoliuotame nuo išorinio pasaulio, nuo mūsų epochos dvasios. Kai kurie nepritytę autoriai tikisi atradę naujas temas pesimistiniuose dūsavimuose, nuo realaus gyvenimo atitrūkusiose svajonėse. Tokie "novatoriškumo" bandymai bematant išryškėjo kaip beviltiškas epigonizmas, seniai jau mūsų dekadentinėje poezijoje išdainuotų motyvų atkartojimas[16]". Tuos žodžius i švertus į normalią kalbą, matyti, kad jaunųjų lietuvių poetų ir rašytojų tarpe yra aiškus bodėjimasis tuo oficialiuoju socialistiniu realizmu, už kurio surogatus dar ir brangiai mokama.

Antras išryškėjęs dalykas — tai lietuviškos šviesuomenės prisirišimas prie laisvos Lietuvos kultūrinių tradicijų. Tai paliudija Vilniaus universiteto lietuvių literatūros katedra, kurios docentai daugiausiai dėmesio skiria nesovietinei lietuvių literatūra. Ir studentai temas savo diplominiams darbams mieliau renkasi iš lietuviškos praeities negu iš sovietinės dabarties. Pvz. 1957 metais iš 30 diplominių rašto darbų lietuvių literatūros temomis tik trys tebuvo sovietiniai[17]. Lietuvių šviesuomenė tiek augštai tebevertina literatūros ir meno kūrinius, sukurtus laisvės metais, kad komunistai neiškenčia viešai dėl to nereagavę. Antai, prieš porą metų E. Mieželaitis rašė: 'Neįrodys jie mums, ištraukę i š lentynos seną, dulkėtą vakarykščios dienos poezijos tomelį, kad štai kur, atsiet, tikroji poezija. Melas. Mūsų poezija kokybiškai geresnė, novatoriška, kilni poezija. Mes turim, nepaisant trūkumų, geros poezijos pavyzdžių. Mes turime tikrų, gerų, telentingų poetų[18]". Tačiau šitokios komunistų reakcijos pavergtos Lietuvos skaitytojų neįtikina. Jie tebemėgsta senuosius autorius, kurie savo kūrinius rašė ne komunistinėje santvarkoje. Apie tai liudija kai kurie knygų tiražai. Antai, 1956 metais buvo išleisti atrinkti Maironio raštai dviem tomais 25.000 egzempliorių tiražu, kuris buvo išgrobstytas per porą dienų. 1957 metais buvo išleisti V. Krėvės 'Dainavos šalies padavimai" 30.000 egz. tiražu, kai tuo tarpu komunistinių talentingų autorių knygos nepralenkia 10.000 tiražo. Pvz. minėto E. Mieželaičio "Broliška poema', už kurią pernai jam buvo paskirta premija, tebuvo išleista (1954 m.) tik 10 tūkstančiu tiražu. Tai buvo didelis tiražas, nes tokio V. Mozūriūno poezijos rinkinys "Šaltinis prie kelio", išleistas 1957 metais, teatspausdintas tik 4.000 tiražu. Tai labai toli iki V. Krėvės ir Maironio, kurio "Pavasario Balsų" nauja šiemetinė laida turi vėl 15 tūkstančių egzempliorių.

Tų pastovesnių reiškinių tarpe taip pat paaiškėjo, kad lietuviai tebesidomi Vakarais ir jiems prieinamais būdais stengiasi sekti, ką veikia ir ką kalba lietuviai, gyveną laisvuose Vakaruose. Kad tai labai opus klausimas komunistams, galima spręsti iš sovietinės lietuvių spaudos. 1957 metais ji nekartą įspėjinėjo skaitytojus, plūsdama į Vakarus išsidanginusius buržuazinius nacionalistus, tarnaujančius dolerių magnatams. Puldamas revizionizmą kompartijos suvažiavime, Antanas Sniečkus pažymėjo, kad "Įvairias revizionistines tendencijas stengiasi aktyviai skatinti lietuviškieji buržuaziniai nacionalistai, išsidanginę į užsienius ir pasisamdę Amerikos imperialistams[19]". Aišku, kad šitas pavergtų lietuvių domėjimasis savo tautiečių darbais ir mintimis Vakaruose šiuos dar labiau įpareigoja išlaikyti gyvą kūrybišką dvasią.

Pagaliau pastarųjų metų palaisvėjime paaiškėjo viešai, kad antirusiškos nuotaikos pavergtoje Lietuvoje nėra išnykusios. Komunistai jas stengiasi sušvelninti intelektualuose, versdami geruosius lietuvių rašytojų kūrinius į rusų kalbą ir juos paskleisdami dideliais tiražais. Žinoma, pirmiausia jie verčia komunistų arba jiems artimų rašytojų kūrinius, tačiau išverčia ir nekomunistų. Šitaip į rusų kalbą buvo išversti K. Donelaičio "Metai" ir Putino romanas "Altorių šešėly ". Šis 1956 m. buvo išleistas 125 tūks-

V. K. JONYNAS

GALVUTĖ
Litografija

tančių egzempliorių tiražu. Tačiau šitokios priemonės antirusiškų tendencijų neatsveria. Reikia manyti, kad pastaraisiais metais šitos nuotaikos yra dar labiau sustiprėjusios, nes Lietuvos kompartijos suvažiavime A. Sniečkus turėjo paskirti savo kalbos visą pastraipą antirusiškoms tendencijoms. Jis tada pasakė: "Labai svarbu, kad kiekvienas darbo žmogus žinotų, jog tas, kas kursto prieš rusų tautą, kas norėtų atplėšti lietuvių tautą nuo rusų tautos, tas kasa duobę lietuvių tautai[20]".

Be abejo, tai sena kalba, liudijanti tarp kita ko, kad po Stalino mirties ir po jo kulto likvidavimo niekas iš esmės pavergtoje Lietuvoje nepasikeitė. Tebuvo parodytas didesnis tautinės kultūros pripažinimas, leidžiant spausdinti, kad ir nevisus, tautinio palikimo veikalus. Buvo duota šiek tiek laisvės bendradarbiauti su kaimynais meno srityse, bet drauge žiūrėta, kad iš to būtų naudos rusiškajam komunizmui. Buvo suteikta keletas premijų, kokių anksčiau nebuvo, tačiau šitomis premijomis komunistai stengėsi pirmiausia apdovanoti savuosius, o kitus labiau nupirkti savo interesams. Buvo leistas šioks toks nuomonių pasikeitimas viešai neesminiais klausimais. Per tuos nuomonių pasikeitimus paaiškėjo sovietinio sulyginimo žala lietuvių literatūrai bei menui ir atsitiktinai pasirodė, kad socialistinio realizmo šaknys Lietuvoj nėra gilios. Rašytojai ir dailininkai mėgino rehabilituoti kai kuriuos tautinius kūrėjus ir vieną antrą rehabilitavo. Jie ir patys mėgino laisviau kurti, mažiau paisė kompartijos reikalavimų. Dėl šitokių mėginimų jie ir kai kurios įstaigos buvo apkaltintas revizionizmu ir susilaukė komunistinės reakcijos. Ji ir parodė, kad visi komunistų reikalavimai iš esmės pasiliko tokie patys, kokie buvo seniau, prie Stalino.

Pirmiausia pasiliko kompartijos diktatūra su jos ideologija ir interesais, kuriems verčiami tarnauti visi. Rašytojų sąjungos ir literatūrinių bei meninių laikraščių priešaky pasiliko tie patys asmens, kurie per I pasaulinį karą buvo pabėgę į Maskvą, nes pirmiausia tokiems rezervuojamos Lietuvoj vadovaujamos vietos. Tuo pačiu rašytojų ir menininkų laikraščiuose pasiliko sena oficiali frazeologija su visa jūra nuobodžių šabloninių žodžių. Rašytojai bei menininkai ir toliau pasiliko atskirti nuo pavergtos tautos raudonųjų bajorų klasėje, nes jie ir toliau gaus riebiausius honorarus už savo darbus. Jiems pasiliko komunistų nuolatiniai priekaištai dėl to, kad rašytojai ir dailininkai nenori vaizduoti sovietinės dabarties, o mieliau vaizduoja praeitį, kur jie pasiekia dėmesį vertų rezultatų. Pasiliko krikščionybės bei jos atstovų, kaip tariamo buržuazinio gyvenimo liekanų, niekinimas ir plūdimas. Pasiliko sovietinių tautų draugystės su rusų primatu propagavimas. Pasiliko pagaliau ir neapykanta Vakarams.

Ši neapykanta tiek gyvenime, tiek literatūroj pirmiausia yra nukreipta prieš Jungtines Amerikos Valstybes ir Vokietiją. Kurstymui prieš Ameriką Lietuvoj pirmiausia spausdinami raštai lietuvių komunistų, gyvenančių Amerikoj, ir drauge pačios Amerikos kai kurių rašytojų raštai, kuriuose tos šalies gyvenimas pavaizduotas juodai. Atrodo, kad savarankiškai tėra parašyta tik viena V. Sirijos Giros komedija "Mister Pearson nebegrįš", kuri yra nukreipta prieš angloamerikiečius.

Kitaip atrodo kurstymas prieš Vokietiją. Dvi vokiečių okupacijos Lietuvoj per abu pasaulinius karus ir lietuvių kovos su kryžiuočių ordinu praeity duoda pakankamai medžiagos tiek gryniesiems propagandistams, tiek literatūros bei meno žmonėms. J. Grušo drama "Herkus Mantas" (visi sukurti 1956 -57 m.) kaip tik vaizduoja prūsų bei lietuvių kovas su vokiečių kryžiuočių ordinu. Tikriausiai dėl šitos tematikos šitų kūrinių autoriai buvo apdovanoti respublikinėmis premijomis ir dar iškelti į pirmąsias vietas per II pabaltiečių teatrų festivalį Vilniuje. Tiems kūriniams dar labiau iškelti sovietinėje visuomenėje opera "Pilėnai" ir baletas "Audronė" buvo atrinkti Maskvos festivaliui spalių revoliucijos 40 metų sukakties proga. Maskvoj jie vėl buvo pastatyti į pirmųjų eiles, o tų spektaklių geriausiai pasireiškę aktoriai apdovanoti garbės atžymėjimais.

Tik šita proga Kremliaus despotai užmiršo, kad jau caristiniais laikais lietuviai rašydavo prieš kryžiuočius, kai stengdavosi atsikvėpti nuo rusų caristinės priespaudos. Juk iš tokios psichologinės ir politinės situacijos XIX amž. pradžioje buvo kilusi A. Mickevičiaus romantinė poema "Konradas Valenrodas". Kad čia rašydamas apie lietuvių kovas su kryžiuočiais, A. Mickevičius norėjo pakurstyti prieš pavergėjus rusus, caristinė policija tik vėliau suprato ir "Konradą Valenrodą" uždraudė platinti Rusijoj. Taigi yra pagrindo manyti, kad ir dabar rašytojai pavergtoj Lietuvoj turi panašių intencijų, kaip kadaise A. Mickevičius. Kai Herkus Mantas veda prūsus į kovą prieš kryžiuočius, šaukdamas "Už laisvą Prūsiją!... Už

laisvą tėvų žemę!", gal nevienas spektaklio žiūrovas savo širdy atsiliepia: "Už laisvą Lietuvą, už laisvą tėvų žemę! kad tik ją greičiau paliktų rusų komunistai!". Taigi ir rusų komunistų noras kurstyti prieš vokiečius literatūros ir meno kūriniais gali turėti antrą medalio pusę, kaip "Konradas Valenrodas". Pagaliau galima paklausti, ar būtų reikalas per literatūrą ir meną lietuvius kurstyti prieš Vakarus, ypač prieš Vokietiją ir Ameriką, jeigu pavergtuose lietuviuose nebūtų gyvas ir stiprus priešingas nusiteikimas — viltis Vakarais ir ten gyvenančiais savo tautiečiais?

---

1. Erdvės minčiai ir vaizduotei, "Lit. ir Menas" Nr. 23, 1957.VI.8.

2. Kad A. Vienuolio bendradarbiavimas su komunistais nebuvo esminis, liudija jo elgesys prieš mirtį — rašytojas pasikvietė kunigą aprūpinti jį šv. sakramentais ir paprašė krikščioniškai palaidoti.

3. "Tarybų Lietuvos rašytojai", Vilnius, 1957, 537-572 pusl.

4. A. Savickas, M.K. Čiurlionis, "Literatūra ir Menas", Nr. 38, 1957.IX.21.

5. J. Mackonis, Prieš ribotą realizmo supratimą, "Literatūra ir Menas", Nr. 41, 1956.X.13.

6. Už tolimesnį tarybinio lietuvių meno vystymąsi, "Literatūra ir Menas", Nr. 17, 1957.IV.27.

7. A. Baltakis, Poetas ir jo veidas, "Pergalė", Nr. 1, 1957, 82 p.

8. J. Josadė, Elegija apie žuvusią meilę, "Pergalė", Nr. 9, 1956 119 psl.

9. V. Kubilius, Apie tarybinės lietuvių literatūros įvairumą, "Literatūra ir Menas", Nr. 28, 1957.VII.13.

10. A. Jonynas, Miesčionys ir mūsų literatūra, "Literatūra ir Menas", Nr. 30, 1957.VII.27.

11. "Literatūra ir Menas", Nr. 48, 1956.XII.1.

12. J. Marcinkevičius, Šventoji duona, "Pergalė", Nr. 2, 1957, 59 psl.

13. V. Dilka, tarp 8000 kūrinių, "Literatūra ir Menas", Nr. 3, 1958.I.18.

14. A. Sniečkaus kalba Lietuvos K. P. X suvažiavime, "Literatūra ir Menas", Nr. 7, 1958.II.15.

15. G. Zimanas, Geri metai, "Literatūra ir Menas", Nr. 52, 1957.XII.28.

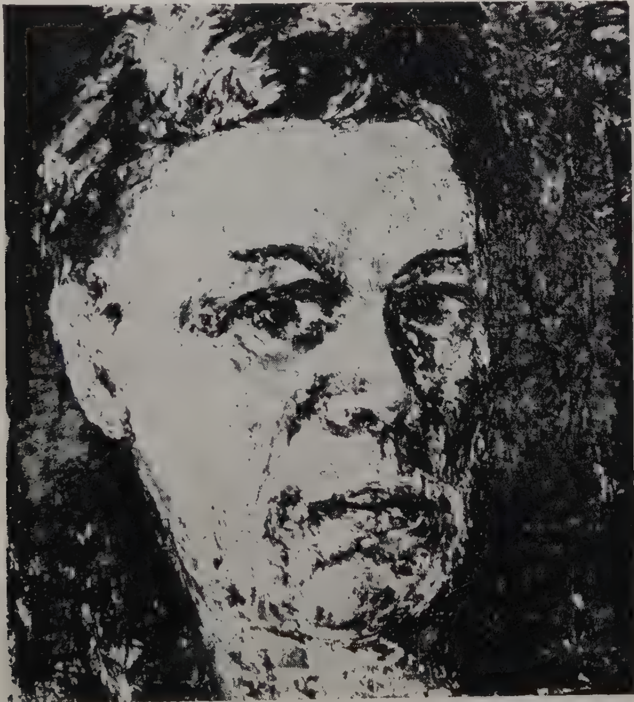
16. J. Lankutis, Partiškumas ir visuomeninė literatūros paskirtis, "Pergalė", Nr. 6, 1958, 141 psl.

17. Kultūros ministro J. Banaičio pranešimas, "Literatūra ir Menas", 1958.I.8, Nr. 3.

18. Literatūros klausimai, Vilnius, 1956, cit. iš "Santarvės", 1957, Nr. 4, 193 psl.

19. A. Sniečkaus pranešimas Lietuvos K. P. X suvažiavime, "Literatūra ir Menas", 1958.II.15, Nr. 7.

20. Ten pat.

Jadvyga Paukštienė — Portretas (tapyba)

STASYS ŽILYS

TUTANKHAMONO PUPOS

Didingoj pozoj ištiesei tu savo kūną,
Kurį tarnai tuoj marškomis suvystė.
Prie kojų kniubo nusiminus karalystė
Ir paskutinį kartą sveikino galiūną.

Manei pajėgsiąs judint sunkų Nilą,
Kad apsilietų vandeniu Egipto sodai,
Ir prisipildytų kviečiais tušti aruodai —
Manei, kad tavo saulė nūn iškyla!

Bet kai nuslinko nederlingų metų pynės,
Iš tavo kūno išgaravo ambros kvapas,
Įdubo kaulai iškeltos krūtinės

Ir kai virš tyrų, tartum rūkas, dulkės supos,
Kai užmaršty giliai paskendęs snaudė kapas,
Ne tu — gyvybę saugojo raukšlėtos pupos.

PRIE OBELISKO

Stovėjau aš prie obelisko
Ir apmąsčiau jo amžių seną.
Kaip aš, taip jis, netekęs visko,
Kaip aš, taip jis tremty gyvena.

Abu mes žvelgiam į tolybę,
Gimtos šalies dangaus ištroškę.
Man ateitis dar saule žiba,
O jam į veidą dulkes bloškia...

Širdies gelmėj turiu aš viltį
Dainuoti broliams, jis — tik kūną
Sunkaus akmens ir geležies karūną.

Aš dar tikiu erdvėn iškilti,
O jis tik saugo mintį šaltą —
Žodžius, savy žmogaus iškaltus.

VYNUOGYNAS

Melsvam, lyg begalinė jūra, vynuogyne
Kryžiuojas šakos, lapų vija pynę,
O ilgos šaknys, tamsoje išaugę,
Dėl žemės sulčių viena kitą smaugia.

Pavydžiai slepia susuktą kamieną
Nuo didžio karščio luobena susprogus.
Kaitra ir dulkės aižo ją kasdieną,
Tačiau tam karšty noksta sunkios uogos.

O mano sūnūs, eikite sargybą
Ištikimai! Artėja derliaus metas:
Prinokę uogos žemės sultim žiba.

Vergai, aliejumi įtrinkit savo kūnus!
Ne darbui, — šventei ruošiamės — o derliaus šventė!
Ir vynmedžiai ir mes — kaitras iškentę!

MALDA

Vėl maldai sulenkiau neklusnų kelį,
Rankas sukryžiavau, atvėriau lūpas,
Žiūrėdamas, kaip siaubiai marios supas
Ir daužo mano varganą laivelį.

Norėjau šaukti, bet širdis tylėjo:
Ją slėgė ydos, nuodėmės ir klaidos...
Ir mano žodžiai, vėl pailsę, leidos
Į siaubią jūrą — rojun neplazdėjo.

VAKARO DŪMAI

Sutvisko žvaigždės erdvėse,
Mėnulis plaukė virš kalnų:
Naktis apsigaubė šviesia
Skraiste šalnų.

Žiedai nusviro daubose,
Sustingo upės lygumų...
Tik dūmai sklaidės, lyg dvasia —
Lyg žemės snūstančios dvasia —
Viršuj namų...

DURYS

*Atsidaro didelės durys,
Pro kurias įeina Dievas.
Ir vėl jos užsidaro.*

*Atėjusi verk gailiai:
Prispausk degančią galvą,
Bučiuok skambias lentas.*

*Jos nesubraškėjo vėjui.
Lietaus lašai atšoko,
Jų nepalietę.*

*O amžinosios durys,
Su patepimo ženklu,
Su išbandytais vyriais!*

*Rūdies dantis atšipo,
Neįkąsdamas vinių —
Nepalietė jų supuvimas*

*Savo slidžia ranka...
Šiurpas nupurtė kiekvieną
Turintį piktų minčių.*

*Bet tu gali ilsėtis
Prispaudus savo galvą
Prie amžinųjų durų...*

ATSISKYRĖLIAI

*Eikime mudu į tolimą slėnį,
Kur miško viršūnė atrėžia dangų nuo žemės;
Ten yra paslaptingas kraštas, laukiniai žmonės.*

*Ten mūsų laukia dvi palapinės:
Žemė išklota paparčiais, kailiais — guolis.*

Ten mūsų laukia naujas gyvenimas...

UPĖ

*Kirsdami irklais į juodą vandenį,
Dainuoja vyrai negirdėtą dainą,
Kuri aidu krantais nueina.*

*Prie uolos tyko paruošęs lanką
Vienišasis. Rankose užnuodytą strėlę laiko,
Ir neskubėdamas į praplaukiančius taiko.*

*Migla, užkriski Vienišojo akis!
Uola užgriūki ant jo kūno,
Sutrupink jo smilkinius!*

*Ne mirtis, ne mirtis! —
Vyrų laukia uostas, — namų šiluma,
Ištiestos rankos, švelnios vaikų širdys,
Gausus stalas su nauja duona...*

NUSIDĖJĖLIAI

*Kaip balti lapai,
Ištroškę saulės,
Juodame pavėsy:
Mes laukiame šviesos!*

*Ant mūsų pečių,
Lyg sunkios bangos,
Keliasi ir griūva
Diena po dienos.*

*Per ilgai lauki
Į mus nežiūrėdamas!..
Jau virpa mūsų keliai
Ir kaulai nuo drėgmės...*

*Kaip nuo Sinajaus kalno
Žvelgi į mus žaibais.
Mes puolame tarp griuvėsių
Sutrupinto auksinio veršio...*

*Ateik pakeisti
Mūsų užnuodyto kraujo!
Mes ilgimės šviesos
Ir amžinos transfūzijos.*

PAKELEIVIS

*Kartais tu panašus į žydą,
Didele, žila barzda,
Apskretusiu rūbu.*

*Kartais tu panašus į čigoną,
Grojantį senu smuiku
Keistą dainą.*

*O kartais į elgetą,
Kurio lazda
Pavirtusi kryžium...*

*Aš tave sutikau
Einantį keliu,
Bet nepažinau,*

*Ir užpjudžiau šunimis,
Kurie perkando tau kojas
Ir suplėšė rūbą.*

VILNIAUS MIESTIEČIŲ SAVIVALDOS ORGANIZACIJA IR MIESTO VIDAUS SANTYKIAI

(Iš studijos rankraštyje "Senasis Vilnius")

Pabaiga

A. ŠAPOKA

Antroji atskira jurisdikcija buvo pilyje. Jai priklausė visi pilies rajono gyventojai (nebajorai), o taip pat visi asmens, nors ir ne pilies rajone gyveną, bet nuolat dirbą pilyje. Iš dalies tai buvo nuolatiniai valdovo dvaro arba jų pareigūnų tarnai, iš dalies pilyje dirbą amatininkai, o kartais ir šiaip neaiškios padėties žmonės prisiglausdavo pilėnų globoje, jei jiems būdavo intereso išsisukti nuo magistrato jurisdikcijos ar jo organų persekiojimo.

Suprantama taip pat, kad magistratui nepriklausė visi bajorai, nors jie ir buvo mieste įsigiję namų ir nuolat čia gyveno. Nepriklausė magistrato jurisdikcijai ir jų tarnai, o taip pat dvariškiai visų didžiūnų, kurie nuolat Vilniuje laikė savo dvarus. Visi jie buvo tų pačių didžiūnų valdiniai (jei ne bajorai), ir jų teismas patiems didžiūnams tepriklausė. Magistratas šitokių žmonių, žinoma, niekad nedrįso paliesti. Jis džiaugėsi, kad tokie ponai jo nepaliesdavo, nes byla su jais būtų buvusi sunki. Tai buvo miesto gyventojai, kurie, lyg kokie užsieniečiai diplomatai, naudojosi eksteritorialumo teise.

Visi šitie žmonės, savo ponų valdiniai, nesudarė jokios atskiros miestietiškos bendruomenės, neturėjo nei savų teismų, nei administracijos organų. Tuo tarpu pilyje ir kapitulai bei vyskupui priklausiusiose miesto dalyse buvo maždaug toks pats teisminis ir administracinis aparatas, kaip magistrato. Ten taip pat buvo vaitai, posėdininkai-teisėjai ir kiti pareigūnai, net savi kalėjimai. Tuo būdu Vilniaus mieste matome buvus tris lygiagrečias jurisdikcijas, apėmusias didžiąją dalį miesto ir jo gyventojų. Tačiau ir tai dar ne viskas.

Greta šių trijų buvo dar visa eilė smulkučių, vadinamųjų pakampinių jurisdikcijų. Dažniausiai tai buvo *vienuolynų jurisdikcijos.* Vienuolių ordinai buvo įsikūrę Vilniuje pagal privilegijas, nuo magistrato nepriklausė patys, o vėliau ir visus savo valdinius pradėjo laikyti tik nuo savęs tepriklausomais. Kadangi vienuolynų turtai pačiame mieste buvo nepaprastai dideli, tai iš magistrato jurisdikcijos būdavo išskiriamas gana didelis kiekis namų ir gyventojų. Tiesa, negalima sakyti, kad visi vienuolynai savas jurisdikcijas būtų turėję ir kad tuo būdu iš magistrato valdžios būtų išskyrę visus savo valdinius bei turtus. Vienuolynams testamentais užrašomieji ar jų perkamieji namai dažniausiai anksčiau buvo priklausę magistratui, dėl to magistratas stengėsi jų iš savo valdžios neišleisti ir toliau reikalavo iš jų mokesčių bei kitų prievolių. Tačiau įvairiais keliais vienuolynai įsigydavo ir tokių namų, prie kurių magistratui negalima arba sunku buvo prikibti. Tai buvo mieste namus turėjusių bajorų dovanojimai, naujos pačių vienuolynų statybos ir pan. Kartais magistratui nepasisekdavo išgauti mokesčių ir iš buvusių miestietiškų vienuolyno namų. Tuo būdu vienuolynų jurisdikcijoms priklausiusių namų skaičius nebuvo taip jau mažas. Tik tenka pastebėti, kad tos vienuolynų jurisdikcijos ne nuolat veikė. Jos tai atsirasdavo, tai vėl išnykdavo. Tačiau jų yra žinoma visa eilė.

Bene pati stambiausia ir geriausiai organizuota, o taip pat *seniausia vienuolynų jurisdikcija* buvo pranciškonų. Tai yra vienintelė "pakampinė" jurisdikcija, apie kurią yra likę daugiau žinių. Jos pradžia nėra žinoma, bet 1533-1560 m. pranciškonų liber censuum ji dažnai užtinkama. Pasirodo, kad pranciškonai visuose savo namuose gyvenančius amatininkus ir kitų verslų miestiečius laikė grynai savo jurisdikcijos žmonėmis. Jiems valdyti ir teisti buvo skiriami vaitai, o augščiausioji valdžia priklausė vienuolyno gvardijonui, kuris paprastai veikdavo per savo vikarus. Šitie miestiečiai per šv. Martyną vienuolynui mokėjo metinį činšo mokestį, sausio mėn. turėjo duoti kalendą, o per Velykas kiaušinių. Daugiau prievolių neturėjo. Tik 1533 m. jiems buvo uždėtas specialus mokestis sudegusiai bažnyčiai atstatyti. Jis buvo renkamas iki 1552 m., kada jurisdikcija buvo panaikinta. Mokesčiai buvo reika-

laujami ne juokais. Pvz. 1537 m. dalis valdinių, kurie buvo neatlikę prievolių, buvo suimti ir kalinami. Jurisdikcija buvo panaikinta 1552 m. Zigmanto Augusto ediktu, kaip bauda už slėpimą vienuolyne prasidėjusios, vėliau visame mieste išsiplėtusios, epidemijos. Tai, žinoma nereiškia, kad po to pranciškonų valdiniai jau būtų likę magistrato žinioje. Aišku, kad ir jie, kaip ir kiti vienuolynai, savo valdinių gyvenimą patys tvarkė. Tik klausimas dar tebėra smulkiau neišaiškintas.

Be pranciškonų, kiek vėliau *savą jurisdikciją buvo įkūrę karmelitai* prie šv. Jurgio bažnyčios. Joje taip pat buvo vaitas, raštininkas ir posėdininkai-teisėjai. Kada ši jurisdikcija atsirado, žinių neturime. Greičiausia antroje XVI a. pusėje (Karmelitai čia įsikūrė 1507 m.). Kai 1629 m. šios jurisdikcijos teisėtumo klausimą ėmė tyrinėti speciali komisija, karmelitai negalėjo pateikti jokių privilegijų. Jie dangstėsi vien senu papročiu. Dėl to komisijos sprendimu jurisdikcija turėjo būti panaikinta. 1636 m. tą sprendimą patvirtino ir Vladislovas Vaza, tačiau karmelitai pareiškė protestą ir jurisdikcijos nepanaikino. Jie ir toliau skyrė vaitą ir rinko iš savo sklype namus pasistačiusių miestiečių mokesčius: per šv. Jurgį sklypų činšą ir alaus mokestį. Dar 1670 m. karmelitai savo jurisdikciją tebeturėjo, tebelaikė vaitą, du posėdininkus-teisėjus ir vieną tarną, nors mokesčius mokančių valdinių tebuvo vos 25.

Turėjo savą jurisdikciją ir *unitų metropolitas*. Jos pradžia siekė žymiai senesnius laikus —prieš bažnytinę uniją, nors neaišku, kada ji atsirado. Žinoma, kad tikybinių sąmyšių laikais ji buvo sunykusi, bet XVII a. vėl atsigavo. Magistratas stengėsi ją užgniaužti, tačiau nepajėgė, nes ją parėmė bajorija. 1672 m., pačiam metropolitui reikalaujant, buvo sudaryta speciali komisija jurisdikcijos teisėtumui ištirti. Ji pripažino jurisdikciją teisėtą, tik buvo susiaurintos jos sienos. Metropolitas turėjo pasitenkinti sritimi apie metropolitinę katedrą (kur dabar stovi Skaisčiosios Dievo Motinos Soboras, prie tilto į Užupį), o jam priklausą atskiri namai mieste turėjo likti magistrato jurisdikcijoje. Šiaip metropolitinė jurisdikcija buvo sulyginta su mūsų jau aptartąja vyskupine ir vienodai organizuota. Jos namai taip pat buvo atleisti nuo butų davimo prievolės, jei mieste nėra valdovo.

Buvo taip pat eilė smulkesnių jurisdikcijų, apie kurias visas mes nė žinių neturime. Kai kurių jų būta tokių menkučių, kad net negalėjo išlaikyti vaito bei teismo, tad tenkinosi vien rinkdamos činšą iš namų, pastatytų jų žemėje.

Magistratas su šitokiomis jo valdžią siaurinančiomis jurisdikcijomis stengėsi kovoti, tačiau XVII-XVIII a. dažniausiai jau veltui.

Suprantama, kad šitokis jurisdikcijų gausumas į miesto gyvenimą įnešdavo daug netvarkos. Dėl to ne tik mažėjo magistrato pajamos, bet ir tvarką mieste palaikyti buvo sunku. Magistratas dažnai net nesugebėdavo suvaldyti savo valdinių, kurie kritiškais momentais, kai jiems grėsdavo koks pavojus arba ir nemalonumai, stengdavosi pereiti į kitą jurisdikciją, pasiduodavo dažniausiai vyskupo ar pilies jurisdikcijos globai. Neretai magistratas nesugebėdavo apginti savo valdinių, kuriuos kartais net suimdavo ir teisdavo kitose jurisdikcijose, nors ano meto santvarkoje kiekvienas už bet kokius nusikaltimus turėjo atsakyti savajame teisme ir pagal savosios bendruomenės įstatymus. Tuo tarpu tokiais atvejais magistrato jurisdikcijai priklausą miestiečiai dažnai būdavo teisiami ne pagal Magdeburgo teises, bet pagal Lietuvos statutą, kuriuo naudojosi berods visos jurisdikcijos, išskyrus magistratą.

Šiuo pagrindu tarp jurisdikcijų yra buvę daugybė nesusipratimų, o magistratas, kuris paprastai būdavo skriaudžiamoji pusė, daug kartų kreipęsis į valdovus, prašydamas paramos bei apsaugos savosioms teisėms. Taip pvz. 1538 m., magistratui pasiskundus, Zigmantas II perspėjo Vilniaus vaivadą Albrechtą Goštautą dėl vicevaivados neteisėto pasisavinimo magistrato teisių. Jis, esą, išskiriąs iš magistrato jurisdikcijos daugelį amatininkų ir tarnų, o magistratui jų teisti neleidžiąs. Magistratui dėl to esanti daroma skriauda. Reikią įsakyti, kad vicevaivados teismas mieste gyvenančių žmonių neteistų. Galį būti jo teisiami (t.y. priklauso pilies jurisdikcijai) tik tie, kurie gyveną pilies ribose arba, ir mieste gyvendami, pilyje turį nuolatinį darbą ir gauną atlyginimą-algą.

Sekančiais 1539 m. magistratas skundėsi ponais, kurie dėl įvairių nusikaltimų suimą miestiečius ir laiką savo kalėjime, kol jiems patinką. Būną atsitikimų, kad miestiečiai ponų įsakymu suimami ne tik ant kelių ar gatvėse, bet net savo namuose. Zigmantas II į šį miestiečių bei magistrato teisių laužymą reagavo labai griežtu įstatymu. Esą, niekas Vilniaus miestiečių tenedrįstąs liesti nei mieste, nei priemiesčiuose. o juo labiau juos suimti ir kalinti. Jei kas patiriąs skriaudą iš miestiečių, teisybės turįs ieškoti per miesto teismą. Kas drįsiąs šito įstatymo neklausyti, įsakysiąs bausti kaip plėšiką. Jei pasitaikytų, kad kas nors atimtų gatvėje miesto sargybinių vedamą nusikaltėlį (tokių atsitikimų būdavo), tas turėsiąs prisiimti nusikaltėlio pelnytąją bausmę. Kad kas

nors nebandytų gintis šito įsakymo nežinojęs, įsakąs jį šaukūnui paskelbti aikštėje.

Suprantama, kad ir šis griežtas įsakymas nedaug tepadėjo. Ponai niekad nebuvo linkę kreiptis į magistratą. Jie juk net su bajorais buvo pratę elgtis be didelių ceremonijų! Dėl to tad 1543 m. Zigmantui II vėl teko sudrausti bajorus bei ponus, kurie laužą miestiečių privilegijas. 1549 m. Zigmantas Augustas konstatuoja, kad ponai ir bajorai magistrato valdinius paimą savo globon ir tuo būdu išskirią juos iš magistrato jurisdikcijos. Pasirodo, kartais ir patys miestiečiai, užuot kreipęsi į magistrato teismą, kreipdavosi į bajoriškuosius teismus. 1559 m., magistrato prašomas, Zigmantas Augustas tai uždraudė, nurodydamas, kad miestiečiai galį teistis tik magistrato teisme, iš kurio galį apeliuoti į jo teismą.

Ginčų bei konfliktų magistratas turėjo ne tik su ponais ir pilies jurisdikcija bei vicevaivada, bet taip pat ir dar daugiau jų turėjo su vyskupine jurisdikcija, kuriai priklausė žymi miesto dalis ir didelis skaičius gyventojų. Be to, dvasininkija ir šiaip daugiau pretenzijų turėjo į gyventojus. Kai kurios bylos, pvz. vedybinės, net oficialiai buvo pripažintos dvasininkų teismų kompetencijai. Dėl to nesusipratimų tarp magistrato ir vyskupinės jurisdikcijos bei dvasininkų buvo ypatingai daug.

Tie nesusipratimai prasidėjo labai anksti, greičiausiai dar XV a. Abiejų jurisdikcijų santykiams tvarkyti 1522 m. tarp vysk. Jono iš Lietuvos kunigaikščių ir magistrato jau buvo surašytas susitarimo aktas, kuris, Zigmanto II patvirtintas, virto įstatymu. Juo buvo išspręsta visa eilė praktinio gyvenimo klausimų.

I. Magistratas turėjo privilegiją laikyti vaško gaminių dirbtuvę, o vyskupui buvo palikta teisė tik gamintis ką savo reikalams iš savo vaško. Tačiau šito nebuvo laikomasi. Vyskupo vaško gaminių dirbtuvė veikė lygiai taip, kaip ir magistrato. Jos dirbiniai (daugiausia žvakės) buvo pardavinėjami ne tik savo valdiniams (tai, mat, būtų savas reikalas), bet ir visiems kitiems. Magistratas dėl to nuolat skundėsi ir bylinėjosi su vyskupu. Dabar tas klausimas buvo išspręstas tuo būdu, kad vyskupas sutiko savos dirbtuvės visiškai nelaikyti, o magistratas pasižadėjo visą vyskupo pristatomą vašką perdirbti į dirbinius be jokio atlyginimo.

II. Miestas taip pat iš seno turėjo audeklų prekybos monopolio privilegiją, tačiau vyskupinėje miesto dalyje pirkliai prekiavo audeklais, su magistrato privilegija visiškai nesiskaitydami, magistratui nieko nemokėdami. Dėl to būdavo daug nesusipratimų ir skundų, o dabar buvo sutarta, kad urminė prekyba iš tikrųjų priklauso magistratui, tačiau mažmenine manufaktūros prekyba gali verstis ir vyskupo valdiniai. Kartu buvo nustatyta, kad vyskupo valdiniai, kurie prekiaus miesto aikštėje, turės jos valymo reikalams mokėti po 4 skatikus kasmet. Be abejo, tai nebuvo naujas dalykas. Vyskupėnai ir anksčiau prekiavo ten, o magistratas iš jų rinkdavo rinkos mokestį, tačiau dėl to būdavo daug nesusipratimų, nes iš nemokančio prekiautojo sunku buvo išjieškoti. Magistrato jurisdikcijai jis nepriklausė, o per vyskupinius organus veikti buvo sunku, nes tieji kartais galėjo net trukdyti. Dabar susitarus, išjieškoti buvo jau daug lengviau.

III. Vyskupas sutiko, kad jo valdiniai amatininkai įeitų į bendrąsias brolijas-cechus, bet su sąlyga, kad jie nebūtų nustumiami, renkant brolijų seniūnus.

IV. Vyskupas pasižadėjo, kad jis ir jo valdiniai nesikiš į spirito valymo bei jo pardavinėjimo reikalus.

V. Vyskupas sutiko, kad visi miesto vartai, net tie, kurie yra vyskupinėje dalyje, būtų valdomi ir prižiūrimi magistrato. Kadangi miesto sargybiniams samdyti būdavo uždedami pagalvės mokesčiai, tai vyskupas sutiko, kad ir jo dalyje būtų surašyti visi gyventojai ir kad jiems taip pat būtų uždėtas pagalvės mokestis. Iš surinktų pinigų turį būti pasamdyti 24 sargai ir 1 cechmistras. 12 sargų turį būti ginkluoti ir eiti miesto bei jo fortifikacijų sargybas, o kiti 12 naktimis turį vaikščioti po miestą ir saugoti jį nuo plėšimų, vagysčių, gaisrų, muštynių ir visokios kitokios netvarkos.

VI. Pagaliau buvo sutarta, kad vyskupinės dalies gyventojai pirkliai prekyboje būtų traktuojami lygiomis su magistrato miestiečiais ir kad iš jų nebūtų reikalaujama jokių papildomų mokesčių.

Suprantama, kad už miesto ribų vyskupo, o taip pat ir kitų jurisdikcijų, vilniečiai pirkliai naudojosi tomis pat teisėmis, kokias buvo gavę madgeburginiai miestiečiai. Krašte juos išskirti buvo neįmanoma. Tačiau kilus kokiam nesusipratimui, tokie miestiečiai, žinoma, negalėjo prašyti magistrato paramos.

Magistrato ir vyskupinės miesto dalies santykiams geriau suprasti susipažinkime su keletu būdingų bylų.

Viena tokia byla įvyko 1533 m. tarp kapitulos ir magistrato dėl ekskomunikos. Byla prasidėjo dėl prekybos duona. Kaip paprastai, vieną tam specialiai skirtą dieną kapitulos valdiniai prekiavo rinkoje duona. Duona tada būdavo pardavinėjama ne pagal svorį, bet kepalais. Kažkas pastebėjo, kad kapitulos žmonių

Gyvenamo namo kiemas Vilniuje

pardavinėjamieji kepalai yra žymiai mažesni negu įprasta. Kažkokie magistrato pareigūnai tada pasiuntė į rinką keletą karių bei sargų, kurie pardavinėjamąją duoną atėmė ir pačius pardavėjus iš rinkos išvarė. Kapitula už bažnyčios tarnų įžeidimą ir bažnyčios turto (t.y. duonos) pagrobimą anuos karius ir sargus ekskomunikavo. Magistratas kapitulą apskundė valdovo teismui. Esą, kapitula jo valdinių teisti ir bausti, nors ir bažnytinėmis bausmėmis, negalinti. Esą, ir anksčiau tik vyskupas arba jo oficiolas teteisdavęs, bet ne kapitula. Jiems tuo būdu atsirandą dar nauji teisėjai, o tai esą jau perdaug. Visų jų klausyti ir baudžiamiems būti būsią nepakeliama.

Pašaukti kapitulos atstovai įrodinėjo, kad vyskupai kapitulai leidę savo teises ginti, net griebiantis ekskomunikos. Šiuo atveju buvęs bažnytinio turto plėšimas ir pasisavinimas teisės teisti kapitulos valdinius, o tai esąs ne miesto tarėjų, bet pačios kapitulos reikalas. Krokuvos kapitula, esą, taip pat elgiantis.

Zigmantas II pripažino, kad kapitula Bažnyčios reikaluose ir Bažnyčios turtų apsaugai galinti griebtis ir ekskomunikos, ir kad šį kartą tai buvusi teisėta bausmė už smurtą. O kad panašių nesusipratimų nesikartotų ateityje, visi mieste savo valdinių turintieji ponai turį susirinkti su miesto tarėjais ir susitarti dėl kepalų dydžio, svorio ir kitų prekybinių reikalų. Kaip jie susitarsią, taip turį būti įsakyta laikytis jų valdiniams. Ta pačia proga buvo nustatyta, kad kapitulos valdiniai iš kaimų duoną galį gabenti į miestą ir laisvai pardavinėti antradieniais ir penktadieniais. Kitos dienos turį būti paliktos magdeburginiams miestiečiams.

1540 m. magistratas apskundė Zigmantui II vyskupo oficiolą ir teisių daktarą, kurie šaukią į savo teismą magdeburginius miestiečius ir ne dvasinėse bylose, o kas nenorįs klausyti, ekskomunikuoją. Zigmantas II perspėjo vyskupą, kad juos sudraustų, nes dvasininkų teismams vien tik vedybinės bylos tepriklausą. Visos kitos miestiečių bylos turį būti teisiamos miesto teismo.

Kartais betgi ir vyskupui tekdavo skųstis magistratu. Taip, 1543 m. magistratas, norėdamas apvalyti ir pagrąžinti rotušės aikštę, nugriovė visas joje buvusias mėsos krautuves, o tam reikalui pastatė mūrines krautuves aikš-

tės pakrašty (kur dabar rinka). Anksčiau aikštėje turėjo savo mėsines krautuves ir vyskupiniai miestiečiai. Dabar ir jos buvo nugriautos, tačiau vyskupiniams mėsininkams naujose patalpose nebuvo paskirta vietos. Magistratas ne tik nepavedė jiems ten jokių patalpų, bet net neleido vyskupo lėšomis kokį namuką pastatyti. Tie reikalavo bent nuostolius atlyginti. Magistratas ir su tuo nesutiko. Tada vyskupas kreipėsi į Zigmantą II, kuris ginčą išsprendė tuo būdu, kad leido vyskupinėje dalyje pastatyti tiek mėsinių, kiek jų buvo turėta rinkos aikštėje. O šiose naujosiose krautuvėse buvo leista mėsą pardavinėti ne tik vyskupinės dalies gyventojams, bet visiems, kas tik ateis jos pirkti.

1547 m. kovai su brangymečiu Zigmantas Augustas magistratui buvo davęs ypatingų įgaliojimų persekioti ir bausti bet kokius spekuliantus. 1549 m. magistratas skundėsi, kad vyskupėnai spekuliuoją, jo draudimo neklausą ir jis nieko negalįs padaryti, nes vyskupas neleidžiąs savo valdinių paliesti. Zigmantas Augustas įsakė tokių kliūčių magistratui nedaryti. Tegul daugiau tokių žinių nebegaunąs.

Iš 1584 m. yra žinomas įdomus nuotykis su nedrausmingu auksakaliu Genzeriu. Nebūdamas auksakalių cecho narys ir neturėdamas mieste jokios nuosavybės-nesėslus, šis Genzeris vertėsi auksakalio amatu ir pardavinėjo savo dirbinius. Kai magistratas jį pačiupo, jis įsirašė vyskupiniu miestiečiu ir atsisakė magistrato klausyti. Esą, jo byla turinti būti perduota vyskupiniam teismui. Ginčas atsidūrė valdovo teisme, kuris jį išsprendė ne magistrato naudai. Esą, pagal Jogailos privilegiją vyskupinė miesto dalis turinti būti laisva nuo magistrato jurisdikcijos, magdeburginiai įstatymai ir cechų taisyklės tos dalies gyventojų negalį liesti.

Apskritai tarp trijų žymiausiųjų Vilniaus miesto jurisdikcijų buvo daug nesusipratimų, konfliktų, varžytinių ir t.t. Kaip minėta, buvo bandymų ir susitarti, tačiau tikrai darnaus sugyvenimo negalima buvo pasiekti, nes beveik nesuderinami buvo interesai. Iš to paties dalyko kartais norėjo ir vieni ir kiti pasipelnyti.

1600 m., bene vienintelį kartą visoje Vilniaus istorijoje, buvo surašytas visų trijų svarbiausiųjų jurisdikcijų susitarimas vidaus tvarkos reikalu:

1. Visi pasižadėjo vieni kitus gerbti, nedaryti vieni kitiems nemalonumų ir neieškoti kivirčų.

2. Rotušėje išmušus 7 val., visos prekybinės įmonės turį būti uždarytos ir niekas nebeturįs kūrenti ugnies. Jei po 7 val. kur nors būtų pamatyta ugnis, visi turį bėgti su gesinimo įrankiais—kirviais, kibirais, kabliais ir tt.

3. Kiekvienas namų šeimininkas savo jurisdikcijos įstaigai turįs pranešti apie visus atvykusius svečius ir apie viską, ką kada pastebės įtartina.

4. Niekas negalįs laikyti pas save pono neturinčių bastūnų arba su jais turėti kokius ryšius.

5. Niekas neturįs savo namuose laikyti įtartinų moterų, dėl kurių kylą pykčių ir daug blogo.

6. Niekas tenedrįstąs pirkti vogtų ar įtariamų daiktų. Kad lengviau būtų susekamos vagystės, senais daiktais galima prekiauti tik magistrato specialiai tam skirtoje vietoje - rinkelėje už Arklių gatvės.

7. Niekam nevalia naktimis vaikščioti gatvėse.

8. Niekam nevalia ant kelių prieš miestą supirkinėti maistą. Už tai turį būti atimamos prekės.

9. Maistą įvežti į miestą turį būti visiems laisva.

Kaip matome, tai yra labai menkos, nereikšmingos smulkmenos. Ir dėl jų vis dėlto reikėjo tartis, o vėliau siekti net seimo patvirtinimo. Kitaip to sutvarkyti buvo negalima. Magistratas kitų jurisdikcijų žmonių negalėjo liesti, o anieji tuo nesirūpino. Visa tai mums rodo, kaip sunkiai miesto gyvenimas tegalėjo būti tvarkomas. Vieno šeimininko nebuvo, tad ir tvarkos geros negalėjo būti. Suprantama, kad visa tai negalėjo nepaveikti neigiamai miesto augimo bei kilimo.

KAIP NIEKAD DAR

KĘSTUTIS KEBLYS

Nuvalėme laukus. Dideles bandas raguočių nuginėme Dvaran, nugabenome audeklo ritinius ir maišus vilnų. Užtat aną nepamirštamą rudens dieną pas mus, kaip kasmet, siautė derliaus šventė. Taip pat — riksmu ir žaidimais, lengvu džiaugsmu, sunkių dienų užmaršties linksmumu, dainom ir šokiais, visu tuo kas vien šiai dienai, kas praeina ir nepalieka ženklo. Bet ne taip kaip kasmet, nes tai, kas tuokart ištiko kaimą, nebuvo nei pamirštama, nei nutrinama kasdienos plušimu. Tų metų šventė sukrėtė mus, ir savo skaudžia pabaiga buvo kitokia. Tačiau tik pabaiga, įvykimu, nes tai, kas mūsų laukė, augo ilgą laiką, per kitas šventes prieš tai, nuo seno, gal net nuo Dvaro, nuo mūsų kaimo pradžios. Augo nepastebimai, tarsi skaudulys krūtinėj, tvinko, kaupėsi, ir vis nematomai, neatspėjamai, kol pagaliau sprogo, išsiveržė, atsivėrė skaudžia žaizda, savęs pamatymu, pažinimu. Bet to niekas nežinojome nei anksčiau, nei pačią šventės dieną, nenumatėme niekas iki pat griuvimo akimirkos.

Taigi, tą dieną mūsų kaime, kaip kasmet, siautė derliaus šventė. Išspaudėme alų. Dvarininkas atsiuntė bosus vyno, seniūnas paskerdė jautį, sutaisė kepimo iešmus, moterys pešė antis, kepė, spirgino, barstė smėliu aslas, ravėjo takus, piemenys tempė eglišakių vainikus virš vartų, jaunosios iš skrynių traukė kvapnius lino drabužius, vyrai, pabaigę darbus, ramstė tvoras, išdidžiai pūsdami pypkių dūmus vėjun, dairydamiesi, šnekučiuodamiesi, laukdami — ruoša buvo baigta, šventė galėjo prasidėti.

Vidudienyj pradėjo rinktis žmonės iš gretimų kaimų. Pėsti, raiti, kuris ne kuris važiuotas, visi linksmi, per metus užmiršę, kokiais veidais grįš namo šventei pasibaigus. Pabiro jie po kaimą, maišėsi su mūsų žmonėmis, kaip vanduo įpiltas aliejaus ąsotin. Tik kaip vanduo, laikinai, nes tokiam mišinyj aliejus visuomet iškyla viršun, iškyla ir mūsų žmonės, mūsų kaimas, nors iškilti nereikia — mes esame viršuj, virš kitų kaimų ne nuo pernai ir ne nuo užpernai. Bet dabar, šventės pradžioj, mūsų žmonės dar maišosi, kalbasi kaip su sau lygiais apie derlių, žirgus, Dvarą. Kalba ir žinančiai šypsosi, kai anie giriasi savo užaugintais jaučiais, sodriais dobilais, ir linguoja galvas, nešnekėdami daug apie save, susivaldydami, tarsi jausdami, kad be svečių nebūtų ir šventės, kad tenka pakęsti juos, kad jų reikia, jų — žemų ir paniekos vertų tam, kad mes būtume augščiausi ir pirmieji.

Visas pakiemių kalbas nutraukė seniūno varpas — tikroji šventės pradžia, laikas žaidimams. Kaimas pamažu pradėjo tuštėti, žmonės traukė į pievas, būriavosi, spietėsi apie vyrus, kurie mosikavo rankom, pūtė krūtines, pasirengę išmėginti jėgas, apginti savų kaimų garbę.

Pamiškėj piemenys mušė rutulį. Mažai kas stebėjo juos, nes tai vaikų žaislas. Tik kai ten pakilo triukšmas, visi atsisuko — mūsų kaimo paaugliai šokinėjo, skeryčiodami rankom rėkė: "laimėjom, laimėjom!", skelbė tai, ką mes iš anksto jau žinojome.

Ratu apspisti, bernai ėjo ristynių. Ir čia taip pat — mūsiškiai vienas po kito klojo atvykėlius, palydimi garsių raginimų, plojimų, džiaugsmo. Dabar nereikėjo pritildyti savęs, net girtis nereikėjo, atvykėliai aiškiai matė, kurio kaimo vyrai stipresni.

Paskui kilnojo rugių maišus. Abiem rankom, viena, šildami, stenėdami, plyšdami. Nes jų raumenyse glūdėjo kaimo garbė, o neištūrėjime — panieka ir atmetimas. Ar reikia dar sakyti, kas iškėlė daugiausia maišų ir kas storiausią rąstą kirviu perkirto? Nesvarbu, kad pralaimėjusieji murmėjo, jog mūsiškių maišuose buvo avižos ir pelai. Galėjo prapjaut, būtų pamatę. Tačiau bijojo, neišdrįso, žinojo, kas gresia kitakiemiui už tokį apkaltinimą. Mūsų bernai laimėjo. Tai kas, jei maišuose avižos ar pelai buvo? Stipriausiems viskas galima, o jei ir ne, mūsų vyrai vistiek drąsesni.

Iš pievų visi grįžo kaiman svarbiausiam žaidimui, nes jojynėse paaiškėja ne tik kad mūsų vyrai geriausi, bet ir kad mūsų kaimas užaugina mikliausius žirgus. Jojynių niekas nenorėjo pražiopsoti. Užtat visi, net seniai ir moterys, nebuvę pievose, spaudėsi į gatvę, grūdosi geresnės vietos, stiebėsi, kad matytų. Vartai, stogai ir medžiai buvo pilni vaikų, tvoros lūžo žmonėm, šeimininkės užmiršo ir barti klampojančius po jų gėlynus žiūrovus, vis dar ieškančius patogesnės vietos. Jojikai išsirikiavo galulaukėje ir laukė ženklo. Prie gatvės, kaimo pakraštyj, seniūnas sustatė būrį pusbernių, kurie paslėpę laikė ilgas kartis — juk

negalima, kad kitakaimiai laimėtų jojynes. Minia klegėjo, šūkavo ir laukė.

Pagaliau seniūnas iššovė savo ilgu, senu ir surūdijusiu šautuvu. (Mūsų kaimas net šautuvą turi!). Žmonės akimirkai aptilo, ištiesė kaklus ir žiūrėjo į artėjantį dulkių debesį. Netrukus išniro keli raiteliai, bet jie dar buvo per toli, kad atpažintum. Pusberniai tvirtai sugriebė savo kartis, minia nerimavo. Raiteliai lėkė kaimo link, jau ir kitam gatvės gale girdėjosi kanopų bildesys. Tuoj prie pirmųjų kaimo trobų pasigirdo griausmingas riksmas, plonas moterų spiegimas. Pusberniai nuleido kartis — kaip ir visada, pirmuoju atlėkė mūsų kaimo vyras. Ir antras, ir trečias buvo mūsiškiai. Pusberniai kartį pakišo tik ketvirtam, nors dabar jau nereikėjo. Kitakaimio arklys suklupo, raitelis nusirito galva žemyn ir voliojosi gatvės dulkėse, dejuodamas. Pralėkė atsilikę jojikai, mūsiškiai kvatojosi iš nukritėlio, erzino jį ir jo bendrakaimius, o savuosius sveikino, apipuolę kratė rankas, draugiškai kumščiavo, gyrė. Kaimas skendo klegėjime, drebėjo iškeltų galvų juoku — mes pirmieji! Nors tai ir ne naujiena, mes kasmet pirmieji, tačiau gera yra laimėti ir džiaugtis tuo.

Praėjo nemažas laiko tarpas, kol jojynių įkarštis atslūgo, tačiau šventė ir toliau burbuliavo įprastu garsumu, nepaliaujančiu judėjimu, dainom, juoku, muzika. Sodybose atsirado pora armonikų, smuikas. Jaunimas trypė rustančią žolę, merginos raudo, šilo sukamos nepasibaigiančiuose rateliuose, pasiutpolkėse. Daugiausia atvykėlės, nes mūsiškes šokdinti kitakaimiai bijojo, o mūsų vyrai, stipresni ir drąsesni, lindo, atiminėjo atvykėlių merginas, nes taip įdomiau. Tarpais užsimegzdavo muštynės, tačiau šokis nenutrūko — nedaug atvykėlių teišdrįso priešintis mūsų kaimo vyrams, ginant savas, ar sukantis prie mūsų merginų. Užtat nereikėjo peštis visiems — užteko dviejų, trijų mūsiškių apspisti nusikaltėlį ir pasiųsti jį atgal kaiman kruvina nosim ar praskelta kakta. Kiti galėjo netrukdomi šokti, plyšti pirmaujančių džiaugsmu.

Sodybose virė jaunasis kaimas, o patrobiuose vyrai kortavo, mėgino vienas kito tabakus, apšnekėjo tik pasibaigusias jojynes, ramiau nei jaunieji laukdami svarbiausios šventės dalies — puotos.

Pradėjus temti, sodybose aprimo armonikos, patrobiuose vyrai numetė sudilusias, taukuotas kortas, gatvė vėl prisipildė. Marga minia tarškėjo smulkmenomis, malėsi šen bei ten, vos pastebimai pamažu slinko seniūno kiemo link. O ten jau viskas paruošta didžiosios derliaus šventės puotai. Tarp išdėstytų, apdengtų stalų nardė šeimininkės, baltais nuometais ir įkaitusiais veidais, nešiodamos patiekalus, bruzdėdamos, nekantraudamos. Virtuvėje garavo puodai avienos, ant iešmo vartaliojosi kepamas jautis, padėkluose suraikyti duonos kepalai, ką tik iš krosnies ištraukti pyragai, kisielius — viskas smilko savo kvapais, laukė, masino. Per vartus jau skverbėsi pirmieji žmonės, kiemas tuoj paplūdo daugiagalve minia, kuri sklaidėsi, skirstėsi į nurodytas vietas. Prie didžiojo stalo sėdosi pats seniūnas, kaimo vyresnieji, keli Dvaro žmonės. Viduryj telkėsi visi mūsiškiai. Šoniniai stalai, blogiausios vietos, buvo palikti atvykėliams. Jie sėdosi į skirtas vietas, bandydami juoktis, atrodyti linksmi, tačiau nemeluojamai linkdami savo mažumu mūsų didžiojo kaimo akivaizdoje.

Seniūnas atsistojo, pakėlė abi rankas, visi nutilo.

— Mes pripildėm aruodus grūdais, suvertėm kaupus bulvių, nuvežėm gausiausią duoklę Dvarui. Dėl to gi, metus dirbę, puotaukime dabar! Kibkit į skilandžius ir kepsnius, pilkit alų, vyną, mano žmonės ir jūs svečiai. Lėbaukit, svečiai, džiaukitės, nes jūs esate didžiai pagerbti — mes pakvietėm jus ir jūs atėjote į geriausio kaimo šaunią derliaus šventę.

Daugiau niekas neragino, bet ir nereikėjo. Su triukšmu žmonės griebėsi valgių, tuštino stalus, bet nesėkmingai — stalai netuštėjo, moterys nešė ir nešė, nes kaip atrodytų, jei turtingiausio kaimo puotoje pritrūktų kam valgio ar gėralo? Sutemo, bernai kiemo kampuose padegė smalos kibirus, užžiebė virš valgančių ant virvės sukabintus gaubtus žibintus. Mirksinčioj ugnies šviesoj puota tęsėsi įprastu gyvumu, kol kas dar visai taip kaip kasmet.

Vėl atsistojo seniūnas. Visi žinojo kodėl — jis sakys didelę ir ilgą prakalbą. Mūsų žmonės atsilošė, nutraukė pašnekesius, atsigręžė į seniūną, palinko priekin, tarsi nenorėdami praleisti nei vieno žodžio. Nes žinojo, kad mūsų vyresnysis dalinsis kaimo garbe su visais, girs kiekvieną už gausius metų darbus. Ir gyrė seniūnas. Išpasakojo visą kaimo istoriją, sakydamas, kad niekad dar joks kitas kaimas nebuvo mūsų pralenkęs, kalbėjo apie metų derlių, išvardino visas gėrybes, sukrautas Dvaro sandėliuose ir mūsų aruoduose, patvirtino, kad mūsų kaimas Dvarui suvežė duoklės dvigubai tiek, negu likę šeši kaimai drauge. Mes šaukėm, plojom ir džiūgavom, seniūnas, mosikuodamas rankom, kalbėjo toliau. Paminėjo jis visas žymiąsias kaimo šeimas vardais, nupasakodamas jų nuopelnus, išgyrė pavieniui visus šios dienos laimėtojus, paskum vėl kalbėjo apie mūsų trobas, pievas, galvijus, vis palygindamas

su menkais kitų kaimų galvijais, pievomis ir trobomis, palygindamas ir pasididžiuodamas.

Seniūnas kalbėjo ilgai, tačiau niekam iš mūsų nenusibodo, nes kam nusibosta būti giriamam? Tik kai jo žodžiai vėl grįžo prie Dvaro, visi žinojo, kad tuoj baigs. Jis dar suminėjo daugelį dvarininkų, kurie visada, nuo neatmenamų laikų, gerbė mūsų kaimą, buvo patenkinti ir dėkingi, paskum stabtelėjo akimirkai ir baigė taip kaip kasmet:

— Šiemet mes daug dirbom ir daug davėm. Ar Dvaras patenkintas mumis? Aš nežinau. Aš paprastas žmogus, mužikas ir nežinau. Bet čia yra žmonių iš Dvaro. Jie dvarininko siųsti į mūsų šventę, jie žino, jie pasakys.

Seniūnas sėdosi tarsi nublokštas gaivalingo šauksmo, plojimo, trepsėjimo, sekusio jo kalbą. Po to viskas dėjosi vėl taip kaip kasmet — kalbėjo dvarininko atstovas, pagyrė mūsų žmones, kaimui įteikė tolimuose kraštuose austą patiesalą, dvarininko dovaną. Kaimas virė augštai kylančiu džiaugsmu.

Moterų pulkas vėl išniro su naujais valgiais, prisipildė alaus ąsočiai, užsimezgė daina. Šventė dar nesibaigė.

Seniūnas pasišaukė vyriausią kaimo giedorių, augalotą, pražilusį, aštraus liežuvio vyrą. Kaip kasmet, jis užkopė ant krėslo ir ėmėsi pristatyti atskirų kaimų svečius. Pasakius jam kaimo vardą, visi iš ten atvykę turėjo atsistoti. Ir stojosi, nes už jų laukė mūsų vyrai, pasiruošę su dumblino vandens kibirais neklaužadoms. Niekas nenorėjo būti pajuoktas atskirai, visiems kartu juk lengviau pakelti giedoriaus metamą pažeminimą, tad visi ir stojosi, stovėjo nuleidę galvas ir klausėsi. O giedorius kalbėjo jau gerokai įsismaginęs.

— Taigi, mieli susirinkusieji ir ponai iš Dvaro, aš vėliai sakau, kad šitie, va, čia sustoję žmonės, mūsų artimiausi kaimynai yra iš tikro labai jau didingi ir gabūs. Ir geriausi visų kaimynų, sakau — geriausi! Kodėl? Kam dar klausiate? Jau sakiau kodėl, bet jei norite, dar pakartosiu. Nugi, kad jie arčiausiai šio didelio ir garsaus mūsų kaimo, va kodėl. Ko taip spoksote? Nesuprantate? Nėra ko čia. Antai, atėjo gandas, kad šis, va, kaimas Dvarui pristatė labai geras bulves šiais metais, daug geresnes negu kiti mūsų kaimynai. Kaip tai atsitiko, sakote? Visai paprastai. Atsimenat, kaip mes savo bulvių derlių persijojom, apipuvusias ir surūdijusias išrinkom, nuvežėm į galulaukę ir išvertėm, nes tokių net mūsų paršai neknisa. Ir štai, va, čia stovintieji kaimynai, arčiausiai būdami, šoko, kibo, nakčia susivežė tas išmatas ir pristatė Dvarui. Tai ar nėra laimingi jie, arčiausiai mūsų gyvendami? Bet ką čia apie bulves. Paimkim jų vyrus. Aa, tai bent vyrai! Stiprumėlis jų, tai bent stiprumėlis. Teisybė, kartais gauna trūkį, pelų maišus bekilnodami, arba sprandus nusisuka, nepataikydami ant arklio užlipt. Bet ką gi — visaip jau pasitaiko. O moterys jų! Jergutėliau tu mano, kad išverda viralą, tai net skalikai staugia, užuodę. Gaila, gaila man jūsų šunų, vargšų šunelių, kaimynai. Bet moterys jūsų — oj-oj-joj! Ir mergos, sakau jau, kur rasit tokių gražuolių kitur? Tai kas, kad jau be dantų, bet kaip dailiai atrodo, kai pasipuošia — įlenda į druskinį maišą ir traukia sau bažnyčion. Net pavydas ima. A, bet nekalbėsiu daugiau, pavydu užspringsiu, toks jau puikus šių kaimynų kaimas.

Giedorius tik sakė taip, o kalbėt kalbėjo toliau, tratėjo, kaip užtaisytas barškalas, rėžė dar apie jų kaulaskūrius galvijus, šlubius arklius, kiaurastoges trobas ir daugelį kitų namalonių dalykų. Paskum paleido šiuos suniekintus žmones ir ėjo prie sekančio kaimo. Mes kvatojomės, tyčiojomės, o jie stovėjo panarinę galvas, gal griežė dantimis, bet klausėsi, turėjo klausytis. O giedorius, vis labiau ir labiau įsismagindamas, dėjo, rėžė, kepė, kol pagaliau išgarbinęs panieka paskutinį kaimą, nulipo nuo krėslo, užsivertė ąsotį alaus, praplaut išdžiovintam gomuriui, o mes šaukėm, plojom, kvietėm jį atgal.

Giedorius daugiau nesikėlė, tačiau atvykėlių juodos valandos dar nesibaigė. Kaip ir kasmet, kiekvieno atsilankiusio kaimo seniūnas turėjo atsistoti, išeiti prieš pagrindinį stalą ir išdrožti padėkos kalbą giedoriui už jo gražius atsiliepimus, pagirti mus, padėkoti už šventę. Taip ir buvo — kaimų seniūnai stojosi iš eilės ir kalbėjo, taip kaip buvo jiems liepta, kaip per eilę metų įprasta. Ir neprasišnekėjo jie, nes už jų stovėjo būrys mūsų vyrų, pasiruošusių atstatyti kalbėtoją į reikiamą kelią, jei jis nukryps.

Pakalbėjo trijų kaimų seniūnai, liko dar trys, atėjo eilė ketvirtam. Ir čia baigėsi visa tai, kas ėjo taip kaip kasmet. Atsitiko tai, kas laukė mūsų jau nuo seno, augo, kaupėsi per daugelį metų nepastebimai ir neatspėjamai.

Pašaukus ketvirtojo kaimo seniūną, niekas neatsistojo. Visi nutilo, sužvelgė į to kaimo stalą su nustebimu ir netikėjimu. Dar kartą pašaukė. Vėl nieko.

— Ei, žmonės, kur jūsų seniūnas? — sugriaudė mūsiškis, apžvelgdamas neklaužadų stalą.

— Jis serga, jis neatėjo, — sumekeno viena moterėlė išsigandusiu balsu.

— Kaip jūs drįstate tvarką ardyti? — riaumojo įtūžęs mūsų seniūnas. — Jūs paliegę uba-

VYTAUTAS KASIULIS KALVIS (litografija)

gai, utėlynai jūs! Kuris vyriausias iš jūsų? Kuris? Greičiau į vidų, čia man! Greičiau!

Pagauto kaimo žmonės neramiai dairėsi, bailiai krutėjo. Niekas nesistojo.

— Kuris? Greičiau sakykit, ba nuplaksiu visus, skūras nunersiu!

Niekas nepratarė nei žodžio, tačiau seniūno išgąsdinti, visi sužiuro į savo stalo galą. Ten sėdėjo dar nesenas vyras, tvarkingai apsitaisęs, trumpa barzdele, ilgais plaukais, drąsiom akim.

— Ei, tu! Tu ten, gale stalo. Kelkis ir stok vietoj jūsų stimpančio seniūno.

Tačiau vyras nesikėlė. Jis tik žvelgė tvirtai į mūsų seniūną, be baimės, su panieka, neapykanta.

— Ei, vyrai! Padėkit jam. Jo kelnės prišuto prie suolo, nepajėgia atsistot susitraukėlis.

Penki mūsiškiai tuoj paklausė. Peiliais pastatė jį, nustūmė vidun, tarp stalų.

— Šnekėk,—paliepė kiek aprimęs seniūnas.

Svetimasis pasimuistė, vyrai kiek pasitraukė, leido jam kalbėti.

— Šnekėk, sakai. Gerai, šnekėsiu. Ką nori, kad pasakyčiau? Kad pagirčiau tavo kaimą? Gerai, pagirsiu, nes be pagyrų tu sudžiūtum, kaip šungrybis ant saulės. Užtat, kai nėra kitų, patys giriatės, tepatės save medum, kiek tik telpa.

Visas kaimas suūžė, bet svetimasis apžvelgė visus ir pakėlęs balsą tęsė:

—Gerai, norit pagyrų, tai ir gausit! Štai klausykit: jūsų niekas dar taip negarbino, kaip aš dabar. Klausykit: jūs esate didžiausi, galingiausi, garsiausi, žinomiausi, turtingiausi...

Murmesys aptilo, nes atrodė, jog svetimasis, pabūgęs, pradeda protingiau šnekėti. Jis stabtelėjo truputį, atsikvėpė ir dar pakilesniu balsu baigė:

— ... niekšai, kvailiai, padlaižiai, melagiai, sukčiai! Va, kas jūs esat!

Seniūno veidas užplūdo krauju, atrodė, sprogs smilkinių gyslos. Taip dar niekad nebu-

vo. Jis užšoko ant stalo, išliedamas alų, nustumdamas lėkštes, iškėlė augštyn kumštis ir sukliko pamišėlio balsu:

— Vandens! Dumblo! Smetonos! Drėbkit! Muškit, užmuškit tą klišių!

Dar akimirką visi tylėjo, priblokšti, neatsigavę.

— Ko laukiat, žmonės? Valei! — vėl suriko seniūnas, pats pirmas čiupo didelį dubenį atšalusių barščių ir šiūstelėjo į svetimąjį.

Tada prasidėjo. Vyrai suvertė jam ant galvos kibirus dumblo ir būtų negyvai primušę, tačiau nuo mūsų stalų pasipylė tokia kruša kiaušinių, kaulų, mėsgalių, kad jie turėjo trauktis, idant patys negautų. Viduj liko tik svetimasis. Kažkas prišokęs tėškė jo veidan puodą grietinės, kiti laidė obuolius, dešrigalius, dubenis, ąsočius, dažnai pramesdami ir pataikydami kitoj pusėj saviškiams. Svetimasis pradžioj stovėjo išdidžiai, net nesigindamas ir nemėgindamas bėgti. Paskui staiga pašoko, nubraukė nuo veido grietinę, paraudusią iš kaktos tekančiu krauju, dar kartą pašoko ir sušuko, prarėkdamas visą kilusį triukšmą:

— Muškit mane, daužykit! Jūs stiprūs, kai šimtas prieš vieną. Bet nesat stipriausi. Ir jūsų kaimas nėra didingiausias! Ir jūs lenkiatės. Jūs lenkiatės prieš Dvarą! Dvaras didesnis už jus, jūsų kaimas tik dulkė prieš Dvarą. Antai, Dvaro vėliava kabo ant augščiausios karties. O jūsų ant visai žemo pagalio. Ir tu, seniūne, tu persenęs pagyrų puode. Ir tu nesi galingiausias apylinkėje. Ir tu drebi prieš dvarininką, kaip užspęsta žiurkė. Ir tu bailys prieš stipresnį! Iškelk savo vėliavą augščiau, jei nebijai. Dainuokit savo dainą pirma, ne Dvaro, jei nebijote. A, žvirbliai, jūs! Mane mušat, nes aš tik vienas. O prieš stipresnį net piršto nepakeliat. Nes neišdrįstat, bailiai jūs, bijot ir drebat!

Iš pradžių svetimasis perrėkė triukšmą, paskum žmonės aptilo, klausėsi tarsi suakmenėję. Net ir seniūnas, dar vis išsižergęs ant stalo, nuleido pakeltą mesti bulvę, sustabdytas niekad dar negirdėto kalbėjimo. Bet tik laikinai.

— Ką, mano žmonės! Ar mes klausysimės daugiau to piktaburnio valkatos? Mes bailiai? Mes mažiukai? Parodom jiems, kokie mes žvirbliai! Tegul dar kartą, visiems laikams, pamato jie, kad mūsų kaimui niekas neprilygs. Niekas! Ir niekam mūsų kaimas nenusilenks. Sakau, niekam!

Tai išrėkęs, seniūnas nušoko nuo stalo, pribėgo prie stiebų, nutraukė Dvaro vėliavą, nusviedė ją šalin, pritvirtino ir pakėlė mūsiškę ant augšto stiebo.

— Niekas! Sakau, niekas! — rėkė jis vėl, užkopęs ant stalo. — Mes drąsiausi, mes didžiausi, mano žmonės! Užtraukit dainą. Mūsų kaimo dainą! Traukit taip, kad skardėtų virš tų sulūžusių kumetynų, virš Dvaro, virš visko. Užtraukit galingai!

Seniūnas mosikavo rankomis, o mes, įkarščio pagauti, plėšėm savo kaimo dainą. Ji iš tikro kilo augštai, nuplaudama neteisingus svetimojo žodžius. Mums dainuojant, išsilakstė visi svečiai, išsigandę, bijodami mūsų rūstybės. Pasišalino tyliai ir Dvaro atstovai.

— — — —

Apie vidunaktį mes dar stoviniavome būriais, atvėsę jau, spėliodami, kas gali atsitikti, drąsindami vieni kitus. Tuomet išgirdome kanopų dundėjimą. Nesakėm nieko vienas kitam, tik susižvalgėm. Mes žinojome — atjoja Dvaro vyrai.

Vėtra įūžė jie kaimo gatve. Buvo ginkluoti nuogais kardais ir ilgais bizūnais, baisūs ir neatremiami. Išsklaidė jie žmones, mušdami ir mindžiodami, padegė trobas, klėtis, kluonus, išvaikė iškapojo galvijus. Kaimas degė visą naktį, Dvaro raiteliai sukiojosi aplinkui, uždroždami pasipainiojantiems vyrams, juokdamiesi, pašiepdami.

— — — —

Paryčiu dangus balo, bet tekančios saulės nesimatė. Užėjęs debesis purkšnojo smulkiu lietumi, baigdamas gesinti jau blėstančius nuodėgulius. Prie dar berūkstančių mūsų namo likučių, ant gatvės, sėdėjau aš su savo seneliu. Smulkūs lietaus lašeliai kabinosi jam ant nulenktos barzdos, pamažu ritosi žemyn. Nesuprantamais žodžiais jis dejavo kaimo skundą.

Prie mūsų prijojo raitelis, kamanuotu sarčiu, augštas, pasipuošęs. Pažvelgiau ir pašokau.

— Seneli, stokis, — pasakiau. — Čia dvarininkas.

Bet jis, matyt, jau nepajėgė. Tik sunkiai pakėlė galvą ir ištarė:

— Maloningasis pone, kodėl taip mus pražudei

— Kodėl nubaudžiau, sakai? — dvarininkas nusišypsojo ir patylėjo valandėlę. Paskui surimtėjo ir pasakė:

— Bet nepražudžiau. Sunki jums bus žiema. Žinau. Turėsite skolintis iš manęs, iš kaimynų, kad pramistumėt. Ir sėklai reiks skolintis. Ir pastatams reikės. Bet ką viena žiema? Pragyvensit kaip nors. Netrukus atsistatysite trobas ir kitais metais vėl suvešite gausų derlių. Juk jūs esate geriausias mano kaimas.

Tai pasakęs, dvarininkas suplakė žirgą ir nujojo.

PASIPRIEŠINKIME KULTŪRINIAM NUOSMŪKIUI

JUOZAS GIRNIUS

4. Besirūpinant mūsų kultūrine gyvybe.

a. Oficiozinio optimizmo susilietimas su fatalistiniu defetizmu. — Pagaliau prieiname prie tų atbalsių, kurie 60-ties pasisakymo iškeltuosius klausimus dalykiškai svarstė. Būdingai tokių atbalsių, palyginti, buvo labai maža. Bet dažnai kalba ir tyla. Šiuo atveju ji irgi bylojo...

Netektų tokios išvados daryti, jei būtų buvę rasta, kad gyvename kultūrinį pokylį, o ne nuosmūkį. Tačiau faktiškai taip rado nedaug kas: A. Rūkštelė su pora draugų iš dailininkų, J. Strolia iš muzikų ir, atrodo, V. Alantas ir Anat. Kairys iš rašytojų. Šiaip gi ir patys tie, kuriuos piktino 60-ties kreipimosi tiesumas, sutiko, kad yra daug negerovių, dėl kurių reikia sielotis. Kraštutinę poziciją užėmė "Naujienų" J. Sula, iš visų karščiausiai puolęs 60-ties pareiškimą, bet sutikęs, jog "labai aišku, kad mūsų kultūrinis gyvenimas smunka". Tik, atrodo, jam nėra ko tuo ir besisieloti, nes "kultūrinių vertybių smukimas emigracijoj yra natūralus, neišvengiamas vyksmas". Taigi, ir šį kartą kraštutinybės susitiko. *Oficiozinis optimizmas ir fatalistinis defetizmas eina ranka rankon kapituliacijos keliu.* Vienam atrodo, kad viskas taip "normalu", jog nėra kuo rūpintis. Antram gi viskas atrodo taip pat "natūraliai" pasmerkta neišvengiamybei, kad nėra ko prieš ją bekovoti. Tos dvi jėgos nulėmė, kad taip greitai buvusius tremtinius abejingumas pakeitė į emigrantus.

Ar tačiau nuosmūkio likimas iš tiesų yra neišvengiamas? Tie, kurie kvietė jam pasipriešinti, pačiu šiuo kvietimu liudijo savo valią nekapituliuoti. Likimas visų pirma ištinka tuos, kurie patys jam nusilenkia: arba savo *aklumu,* laiku pavojaus neįžiūrėdami, arba savo *ištižimu,* bijodami aukos ir kovos. Nereikia savęs liūliuoti iliuzijomis, bet nereikia nė kapituliuoti be kovos. Toks nusistatymas sutelkė 60-tį kvietimui pasipriešinti prieš optimistinį aklumą ir defetistinį viso teisinimą "nenormaliomis sąlygomis". *Sąlygos iš tiesų nėra normalios. Bet ar dėl to tenka patiems nenormaliems darytis, atsisakant normalių matų ir grimstant į primityvizmą?* Nėra ko šiam grimzdimui ieškoti pagrindo praeity. Galime praeity su pagarba minėti ir primityvius žingsnius, nes jie buvo žingsniai pirmyn. Bet *dabar žingsniai atgal nebeturi teisės į tokią pagarbą. Šiandien jie begali reikšti nuosmūkį.*

b. "Mano lygis" ir "mūsų lygis". — 60-ties kreipimasis prieš kultūrinio nuosmūkio jėgas nesiėmė visos mūsų kultūrinio gyvenimo analizės. Jis nelietė nė klausimo, kiek turime pajėgių kūrėjų ir kiek jie yra pasiekę kūrybinių laimėjimų. 60-ties pareiškime šis klausimas ir negalėjo būti liečiamas, nes daugelis pasirašiusiųjų patys yra mūsų šio meto įvairių kultūros sričių atstovai. Nederėjo jiems patiems apie save kalbėti (tai pirklių, ne kūrėjų privilegija). Nevienas iš 60-ties būtų taip pat turėjęs pagrindo girtis ne tik "šilta ir gausia auditorija", bet ir objektyviais laimėjimais. Tačiau paradoksiškai kreipimąsi pasipriešinti kultūriniam nuosmūkiui pasirašė A. Galdikas, V. Jonynas, A. ir V. Kašubos, V. Petravičius, T. Valius, R. Viesulas, V. Vizgirda ir daug kitų kūrybingų dailininkų, o 60-ties pareiškimu piktintis ir nuo jo ginti mūsų kultūrinį lygį šoko A. Rūkštelė. Tas pats vaizdas ir rašytojuose, kur drauge su visa 60-timi V. Alantas "baltarankiais formanais" išvadino A. Baroną, K. Bradūną, Ant. Gustaitį, M. Katiliškį, J. Kaupą, A. Landsbergį, H. Nagį, A. Nyką-Niliūną, K. Ostrauską, H. Radauską, V. Ramoną, A. Rūką, St. Santvarą, A. Škėmą. Nedaugiau pagrindo buvo V. Alantui "baltarankiais formanais" skelbti ir kitus mūsų kultūrinio baro darbininkus, kaip kun. dr. A. Baltinį, St. Barzduką, A. Bendorių, Pr. Čepėną, V. Čižiūną, J. Gaidelį, dr. J. ir dr. M. Gimbutus, V. Kavolį, J. Kralikauską, A. Kuprevičių, dr. V. Maciūną, V. Marijošių, J. Palubinską, dr. J. Puziną, dr. A. Salį, dr. V. Vardį, Iz. Vasyliūną ir kt. Jei visi tie žmonės rado reikalo pakelti balsą prieš mūsų kultūrinį lygį smukdančias jėgas, tai ne dėl savo pačių "viešumon neprasimušimo", o dėl to, kad "mūsų lygis" per toli ima atsilikti nuo "mano lygio" ta prasme, kuria šį terminą pavartojo V. Mariūnas ("Dirva", 1958.VIII. 25).

V. Mariūnas teisingai pastebėjo, kad atsakingas sprendimo ieškojimas visada vyksta save patį angažuojant: "kultūros lygis — yra

mano lygis". Nėra teisingesnio sakinio tiek, kiek jis išsako kiekvieno asmeninę atsakomybę. (Žinoma, šis sakinys niekada negali būti viešai ištartas, nes šiuo atveju jis netektų savo prasmės ir virstų tik farizeinė arogancija). Mūsų laiko kultūrinį lygį visų pirma ateičiai liudys individualiniai laimėjimai, o ne tai, kas dėjosi "reklamos mugėje". Tačiau, nors "mano lygis" atstovauja ir "mūsų lygiui", jis nėra nuo šio nepriklausomas. Bendrasis "mūsų lygis" yra tasai klimatas, kuris vienaip ar antraip, žadinamai ar smukdomai veikia ir atskirus kūrėjus. *Primityvaus lygio bendruomenėje iškilus kūrėjas negali pasireikšti — jis turi arba pats žūti arba šią bendruomenę palikti.* Maironio epochoj tokia poezija lietuviškai, kaip J. Baltrušaičio, buvo neįmanoma. Todėl jis, išvykęs Rusijon, įsijungė į rusų literatūrą. Neradęs aplinkos Vilniuje, ton pačion Rusijon turėjo išvykti ir M. K. Čiurlionis. O ar, pvz. senojoj išeivijoj apskritai būtų buvę įmanomi tokie fenomenai, kaip H. Radausko, A. Nykos-Niliūno ar A. Škėmos kūryba? Be abejo, ne. Tan pačian klimatan leidžiamės vėl nešami, dvasiškai nykdami ir primityvėdami. Plačiosios publikos skonis visur pasauly yra primityvus. Bet pas mus per spaudą jis pradeda virsti "visų" skoniu, visus traktuojant "liaudimi". Ši tendencija veda tautinėn ir kultūrinėn mirtin pačiu tiesiausiu keliu.

c. Ar tik "liaudis" tautai priklauso? — Gražu ir reikia "tarnauti liaudžiai", tariant "Naujienų" redaktoriaus žodžiais. Tačiau to yra per maža. "Liaudis" dar nėra visi. *Šviesuomenė nemažiau tautai priklauso, kaip ir "liaudis". Negalima tautos tapatinti tik su "liaudimi" ir liaudiškumo su primityvumu.* Kada tematoma tik "liaudis", jai tarnavimas virsta tos pačios liaudies šviesesniųjų vaikų atstūmimu iš savosios tautos. O netekdama savo šviesuomenės, tauta pasmerkiama išnykti. Tai galioja ir išeivių bendruomenei. Primityvi "liaudžiai tarnybos" samprata didele dalimi buvo kalta už tą likimą, kuris ištiko senąją išeiviją. Ir seniau buvo nemaža vaikų išmokslinta, bet jie buvo savaime išstumti iš savo tarpo. Pakako laikraščių redakcijose ir organizacijų centruose kelių "liaudies tarnautojų", o visi kiti savaime pasidarė "atliekami". Normaliai tačiau lietuviškojoje dirvoje turėjo užtekti vietos visiems, tik reikėjo pripažinti esant galimą ir augštesnio lygio lietuvybę. Tiesa, buvo viena kita pastanga prasilaužti pro "liaudinę lietuvybę", bet šios visos pastangos sudužo, gal ir dėl to, kad šviesuolių skaičius buvo nepakankamas. Bet užtat šviesesnieji individai ir negalėjo savai jaustis lietuviškajame gyvenime dėl jo primityvumo.

Tuo pačiu keliu einama ir dabar. Esant bendram naujųjų ateivių lygiui augštesniam, spaudos lygis šiek tiek pakilo, bet principiškai laikomasi tos pačios "liaudžiai tarnybos" sampratos, kuri tėra primityvizmo kultas. Tai kelias į žūtį: ir mūsų vaikus ištiks toks pat likimas, jei jų į mokslą siuntimas reikš jų išsiuntimą iš savo tarpo. Norėdami juos išlaikyti savo eilėse, *turime lietuviškąjį gyvenimą išlaikyti tokio lygio, kad kiekvienam talentui būtų vietos reikštis ir mūsų tarpe.* Dėl savęs pačių, dėl savo generacijos, buvo galima tylėti "šventos ramybės" vardan. Bet reikėjo prieš mūsų primityvėjimą viešai pakelti balsą savo vaikų vardan. Neturime leisti mūsų lygiui nusmukti ligi tokio primityvaus provinciališkumo, kad nebetektume teisės į savo vaikus. Daug jų ir šiaip mus paliks, palikdami lietuvybę. Bet neturime patys šiam jų žygiui suteikti pagrindo.

d. "Mūsų lygis" — spaudos lygis. — Individualių kūrėjų lygį atspindi jų kūriniai. Bendrąjį "visų" lygį visų pirma atspindi spauda. 60-ties kreipimasis buvo apeliavimas susirūpinti ta praraja, kuri vis labiau atsiveria tarp šių dviejų lygių.

L. Šimutis daug kartų yra teisingai perspėjęs: niekas neparduos lietuvybės, jei patys jos neparduosime. Šią teisingą mintį norėčiau tik sukonkretinti: jei patys jos neparduosime savo pačių spauda. Spauda mus sieja vienus su kitais ir tuo pačiu su lietuvybe daugiau, negu kiti veiksniai. Spauda kuria tą klimatą, kuriame vyksta lietuviškasis gyvenimas. Todėl 60-ties pasisakymas kultūrinio lygio klausimu specialiai kreipėsi prieš spaudos nuosmūkį. Spaudos lygis rodo ir "visų" bendrąjį lygį. Jei spaudos lygis darosi per žemas, jis virsta lietuvybės misreprezentacija ir kūrėjų izoliacija nuo visuomenės. Kada 60-ties kreipimasis perspėjo, jog "mūsų spaudos nuosmūkis izoliuoja mūsų kūrėjus nuo lietuviškosios bendruomenės", buvo šokta piktintis: kaip galima izoliuotis! Tačiau yra skirtumas tarp *izoliuotis* ir *izoliuoti*. Dabarty nei ši lietuvybės misreprezentacija, nei ši kūrėjų izoliacija nėra daug jaučiama, bet ateity ji netruks virsti fatališka. Tų, kurie išaugę ir įaugę į mūsų tautą, iš jos neišraus nei mūsų spaudos, nei mūsų visuomenės primityvėjimas. Bet jei panašiai atsitiks su mūsų vaikais, daugeliu atvejų tai reikš atsibodėjimą ne tik mūsų primityviu lygiu, bet ir pačia lietuvybe.

Niekas iš 60-ties puolikų neatkreipė dėmesio į pareiškimo sakinį: "demonstruodami sa-

vo primityvų provinciališkumą ir atšiaurų partiškumą, atstumiame nuo savęs gilesnio intereso jaunimą". Niekas taip pat nekreipė dėmesio į tai, kad 60-ties pareiškimą pasirašė ir eilė jaunosios kartos atstovų. Tik J. Varnas "Drauge" suraitė sakinį apie "žymių mokslininkų ir menininkų kolektyvą", pašaipiai suminėdamas tris jaunųjų pavardes (pati pirmoji ir pati paskutinioji pavardės 60-ties sąraše iš tiesų priklausė jaunesniesiems). Regis, jaunųjų parašai turėjo sakyti, kad keltieji klausimai buvo aktualūs ne tik tiems, kuriems buvo prikišami "seni ginčai". 60 pasirašiusiųjų ėmėsi pareiškimo ne naujam ginčui tarp ko nors įžiebti, o išbudinti iš sau patiems panegirikų į blaivų susirūpinimą klausimais, prieš kuriuos stovime, bet kurių nenorime matyti dėl ramybės, dėl vienybės, dėl visokių kitų sedatyvų. 60-ties kolektyvas turėjo atsakomybės viešai iškelti klausimą. Bet mūsų spauda, be kelių išimčių, neparodė tos pačios atsakomybės, nepajėgė klausimo rimtai svarstyti ir leido įvairiems slapukams savo lygį įpilietinti pačios mūsų spaudos lygiu. Spaudos reakcija paliudijo tą jos nuosmūkį, kuriame randa savo užuovėją ir visos kitos nuosmūkinės apraiškos — arba dėl to, kad pati spauda jas puoselėja, arba dėl to, kad ji prieš jas nekovoja.

e. Žvilgsnis į konkrečias nuosmūkines apraiškas. — 60-ties pareiškimas nesiėmė konkrečiai išvardinti nuosmūkinių apraiškų, likdamas principinėj plotmėj. Bet užtat daug kam liko neaišku, prieš ką iš tiesų jis kreipėsi. O daugelis nuosmūkinių apraiškų mums yra pasidariusios tokios apsiprastos, kad nė nebelaikome jų tokiomis. Pakanka jų visose srityse.

Literatūroje nuosmūkį visų pirma liudija tai, kad, besibaimindami nesaloniškai skambančio grafomanijos žodžio, imame prarasti kūrybos ir "rašybos" skirtumo sąmonę ir pradedame premijuoti aiškiai grafomaninius gaminius. Įsitvirtinus nuosmūkinei pažiūrai, kad bet kas gali spręsti literatūrinės vertės klausimus, nebejaučiame pareigos jury komisijas sudaryti iš literatūroj nusimanančių žmonių (ginant vieną neapginamą atvejį buvo tiesiai taip paaiškinta: nėra ko prikišti veikale neteisingai mokytoją atvaizdavus, nes visi penki jury komisijos nariai buvo mokytojai!). Ši nuosmūkinė pažiūra pasirodė prigijusi ir toje rašytojų draugijos narių daugumoje, kuri savo premijuojamo veikalo atrinkimui įsivedė neatsakingą "plebiscito" principą. Neatsitiktinai ši draugija neberanda reikalo savo priešakyje turėti rašantį rašytoją. Be negausių išimčių, mūsų spaudoje literatūros kritika retai yra verta šio vardo. Beveik normaliu reiškiniu virsta nesusipratimas vertinti nebe pačius literatūrinius veikalus, o jų fiktyvius personažus. Paskutinė šio nesusipratimo auka yra A. Škėmos "Baltoji drobulė". Be abejo, šios knygos herojus A. Garšva nėra idealus pavyzdys. Juo sekti iš tiesų nėra reikalo, nes ir pats autorius jį nuveda ten, kur neturėtume noro vykti, būtent į psichiatrinę ligoninę. Bet jis meniniu žvilgiu yra pajėgiai sukurtas nežiūrint to, kad autorius be reikalo veikale paliko keletą obsceniškų vietų. Girdėjosi, kad kai kurie leidyklos prenumeratoriai grasinę nutraukti prenumeratą už tokių veikalų leidimą. Tai jau būtų pati nuosmūkiausia prievartos forma — imtis šantažo nepatikusiam autoriui apskritai užkirsti kelią viešumon. Nerišа manęs su A. Škėma asmeninė bičiulystė, o pažiūros tik skiria, bet keliu šioj vietoj balsą prieš tuos, kurie norėtų jį, kaip autorių, sunaikinti. Daug kam nepatiko ir J. Jankus, ir M. Katiliškis. Bet negi galima leidyklas reikalauti jų veikalų (ir būtent, deja, gerų veikalų) nebespausdinti! Argi ne nuosmūkis daugiau rodyti prokurorinio uolumo, negu džiaugsmo išeinant vertingoms knygoms, o naiviai reklamuoti menkas knygas?

Dailėje su "visų lygiu" gal yra dar blogiau, negu literatūroje. Primityvus skonis, ieškąs tik "gražaus reginio" ar dailaus modelio, viešpatauja net ir tuose, kurie šiaip yra šviesūs žmonės. Tokioj padėty amatiniai piešėjai imami lygiomis su dailininkais kūrėjais, ir tai dar tik "palankiausio neutraliteto" atveju, o šiaip džiaugiamasi tik pačiais naiviausiais paveikslais, pajėgiųjų dailininkų kūrinius skelbiant "nesuprantamais". Suprantama, kodėl A. Rūkštelė taip nuoširdžiai įtikinėjo, kad nėra ko visuomenę auklėti. Plebiscite jis tikrai pralenktų ir Galdiką, ir Jonyną, ir visą "institutą". Bet, deja, tai ir liudija, kad 60-ties pareiškimui buvo pagrindo. Nesusipratimas yra skirtinga meno kryptimi vadinti atvejus, kur turima reikalo tik su menku pajėgumu ar net su tikru nepajėgumu. Daug spaudoj buvo kelta triukšmo, kad PLB seimo proga surengtoj dailės parodoj, patiems atsisakius dalyvauti, nebuvo atstovaujama "antroji šalis". Bet kiek gi iš "antrosios šalies" iš tikrųjų galėjo parodoj dalyvauti? Tik vienas kitas, jei nebūtų buvę norima ir su dailės paroda susilaukti panašaus likimo, kaip su Carnegie salės koncertu. Ne šis koncertas, o dailės paroda susilaukė atgarsio ir amerikiečiuose. Trys New Yorko dienraščiai rado ją vertą recenzuoti. Tuo tarpu visoje lietuvių spaudoje ligšiol (rašau lapkričio mėn.) parodos recenzija pasirūpino tik vieni "Tėviškės Žiburiai", o reportažą dar įsidėjo ir "Dar-

PRANAS DOMŠAITIS AFRIKA

binininkas". Nė vienas iš abiejų mūsų dienraščių nepasirūpino parodos recenzija! Vietoj to abu dienraščiai leido A. Rūkštelei ir kt. parodą niekinti "antru nuosmūkiu" ir parodos pasisekimą stelbti triukšmu dėl kataloge suminėjimo Lietuvoj gimusių dailininkų. Dėl vieno sakinio kataloge buvo galima ignoruoti visą parodą! Ar tai visa neliudija nuosmūkio?

Muzikiniame gyvenime iš paviršiaus padėtis atrodė ramesnė, bent ligi Carnegie salės koncerto, vykusio be dirigentų, kaip drįso šį kartą ir spauda tiesiai prabilti. Turime chorų, turime dainininkų, rengiame ir lankome jų koncertus. Tačiau po paviršiaus idile ir muzikinis gyvenimas nėra be rūpesčių. Gerai, kad nestokojame dainininkų, kad turime chorų. Bet vokalinė muzika dar nėra viskas. Gi instrumentinė muzika pas mus vis dar skelbiama "nesuprantama liaudžiai" ir todėl lyg mums nebereikalinga. Bet už viską svarbiau, kiek tęsiama pačios muzikos kūryba. Nestokojame kompozitorių, bet jie tikrai stokoja mūsų dėmesio. Pro dainininkų kultą kompozitorius užmirštame. "Liaudžiai" gi kompozitorių tereikia tiek, kad būtų kam sukurti pramoginės muzikos. Visur tas pats dvasinio primityvumo dangstymas "liaudies" vardu, tariamai šį vardą gergerbiant, o iš tiesų liudijant savo pačių dvasios skurdumą.

Nuosmūkinės nuotaikos kitu pavidalu ima veržtis net ir į mokslo sritį, taip pat "liaudžiai" nereikalingą. Mokslinių knygų beveik neišeina. Nėra nė vieno mokslinio žurnalo ar bent metraščio. Mokslinį mūsų interesą šiuo

metu atstovauja tik bendrieji kultūros žurnalai ir Lietuvių Enciklopedija, sutelkusi tiek vyresniuosius mokslininkus, tiek jaunąjį prieauglių. Bet kas bus bent šiokia tokia mūsų mokslininkams jungtimi, kai po metų kitų bus baigta enciklopediją leisti? Šio klausimo akivaizdoje nelaikau lemta populiarinamą nuomonę, kad, be lituanistikos, ir nėra reikalo kuo kitu domėtis savo kalboj. Kad lituanistika mums yra visų pirma svarbi, niekas neginčija. Bet ar dėl to jau reikia ginčyti, kad visa kita turi pasidaryti nebesvarbu? Mokslinė kūryba taip pat priklauso lietuviškajai kultūrai. Kiekvienas ko nors iš lietuviškosios kultūros išjungimas reiškia jos skurdinimą. Jei ims blėsti mokslinis interesas apskritai, tai mokslinė sąmonė ims blėsti ir pačios lituanistikos srity. Jau buvo mūsų istorikai porą kartų užpulti, kam niekiną praeitį, sklaidydami mitus. "Aušra" buvo garbinga, bet nebebūtų garbinga šiandien grįžti į jos laikus.

Kiekvienoj srity susiduriame su tokia "viešąja opinija", pagal kurią augštesnio lygio kūryba laikoma kažkokia prabanga, "šiose sąlygose" nebereikalinga. Kam reikia "nesuprantamų" knygų, paveikslų, muzikos?! O jei nereikia to viso, tai nereikalingi ir tie, kurie tam atsideda! Tai, va, šitokių "liaudinių" nuotaikų klimatas ir sudaro kultūrinio nuosmūkio grėsmę. Šios generacijos kūrėjai pakels ir šį klimatą. Bet naujoms pajėgoms iškilti tokiame klimate nėra vilties. Iš 60-ties perspėjimo nebuvo ko tik tyčiotis.

f. Priežastys ir sąlygos nuosmūkiui iškilti. — Nenormalios sąlygos, išeivinė buitis, visam laikui paliks aštrų klausimą, kaip tautinę mūsų kultūrą gyvą išlaikyti. Tautinei kultūrai klestėti reikalinga sava valstybė. Ypačiai tai tiesa mažųjų tautų atveju. Klausimas labai paprastas: kūryba reikalauja laiko, bet ji nėra profesija. Tik didžiosiose tautose kūrėjas, kartą viešumon pajėgiai prasiveržęs, daugiau ar mažiau gali nebesirūpinti duona. Mažosiose tautose pagalbon ateina valstybė premijomis, stipendijomis, pensijomis ir pan. Tiesa, Lietuvoje valstybė tokia kūrybos globa neperdaug sielojosi. Bet išeivijoje mūsų kūryba nebeturi jokios globos. O mažas mūsų skaičius nebesudaro jokios galimybės už savo kūrybą bent šiek tiek gauti honoraro ir tuo pačiu nusipirkti laiko. Ligšiol nepajėgiame sukurti institucijų, kurios galėtų paremti "nerentabilingus" užsimojimus. Kalbos apie mecenatus lieka tik kalbomis, be vienos kitos labai kuklios išimties. Mūsų kūrėjai palikti plaktis patys vieni, be jokios paramos, be mažiausios. Išskyrus vieną kitą laimingesnę išimtį, savo kūrybai jie yra nykiausiose sąlygose. Tik dideliu išsižadėjimu, sakyčiau — beveik heroiniu, jie yra sukūrę tai, kuo visi didžiuojamės, lyg ir mes būtume kuo nusipelnę. Bet kiek dalykų lieka nesukurtų vien dėl to, kad jiems nebuvo *laiko!* Niekam tai nė galvon neateina. Bet čia ir mes abejingumu savo kultūrai daromės veiksniu, nenormalias sąlygas paverčiančiu dar nenormalesnėmis. *Kultūrinio nuosmūkio šaknys rusi bendrame visų mūsų, visuomenės, nuosmūkyje, dvasinių interesų nykime ar primityvėjime.*

Kiekviename nuosmūkyje tragiškiausio yra tai, kad jo nematoma. Tų, kuriems 60-ties pareiškimas tiesiog tiko, nėra daug. Bet daug yra, kurie nemato nuosmūkinių reiškinių, juos dargi laiko laimėjimais ir nuoširdžiai piktinasi, kam jie nenorimi tokiais pripažinti. Šita dauguma suteikia atramą mūsų kultūrinio lygio smukdymui. Jei daugiau prenumeratorių norėtų augštesnio lygio spaudos, jis noromis nenoromis turėtų pakilti. Jei mažiau būtų primityvaus skonio, nedaug kenktų ir spaudoje vedamoji verslinė reklama. Tik tada iškyla diletantų ir impotentų klausimas, kai jie virsta "visų" reprezentantais, kai jie ima atstovauti pačiai "viešajai opinijai", įsipilietindami laikraščiuose jų pagrindiniais bendradarbiais ir herojais.

V. Rastenis pagrindine nuosmūkio priežastimi kėlė stiprių asmenybių stoką. Negalima šios priežasties neigti. Esant apskritai mūsų skaičiui mažam, nepakankamai turime pajėgių žmonių visose srityse. Vienus jau amžius prislėgė, antrus sąlygos palaužė, trečius ištižino buržuazinis įsikūrimas. Visa susumavę, turėsime savo pajėgas rasti labai kuklias. Bet tai dar nepadaro kultūrinio nuosmūkio neišvengiamo. Tai kas, kad nevisose srityse turime pajėgų! Kai gims talentai, pajėgūs tose srityse, ir jos suklestės. Maža bendruomenė negalime būti visur pajėgūs. Tas dar nereiškia kultūrinio nuosmūkio, kad nevisur esame lygiai pajėgūs. Ir šviesus žmogus nėra visur šviesus. Bet tamsuoliu žmogus įsipilietina, kai ima vaidinti žinovą ir ten, kur nieko nenusimano. Panašiai, man atrodo, tektų žiūrėti ir į mūsų padėtį: vertinkime savo pajėgas realiai ir nesiimkime vaidmenų, kurių negalime atlikti. Verčiau be simfoninio orkestro, negu su juo, bet nemokant jo diriguoti. Nuosmūkis visų pirma ateina tada, kai imamės to, ko nepajėgiame.

Principiškai sutikdamas su V. Rasteniu, vis dėlto abejočiau, ar jis neperdaug magiškos galios priskiria ir stiprioms asmenybėms, kada randa jas galinčias prasiveržti pro visas kliū-

VITALIJA BOGUTAITĖ

AŠ PALIKAU TAVE

Aš Tave palikau vidudienio kaitroj.
Vandens nei duonos Tavo lūpos neragavo.
Aš Tave palikau —
Tavo veidu sunkėsi sūrūs prakaito lašai ir.
Pavargusias kojas kepino saulė.

Aš Tave palikau bandymo valandoj.
Valgiau žemišką duoną, kvepiančią rugiena.
Palikau Tave alkaną.
Palikau Tave ištroškusį.
Palikau Tave ateinantį pas mane.

BAIMĖ

Šiandien vidurdienio saulė
Džiovina kraują mano gyslose.
Vidurdienio saulė lenkia mane
Prie garuojančios
Žemės. Aš atsisėdu, ir manyje atsiskleidžia
Palikimo baimė.
Palikau Tave
Ieškodama savęs ir duonos.

KĄSNIS

Besėdint prie manęs prieina mažas vaikas.
(O aš buvau labai išalkusi.)
Nors rankomis paliest norėjau duonos veidą,
Bet prieš mane atsiskleidė
Badas.

---

tis. Sutinku, kad nei valstybė, nei akademinės institucijos, nei redakcijų "valdžia" negali stiprių asmenybių pagimdyti. To, beje, neteigė nė 60-ties pareiškimas, santūriai pastebėjęs, kad talentai kiekvienam laikui yra dovanojami. Tačiau negaliu su V. Rasteniu sutikti, kad jokios aplinkybės nekliudo asmenybėms ir pasireikšti. Deja, užmušti gali ir tas, kuris negali pagimdyti. Tasai klimatas, kurį analizavome, veikia mūsų kūrėjus žudančiai. Nei mūsų "valdžios", nei apskritai visuomenė negali mūsų kūrėjams niekuo padėti. Niekas nieko ir nereikalauja. *Bet yra teisė ilgėtis naujo klimato, kuriame visa, kas "neliaudiška" (t.y. neprimityvu), nebūtų skelbiama nereikalinga prabanga.* Nereikia liaupsinimų, nes jie demoralizuoja žmones ir tada, kai jie patinka. Nereikia niekinimų, nes jie sužeidžia žmones ir tada, kai jie yra be pagrindo. Bet reikia neprarasti normalių matų sąmonės ir "liaudies" vardan nemaišyti viso vienan katilan.

Nevienas įrodinėjo, kad diletantai užėmę tik pasitraukusiųjų vietas tuštumai užpildyti ir kad todėl dėl visko esą kalti patys "kvalifikuotieji". Toks aiškinimas, man regis, yra paimtas iš visuomeninio gyvenimo, kur jis nėra be tiesos. Liūdnas faktas, kad daugelis "pašauktųjų" be jokios gėdos šalinasi nuo bet kokių visuomeninių pareigų. Kaip gėda šiems, taip garbė tiems idealistams, kurie ant savo pečių neša lietuviškosios veiklos pareigas. Jie iš tiesų verti St. Tamulaičio siūlyto paminklo, tik be reikalo jie buvo diletantais vadinami. Tačiau tai, kas galioja visuomeninėj veiklos, nebegalioja kultūrinėj kūryboj. Pasitraukus iš visuomeninių pareigų gabesniam veikėjui, jo vietą gali užimti mažiau išmanus, ir jei jis sąžiningai dirbs, nemažiau atliks ir su mažesniais gabumais, negu tas, kuris žinojo savo gabumus, bet jų nenaudojo. Deja, kultūrinėj kūryboj panašiai nevyksta. Jokiomis pastangomis ir jokia gera valia nepajėgusis nepakeis kūrėjo ir diletantas specialisto. Todėl ir tuščia kalbėti, kad jie atėję tuštumos užpildyti. Nulis lieka nuliu ir tada, kai jį daugini iš begalybės. Ir begalybė nulių negali tuštumos užpildyti. Jei kur nėra žmogaus, tai verčiau tą "vietą" ir palikti tuščią, negu tariamai ją "užpildyti".

g. Ieškant kelio nuosmūkio grėsmei nuveikti. — Buvo priekaištauta, kad pasirašiusieji sielojęsi mūsų kultūriniu lygiu tik nurodydami negeroves, bet "susilaikydami nuo teigiamų patarimų, kaip jų išvengti" (B. Markaitis). Nevisai tiesa. Tiesa tiek, kad nebuvo išrašyta konkrečių receptų, nes tokie receptai čia nėra įmanomi. Tačiau netiesa, kad apskritai 60-ties pareiškimas visiškai stokojo vad. konstruktyvaus momento. Laikydami problema ne pačius diletantus, o juos globojančią spaudą, 60 pasirašiusiųjų nurodė pagrindinius ("aiškius, bet dažnai paminamus") principus, kuriais vadovavimasis padėtų spaudai būti "mūsų gyveni-

ANTANAS MONČYS — 13 Stacija St. Marcel bažnyčioj Prancūzijoje (akmuo)

mo pažangą skatinančiu veiksniu". Šie principai buvo pareiškimo svorio centras. Bet jis diskusijose buvo mažiausiai liestas. Tiesa, kad primintieji principai buvo elementariai paprasti. Betgi visos negerovės ir kyla iš to, kad pradedame pamiršti pačius elementariausius dalykus.

Pirmiausia buvo keltas reikalas *visai* spaudai lygiai domėtis *visais* mūsų kultūrinio gyvenimo laimėjimais ir tuo sudaryti šiltesnį klimatą mūsų kūrėjų pastangoms, negalint jiems nieku kitu padėti. Jei taip sparčiai mūsų visuomenėje plinta kultūrinio abejingumo epidemija, tai ne be ryšio ir su tuo, kad mūsų spauda labai maža skiria dėmesio kultūriniam gyvenimui. Kad taip yra, vaizdžiausiai parodė dailės parodos atsitikimas, net nė dienraščiams nepasirūpinus jos recenzija. Dauguma mūsų laikraščių leidžiami politinių kolektyvų, todėl juose ir vyrauja klausimai, vienaip ar kitaip susiję su partiniu erzeliu. Kultūriniai klausimai paliečiami labiau atsitiktinai, nebent kuris kultūrinis įvykis (pvz., LE premija M. Katiliškiui) paverčiamas ir srovinės kovos objektu. Asmeniškai esu girdėjęs šiuo klausimu tokį aiškinimą: dauguma skaitytojų yra paprasti žmonės, kuriems kultūriniai klausimai nėra įdomūs. Žinoma, nevisiems kultūriniai klausimai yra lygiai įdomūs, jei ne visi, tai bent kai kurie. Tačiau reikalas yra tas, kad mūsų yra per maža turėti laikraščių pagal skaitytojų įvairų lygį. Tuos pačius laikraščius skaitome visi. Daliai skaitytojų bereikšmiu balastu atrodo ir daug kas iš to, kas vad. eiliniams skaitytojams atrodo įdomu. Tuo pačiu principu laikraščiai galėtų skirti vietos ir "neįdomiems" (atseit kultūriniams) klausimams, kuriuos nesidomintieji galėtų taip pat tik praversti, kaip kiti tik perverčiame "įdomiuosius" niekelius. Kultūrinius klausimus rezervuoti kultūros žurnalams, iš kurių tik "Aidai" eina kas mėnesį, reiškia visą kitą visuomenę palikti už kultūrinių rūpesčių ribos. Ar vis dėlto tai nėra per drąsus mūsų visuomenės kultūrinio intereso nuvertinimas?

Platesnio dėmesio mūsų kultūriniam gyve-

nimui pageidavimą 60 pasirašiusiųjų siejo su kvietimu lygiai objektyviai domėtis visu, neklausiant, ar tai "savųjų" ar "priešų" laimėjimas. V. Mariūnas nurodė pavyzdžių, kur buvo nepalankių vertinimų "savajam" ir palankių "nesavajam". Deja, priešingų pavyzdžių yra daugiau, negu galima juos laikyti tik atsitiktiniais. Taip pat paprastai kultūriniais laimėjimais domimasi, juos pasiekus saviesiems, ir nesidomima, kai laimėtojai nebėra savieji. Bet labiausiai objektyvumo susikirtimas su sroviškumu pasirodo, kai kuris atvejis "suaktualėja". Vienas pavyzdys — pernai pavasarį LE premija M. Katiliškiui už veikalą "Miškais ateina ruduo". Nieko srovine prasme polemiško nebuvo veikale; autorius taip pat nebuvo srovinė figūra; jokia prasme (nei pasaulėžiūrinių, nei literatūrinių krypčių atžvilgiu) sroviškumo priekaištas negalėjo būti taikomas ir jury komisijai. Ir vis dėlto kokia "kova" buvo užvirusi! Kadangi "kairė" džiaugėsi, "dešinė" jautėsi įpareigota šiuo džiaugsmu piktintis ir net iškilmių auditorijos entuziazmą (lyg į sielas įlindus) aiškinti tik partine demonstracija. Panašiai nelemtas literatūrinio įvykio partinin erzelin įtraukimas buvo prieš 10 metų keltoji audra prieš V. Ramono "Kryžius". Tik šį kartą neteisiai elgėsi jau "kairė". Veikalas buvo taip pat neeilinis laimėjimas, tik jis nepatiko vieno veikėjo politinio pobūdžio sprendimais. Galėjo dėl to ginčytis politikai, bet visų rašytojų buvo pareiga imtis ginti veikalą. Tačiau, kiek pamenu, drauge su politikais ir kai kurie rašytojai draskėsi prieš savo kolegą. Visi tokie atvejai, kaip suminėtieji, ilgam užnuodija atmosferą. Kol nėra laido, jog panašūs incidentai gali vėl išsiveržti, 60-tis turėjo teisės perspėti: "Kaip visi vienodai gerbiame visų krypčių mūsų didžiuosius vyrus, nuo Basanavičiaus per Kudirką iki Čiurlionio, Maironio ir Krėvės, taip lygiai pagarbiai turėtume sutikti ir dabarties kūrėjus, nesiimdami jų diskriminuoti sroviniais sumetimais". Dėl pirmųjų suminėtų pavardžių niekas nešoko, bet

ŽIEMA

Vytauto Maželio nuotrauka

dėl pagarbos Krėvei kažkas buvo pasipiktinęs. Suprantama, Krėvė dar taip nesenai mus paliko... Kaip galima jį be niekur nieko gerbti!

Antrasis 60-ties pareiškime keltas principas buvo tas, kad "ne visa yra lygiai verta ir ne viskuo galima džiaugtis", kad kritinis vertinimas turi respektuoti vertybių gradaciją, kad kritika turi būti objektyvi, būtent "analizė, o ne pasipiktinęs niekinimas ir ne įkyrus reklamavimas". Nebuvo tiesiog ginčyta, kad ne visa yra lygiai verta, bet buvo aistringai piktintasi, kam norima šį principą tikrovėje taikyti, perspėjant diletantų neimti lygiomis su specialistais ir grafomanų su kūrėjais. Kad ši "lygybė" jau yra pakankamai giliai įsišaknijusi ir ima nešti savo "vaisių", liudijo ir kitas faktas. Neneigiant reikalavimo kritikai būti objektyviai, buvo skeptiškai klausiama, ar objektyvi kritika apskritai įmanoma. Žinoma, kūrybos kritikoj objektyvumas yra kitokio pobūdžio, negu tiksliuosiuose moksluose. Neįmanoma jokia testinė skalė, pagal kurią būtų galima nustatyti meninio kūrinio vertę net ta reliatyvia prasme, kuria nustatomas inteligencijos koeficientas. Meninės kūrybos kritikoj objektyvumas visų pirma yra paties kritiko dalykiškumas (nesivadovavimas pašaliniais motyvais, rūpestingas kūrinio išstudijavimas ir toks pat savo sprendimų pagrindimas). Kadangi meninėj kūryboj nėra absoliučių kanonų, tai tuo pačiu jų nėra ir kritikoj. Kiekvienas kritikas sprendimus daro savo pažiūrų pagrindu ir todėl savu, o ne kažkokiu antasmeniniu požiūriu. Bet užtat kritikas ir privalo savąją sampratą būti pagrindingai išmąstęs, sistemingai susikūręs. Tai ir yra jo objektyvumo pagrindas, kuriuo jis visa vertina savos sampratos požiūriu, bet nežiūrėdamas vertinamųjų autorių pasaulėžiūrinio ar kitokio giminumo ar svetimumo.

Nors meninės kūrybos kritikoj objektyvumas nėra be tam tikro subjektyvumo, tačiau nieku būdu tai nesuteikia teisės kiekvienam, kas panori, imtis kritiko uždavinių. Pastaruoju konstatavimu pereiname į trečią 60-ties pareiškimo principinį reikalavimą kritiką patikėti tik tiems, kurie turi jam kompetencijos. Nežiūrint savo normalumo, pastarasis reikalavimas susilaukė didelio pasipriešinimo. Kai vieni atrodė beeiną ligi apskritai kritikos paneigimo ir viskuo lygaus džiaugimosi, tai antri ėmėsi kritiką rezervuoti "visiems", pačiai visuomenei. Kažkuris iš "Naujienų" slapukų teigė, kad "visuomenė" galinti dar geriau įvertinti, negu kritikai. Deja, toks teigimas tam tikros tiesos turi tik išimtiniu atveju, būtent tada, kai kritikos imasi neišmanėliai. Pasakyti, ar "patiko" ar ne, dar nereiškia kritiškai įvertinti. Primityviam skoniui ir geras veikalas gali palikti blogą įspūdį: "nesuprantama, neįdomu". Priešingai, prastas veikalas gali primityvų skonį sužavėti: "tiek nuotykių!" *Visuomenės sprendimas labiau yra jos sprendimas apie save pačią, negu apie kūrinį.* "Visų skonis, kaip "vidurkinis" matas, faktiškai yra vidutinybės išraiška. *Pasitikėti "visuomene" lygu pasitikėti dauguma ten, kur jai pasitikėti nėra pagrindo.* Kūryba nėra politika, kur galioja daugumos principas. Kritinis kūrybos vertinimas nemažiau reikalauja specialisto kvalifikacijų, kaip ir bet kuris kitas specialus uždavinys. Literatūros kritikas turi gerai pažinti literatūros mokslą, gerai orientuotis literatūros istorijoj ir, be viso to, ką galima įsigyti mokykliniu išprusimu, būti apdovanotas specifiniu kritiko talentu. Tas pats galioja ir kitų kūrybos sričių kritikai.

(Bus daugiau)

KŪRYBOS PASAULY

KNYGOS ir ŽURNALAI

NAUJAS LIETUVIŲ KALBOS GRAMATIKOS TOMAS

"Lietuvių kalba priklauso grupei tų indoeuropiečių kalbų, kuri teikia pagrindiniausių duomenų indoeuropiečių kalbų praeičiai tirti, o taip pat ir indoeuropiečių prokalbės rekonstrukcijai. Šiai grupei kalbų, turinčių tokios didelės reikšmės, priklauso, kaip žinoma, taip pat sanskritas, graikų, lotynų ir gotų kalbos".

Šitokiais žodžiais Jonas Ostrembskis pradeda savo Lietuvių kalbos gramatikos pirmojo tomo pratarmę. Tačiau kad lietuvių kalba galėtų suvaidinti jai priklausomą vaidmenį indoeuropiečių kalbotyroj, yra būtina, sako autorius, su ja susipažinti visais atžvilgiais. Tuo tarpu indoeuropiečių kalbotyra neturi tam reikalui naujos mokslinės lietuvių kalbos gramatikos. Jos trūkumą, pažymi toliau autorius, dar skaudžiau jaučia lituanistas ir aplamai lietuvių visuomenė. Ir dėl to profesorius Ostrembskis, Poznanės universiteto baltų filologijos katedros vedėjas, pasiryžo šį trūkumą pašalinti. Jis suplanavo net penkių tomų mokslinę lietuvių kalbos gramatiką. Ir štai praėjusią vasarą pasirodė jau antras (iš eilės pirmasis) tos gramatikos tomas. Iš eilės trečiasis tomas (morfologija) išėjo 1956 m. (žr. "Aidai" 1957, nr. 6). Tuo būdu pusė užsibrėžto darbo jau atlikta, nes iš suplanuotų penkių tomų paskutiniame tebus rodyklės. Antrasis tomas apims žodžių darybą, o ketvirtasis sintaksę.

Šį pirmąjį tomą sudaro dvi dalys — įvadinės žinios ir garsų mokslas. Įvadinę dalį (100 p.) sudaro žodžių **Lietuva, lietuvis** kilmės aiškinimas, lietuvių kalbos tarmės, lietuvių kalbos rašytiniai paminklai, lietuvių kalbos giminystė su kitom baltų bei slavų kalbom, lietuvių literatūrinės kalbos kilmė, svetimų kalbų įtakos lietuvių kalbai, lietuvių kalbos įtaka kitoms kalboms ir apžvalga darbų apie lietuvių kalbą — gramatikų, žodynų, dialektologijos tyrinėjimų ir šiaip monografijų atskirais klausimais. Tai visai geras įvadas į lietuvių kalbos mokslą, kuris studijuojantiems lietuvių kalbą yra būtinas.

Antrą ir didžiausią šio tomo dalį sudaro garsų mokslas, kuriame kalbama apie lietuvių kalbos alfabetą ir rašybą, garsų, balsių ir priebalsių, tarimą, kirtį, priegaidę, jos kaitą (metatoniją), balsių kaitą ir įvairius balsių bei priebalsių pasikeitimus žodyje — ilgėjimą, trumpėjimą, nykimą, asimiliaciją, disimiliaciją, metatezę, kontrakciją ir kt. Svarbi šios dalies ypatybė yra ta, kad čia autorius pateikia ne tik aprašomąją, bet ir istorinę fonetiką, ko iki šiol labiausiai trūko. Šį trūkumą ypač jautė lituanistikos studentas, kuris iki šiol tų žinių turėjo ieškoti daugybėje įvairių šaltinių ir vistiek pilno, aiškaus lietuvių kalbos fonetikos vaizdo nesusidarydavo. Dabar, pasiremiant visais ligšioliniais tyrinėjimais, viskas išdėstyta vienoje vietoje plačiai ir tvarkingai, pailiustruojant gana gausiais pavyzdžiais. Ir ne tik fonetika, bet ir visa gramatika, kaip pažymi pats autorius, yra istoriškai lyginamojo pobūdžio. Tai, žinoma, jos vertės nemažina, bet kaip tik didina.

Suprantama, kad, būdamas šioje srityje pionierius, autorius turėjo nelengvą uždavinį. Mat, kai kurie istorinės lietuvių kalbos fonetikos ar kitų sričių klausimai dar nėra pakankamai gerai išaiškinti. Kai kuriais klausimais kalbininkų nuomonės dar tebesiskiria. Tokiais atvejais autorius ir pažymi, kad šis ar anas klausimas dar nėra pakankamai išaiškintas. Kitais vėl atvejais autorius reiškia ir savo originalią nuomonę, nesutikdamas su kitų kalbininkų išvedžiojimais. Tokią originalią nuomonę autorius dėsto pvz. aiškindamas **Lietuvos** ir **lietuvio** kilmę. Pagal autorių pradinis vardas buvęs **Leita** (latviškai **leitis** lietuvis), iš kurio galėjęs atsirasti **Leitūs**, o iš šio **Leituva** ir vėliau **Lietuva**. **Leita** reiškęs Nemuno vardą, **Leitūs** sritį apie tą Nemuno dalį ir tos srities gyventojus, o **Leituva** ir **Lietuva** vėliau tapo pavadinimu ir platesnei teritorijai —visam kraštui. **Leita** turi tą pačią šaknį, kaip ir **lieti, lietus**, nes dvibalsis **ei** lietuvių kalboj kaitaliojasi su **ie**, pvz. **Dievas** ir **deivė**.Tuo būdu etimologiškai Lietuvos vardas kildinamas iš **lieti**. Kad Nemunas buvęs vadinamas **Leita**, rodąs **Alytaus** vardas, kuriam atitinkanti slavų vartojamoji forma **Olita**, seniau reiškusi ir upės vardą. Ši gi sudaryta iš prielinksnių **(do, vo)** balsio **o** ir **Lita**, kuri atitinkanti **Leita** formai. Autorius nesutinka su kitų kalbininkų aiškinimu, kad Lietuvos vardas sietinas su lot. žodžiu **litus** (krantas), nes Lietuva seniau nebuvusi pakrančių, t.y. pajūrio šalimi. Be abejo, nevisi kalbininkai sutiks ir su autoriaus išvedžiojimais, pvz. su **Alytaus** etimologija, bet reikia pripažinti, kad autoriaus Lietuvos vardo kilmės aiškinimas, čia tik labai trumpai atpasakotas, yra naujas ir originalus. Tokių originalių etimologijų ar šiaip aiškinimų yra ir daugiau, pvz. **viengungio** kildinimas iš **vieningungio**, kai E. Fraenkelis jį kildina iš **viengulgio**.

Autorius nesutinka su dabar vyraujančia nuomone, kad žinomas mūsų 17-o amžiaus rašytojas jėzuitas vadintas **Sirvydu**, o ne **Širvydu** (35). Autorius argumentuoja tuo, kad pats rašytojas pasirašydavo **Širvydu** ir kad

tokia pavardė nesanti negalima. Deja, nėra, berods, žinoma, kaip jis save vadindavęs lietuviškai, o lenkiška forma **Szyrwid** nedaug ką tepasako. Čia **š** gali būti vietoj lietuviško **S.** Plg. **Szymon** liet. **Simonas.** Antra, su šaknim **Sir-** turime eilę panašios darybos pavardžių, kaip **Sir-gedas, Sir-kantas, Sir-tautas** (žem. Cirtautas) ir nemaža iš tos pavardės padarytų vietovardžių, kaip **Sirvydai, Sirvydžiai, Sirvydiškiai,** bet nėra vietovardžių su šaknim **šir-.** Visa tai leidžia daryti pakankamai pagrįstą išvadą, kad ir to jėzuito pavardė buvusi **Sirvydas** (žr. P. Jonikas, Lietuvių kalbos istorija 89 p.).

Nelabai suprantamas autoriaus pasisakymas prieš trumpesnes krikščioniškų vardų formas literatūrinėje kalboje, kaip **Kazys, Stasys, Pranas, Vincas** vietoj **Kazimieras, Stanislovas, Pranciškus, Vincentas** (67). Čia autorius nevisai teisingai galvoja, kad "lietuvių kalbos lietuvinimo akcija išsiplėtė ir į asmenvardžius". Reikia pažymėti, kad trumpesnės formos atsirado ne dėl kieno nors sąmoningo lietuvinimo, o dėl nesąmoningos natūralios ilgų formų trumpinimo tendencijos gyvojoje kalboje. Kiekviena kalba seka paprastesnių bei patogesnių formų, ir lietuvių kalba nėra čia kokia iš imtis. Panašiai vardus trumpina ir kitos kalbos, pvz. vok. **Hans** (iš Johann), **Kurt** (Konrad), **Max** (Maximilian) ang. **Jack** (James, Jacob), **Joe** (Joseph) ir kt. Tik kai kurie vardai sutrumpinti sąmoningai, nu sižiūrėjus į augščiau minėtus pa vyzdžius, kaip pvz. **Matas** (iš Ma taušas), **Tadas** (Tadaušas), **Lukas** (Lukošius), **Pijus** (Pijušas), **Julius** (Juliušas), bet ir tai prisilaikant ne peiktino nusistatymo, kad skolintinas verčiau originalas, nei perdirbtas skolinys. Nėra juk pagrindo teigti, kad literatūrinei kalbai geriau tinka **Pijušas, Lukošius, nei Pijus, Lukas.** Todėl nesuprantamas autoriaus teigi mas, kad tokie sutrumpėję vardai esą nerimti (niepowazne w funkcji imion normalnych). Kalboje, kaip ži noma, visa yra rimta, kas yra įprasta ir plačiai vartojama. Todėl ir garbingiausi lietuviai paprastai vadinasi trumpesniais vardais, pvz. Vincas Krėvė, Stasys Šalkauskis. Tuo tarpu pilni vardai daugiau atsiduoda svetimybe, dabar vartojami kaip savotiški archaizmai ir tik specialiam reikalui, pvz. vadinti šventiesiems, vyskupams.

Apsirinka taip pat autorius manydamas, kad tarptautiniams žodžiams, kaip **cementas, muziejus, barometras, termometras, telefonas, kosmopolitizmas, geografija,** "duota tokia garsinė forma, kokią jie turi rusų kalboj"(60). Reikia pažymėti, kad tos rūšies žodžius priimant literatūrinėn kalbon, buvo pirmiausia atsižvelgiama į originalinę ar apskritai europinę formą. Todėl minėti žodžiai kirčiuojami priešpaskutiniame skiemeny ne todėl, kad rusų kalboje jie turi kirtį tame skiemeny, o todėl, kad ir kitos kalbos kirčiuoja tą patį skiemenį, pvz., vokiečiai, prancūzai, anglai. Tik lenkai čia skiriasi. **Geografija** vienodai kirčiuojama ne tik su rusais, bet ir su lenkais, o **muziejaus** kitaip kirčiuoti ir negalima.

Dėl autoriaus lyg ir priekaišto, kad išvalymas literatūrinės lietuvių kalbos nuo svetimybių "sumažino jos vertę kaip objekto lyginamai istoriniams tyrimams" (68), reikia pasakyti, kad svetimybių pakeitimas naujadarais bei tarminiais sinonimais kompensavo valymo "nuostolius" tuo, kad įgalino kalbininkus tirti ne mažiau įdomų reiškinį — naujos, grynos literatūrinės kalbos formavimąsi.

Daro autorius ir dar kai kurių priekaištų literatūrinei kalbai, pvz. dėl per dažno tarininio vardininko ar pažyminio prieš daiktavardį vartojimo (61). Tai betgi autorius turės dar įrodyti ketvirtame sintaksės tome.

Visos šios mano pastabos yra betgi tik smulkmenos, liečiančios kai kuriuos autoriaus pasisakymus ivadinėje dalyje. Jos neliečia veikalo pagrindinės dalies — išsamaus vokalizmo bei konsonantizmo išdėstymo, kuris tikrai yra puikus. Galbūt ir šios srities specialistai ne su visom autoriaus išvadom sutiks, bet niekas nepaneigs, kad autorius atliko didelį darbą. Ir už tai jam bus dėkingi tiek lituanistai, tiek ir aplamai kalbininkai.

Jan Ostrębski, Gramatyka języka litewskiego. Tom I. Wiadomosci wstępne, nauka o gloskach. War szawa 1958. Kaina 55 zl.

L. Dambriūnas

DIENOS TARP DANGORAIŽIŲ

Kuklių siekimų yra čia recenzuojamas Studentų Sąjungos leidinys — "Dienos tarp dangoraižių". Studentams rūpėjo, kaip įžangoj rašoma, užfiksuoti lietuviškos studentijos gyvenimo momentas. Tiksliai nežinia ką redakcija vadina momentu; taip pat neužkliuvo už akies, kokio jubilėjaus proga (gal sąjungos penkmetį paminint) šis leidinys pasirodo. Tačiau jame yra daug medžiagos kuri atskleidžia bent dalį mūsų studentų veido JAV.

Jei kažkada nepriklausomoj Lietuvoj panašaus pobūdžio leidinys būtų stengęsis vaidinti Lietuvos barometro vaidmenį, tai šios knygutės bendradarbiai yra siauresni: jie labiau koncentruojasi į vieną kartą — savąją. Jei ankščiau mokslus einąs jaunimas būtų bandęs nurodyti Lietuvos ateities idealus masėms, kurios, tradiciškai suvoktos, turėjusios šauktis jaunimą į vadovus, tai dabartinis jaunimas, atsidūręs dvejopų vertybių kryžkelėje, dar tik savęs ieško, pasigenda vadovų pavyzdžių ir tik retais atvejais prisiima misiją jau kitai kartai — jaunesnei už save — vadovauti. Jie jaučiasi išsiskyrę nuo vyresnės kartos, vieniši, kitų nepažinti, tad, jų žodžiais tariant, tragiški.

Daug problemų paliečia dabartinė studentų karta. Jos plačios ir gilios, o bendradarbių išsimokslinimas ir pajėgumas įvairūs, tad ir straipsniai labai nelygūs.

Kai daugumas bendradarbių svyruoja dviejų kultūrų verpete, Kostas Ostrauskas, Algirdas Landsbergis ir Paulius Jurkus atrodo jau tiek vyresni, kad jiems neegzistuoja lietuviškumo—amerikietiškumo problema. Pirmojo žvilgsnis į kūrybą svetimoje žemėje yra labai taiklus, kondensuotas ir išbaigtas. Gaila, kad jam atiteko tik maždaug vienas puslapis vietos. Antrojo pastabos apie jaunuosius lietuvių rašytojus tremtyje sintetiškai ir ryškiai nurodo mūsų tautinės literatūros tėkmę, plaukiančią į modernizmo laikus. Tretysis, sustojęs ties jaunąja dailininkų karta, bando tą pačią tėkmę užfiksuoti dailėje, nors skaitytojas čia gal ir pasiges gilesnės ir konkretesnės medžiagos.

Iš tų "stovinčių kryžkelėje", originaliausi yra dr. Antano Sužiedėlio, dr. Vytauto P. Vyganto ir Tomo Remeikio straipsniai. Pirmieji du, operuodami psichologiniais rė mais bei terminais, sprendžia lietuvio studento formavimąsi svetimybėj. A. Sužiedėlis, gražiai išskirdamas "pasąmoninį" ir sąmoningą tautiškumą, tremties sąlygose norėtų pabrėžti pastarojo svarbą. Jam "pastovus ir tvirtas lietuviškume gali būti tik tas, kuris remsis giliu patriotiniu įsitikinimu, jog Lietuva mums yra... objektyvus etinis gėris, gėris iš savęs". O toks sąmoningas apsisprendimas būti lietuviu reikalaująs aukos: auka gi galinti būti didelė ir neįmanoma be stipraus būdo ir valios. Autorius nepaaiškina, kas tas "objektyvus etinis gėris" ir kodėl jis pareikalauja aukos. Jeigu žmogus elgiasi pagal savo įsitikinimus (pagal etinį gėrį...), tai

visa, ką jis daro, natūraliai išplaukia iš jo įsitikinimų, tad jo įnašo nereikėtų laikyti auka, bet natūralia poelgių tąsa. Mes dažnai vartojame aukos žodį, pvz. kai bendruomenės nariai ateina į susirinkimus, gi tikrumoje čia turima galvoje išbaigtas ar neišbaigtas žmogus, judrus ar tingus lietuvis ir pn. Antra vertus, tenka pabrėžti, kad nesąmoningas tautiškumo apsisprendimas (kitaip sakant — irracionalūs tautiški bruožai) sudaro tautiškumo branduolį, o sąmoningas apsisprendimas vargiai galės pakeisti nesąmoningą nors sutiktina su autoriumi, jog tremtyje antrasis yra ypatingai reikšmingas.

Stiprus V. Vyganto straipsnis yra didesnis ir platesnės apimties. Jame daugiau ir originalių minčių. Psichologinis žvilgsnis čia tačiau yra ne vien jo stiprybė, bet vietomis ir silpnybė. Autorius randa, jog jo kartos jaunuolio atsakymas į klausimą, kodėl mes turime apsispręsti už sąmoningą tautiškumą, yra "grynai asmeniškas ir kiekvienas šios kartos narys į tą priežasties problemą yra davęs sau atsakymą". Nors autorius pabrėžia fizinės ir socialinės aplinkos įtaką individui, čia "grynai asmeniškas" apsisprendimas, atrodo lyg ir nėra sąlygotas tos aplinkos. Mano nuomone, čia yra neįmanoma kalbėti apie gryną asmeniškumą kai didžioji mūsų poelgių dalis yra socialinės aplinkos bei kultūros apspręsta. Kitais žodžiais tariant, individo asmeniškas pasirinkimas vyksta ne "tobula rasa" plotmėje, bet socialiniuose rėmuose. Štai kodėl šios kartos individo formavimasis — sąmoningas ar pasąmoningas —bus arčiau lietuviško ar amerikietiško, bet ne kinietiško poliaus. Įdomu, jog autorius savoje kartoje neatranda to tipo studentų, kurie, aplenkdami lietuvių kultūrą, visomis jėgomis būtų įsikibę vien į amerikietiškąją. Jis teigia, kad mūsų jaunimas siekia pusiausvyros tarp lietuviškų ir amerikietiškų įtakų. Kodėl mūsų jaunimas būtinai siekia pusiausvyros, neaišku. Juk pusiausvyra reiškia apie 50 procentų iš vienos kultūros ir 50 procentų iš kitos. Tačiau autoriaus karta biologiniu bei socialiniu požiūriu yra pirmoji ateivių karta arba jai artimesnė, tad joje natūraliai turėtų vyrauti atsineštinė kultūra, o ne pusiausvyros sinkretinė. Pastarąja kultūra yra charakteringa kaip tik antroji karta (imigrantų vaikai gimę naujoje aplinkoje), kai trečiojoj kartoj jau naujoji kultūra gali visiškai niveliuoti senąją. Kaip rodo įvairūs šio leidinio pasisakymai, mūsų studijuojąs jaunimas aplamai atrodo artimesnis mažumos, o ne didumos bendruomenei.

T. Remeikis liečia jaunimą politikoje, tik pastarasis žodis yra plačiau suvokiamas nei mūsuose įprasta. Čia jis kritiškai ir pagrįstai įvertina studentų pastangas lietuviškumo išlaikymo ir pavergto krašto laisvinimo ribose. Jo žvilgsnis yra socialoginis ir nuosaikus. Tačiau ne su visomis autoriaus mintimis tenka sutikti. Pvz. peticijos reikšmę nebūtų tikslu suvesti vien į lietuvių savo egzistencijos pateisinimą. Tas pats autorius kita proga eina dar toliau ta pačia kryptimi, sugestionuodamas, jog mūsuose Lietuvos laisvinimo siekiai ("mitas") nelaikomi realiais, nes mes esą čia nieko negalime paveikti. O vis dėlto reikia sutikti, kad įvairių mūsų veiksnių pastangos klabenti valstybės departamento duris ar paraduoti didžiuliais kongresais ir kt. tikrai prisidėjo prie Lietuvos nepriklausomybės minties palaikymo ir - tegu ir netiesiogiai - prie pavergtos tėvynės laisvinimo.

Vytautas Kamantas labai šviesiai ir entuziastingai suvokia lietuvio studento kelią nuo vidurinių amžių ligi dabarties. Jam ir nepriklausomybės paskelbimas buvo 19 a. pabaigos ir 20 a. pradžios studentų veiklos išdava. Gražina Čaplikaitė-Mačiuikienė, rašydama apie nutautėjimo dinamiką ir lietuviškumo problemą, mažiau sistemingai paliečia pagrindines lietuvių kartas ir sustoja ties tautiškumo klausimu aplamai. Ji tiksliai pastebi, jog tiktai jaučiąs tvirtą ryšį su savo praeitimi, ją priimąs kaip neatskiriamą ir turtingiausią savo asmenybės dalį, sugebės rasti tą tęstinumą žmogiškųjų vertybių sąrangoje, kuris įprasmins jo tolimesnį kelią naujoje aplinkoje. Autorė ješko tautiškumo esmės ir pateikia porą autoritetų nuomonių tuo klausimu, tačiau ji klysta, manydama, jog tos tikrai moksliškos nuomonės yra "plačiausiai priimtos amerikiečių kultūroje". Teorija skiriasi nuo praktikos. Nevien masės, bet ir daugumas amerikiečių intelektualų kalba su nepasitenkinimu apie Europos kraštus ir jų tautiškumą ir tuo pat metu aprobuoja savo "tirpinimo katilo" vyksmą, stiprinantį savo tautiškumą. Kitas nemažiau žymus amerikiečių priimtas autoritetas nacionalizmo klausimu prof. Hans Kohn taip pat smerkia kraštutinį tautiškumą, tačiau tas jam nė kiek netrukdo Klaipėdos kraštą laikyti Vokietijos dalimi. Anaiptol aš čia neperšu kraštutinio tautiškumo, tik primenu, kad jaunoji karta yra sąlygojama realybės, ne teorijos.

Leonas Sabaliūnas aplamai teisingai įvertina Lietuvos laisvinimo galimybes, nors jaunuoliškas griežtumas ir jį, kaip T. Remeikį, veda į mūsų pastangų laisvinimo reikalu nuvertinimą.

Nedėkingą, o gal ir... pavojingą temą turėjo Vaclovas Kleiza ir Raimundas Mieželis. Jų straipsniai apie studentų veiklą aplamai ir pranešimai apie paskirus skyrius yra blankoki. Tarp kitko, matyt, sąmoningai buvo vengta minėti studentų grupių politinės kovos momentų, o jie juk vaidino neabejotinai nemažą vaidmenį studentų organizacijoj.

Vida Tautvydaitė-Zubkiekė, rašydama apie studentų kūrybinius pasireiškimus, ir Antanas Dundzila, gražiai pristatydamas studentus spaudoje, negalėjo išvengti dažnokų šio leidinio pasikartojimų — ir įvykių ir nuopelnų.

Jonas Šoliūnas apžvelgia sportuojančią studentiją. Toliau šešetas studentų srovių "prisistato", apibūdindamos savo siekius ir veiklos metodus. Pačioje leidinio pabaigoje yra pateikta duomenų apie studentų sąjungos narius. Jie yra labai įdomūs, tik gana žaliai apdoroti. (Periodikoje teko skaityti gilesnės tų duomenų analizės). Dažnos fotografijos pąivairina leidinio medžiagą. Iliustracijas piešė J. Šapkus kalbą taisė A. Tamulynas.

Redakcijos nariai — J. Čepėnaitė, T. Remeikis J. Šapkus ir J. Šoliūnas — galėjo daugiau įsipareigoti ir paredaguoti leidinį. Yra neišlygintų prieštaraujančių vietų, kaip pvz. pradžioje rašoma, jog nepriklausomybės paskelbimas yra studentiškos veiklos išdava, o kitu atveju — studentų peticija paremta 40,000 parašų, visai neprisidėjusi prie Lietuvos laisvinimo reikalo. Jei negalima buvo išvengti, tai reikėjo bent sumažinti dažnus medžiagos pasikartojimus. Praleisti ir įkyrūs neapsižiūrėjimai, kaip pvz. rašoma, jog "ketvirto dešimtmečio gale ar penktojo pradžioje" jaunoji karta atvykusi į šį kraštą, kai turima galvoje penktojo dešimtmečio pabaiga ir šeštojo pradžia.

Bendras leidinio įspūdis yra geras. Čia dažnas studentas rado dirvą pasireikšti, ko ir reikia tikėtis iš šio pobūdžio leidinio. Dalis bendradarbių parodė savo įsigytų žinių brandumą. Jie yra svarbūs mūsų jaunosios kartos liudininkai, atskleidžią savąsias problemas, kurios vertos visiems pažinti. Jos gali priblokšti kraštutinius "konservatorius" ir gali atgaivinti daugelį kitų, kurie bijojo, jog ši karta galėjo būti žuvus lietuvybei. Viltis yra pagrįsta, jog ši karta dar tebėra lietuviškame sriaute ir išliks jame ateityje. Yra kitas klausimas, ar šio leidinio bendradarbiai atstovauja visai lietuvių studentijai, organizuotai ir

S. KAIRIO "LIETUVA BUDO" ISTORINĖJE PERSPEKTYVOJE

Senesnėj mūsų rašliavoj memuarinė literatūra buvo retas dalykas. Beveik neturime atsiminimų mūsų aušrininkų ir jų pirmatakų. jei nepaisyti Valančiaus "Pastabų pačiam sau", Tumo-Vaižganto sulietuvintų ir išleistų, ir dr. J. Basanavičiaus autobiografijos, rankrašty palikusios (Ją pirmas aikštėn iškėlė A. Nezabitauskas, rašydamas daktarui skirtą monografiją). Taip pat ir mūsų 20 metų nepriklausomo gyvenimo laikais tepasirodė, rodos, vienas žymesnis memuarinis kūrinys — M. Yčo atsiminimai, gabiai ir patraukliai parašyti.

Atsiminimai ėmė gausėti mūsų emigracijoj po antro pasaulinio karo. Atsidūrę tremty, ypač senesnės kartos veikėjai, žvelgdami į savo nueitą kelią ir stovėdami gyvenimo angoj, gavo polinkį palikti sekančiai kartai savo lyg testamentą — atsiminimus. Jų atsiminimai rodo vietą, jų turėtą mūsų tautos praeity, ir kartu pavaizduoja josios kai kuriuos gyvenimo tarpsnius. Tad atsiminimai, kur autoriai aprašinėja betarpiškai patirtus visuomeninius faktus, tampa svarbiais istoriniais šaltiniais. Būsimam Lietuvos istorikui jie derės parankine medžiaga praeičiai atkurti.

Iš kelių paskutiniais metais pasirodžiusių atsiminimų prof. S. Kairio "Lietuva budo" užima garbingą vietą. Jie ir mūsų spaudos gan gausiai paminėti. Bet veikalas buvo tik paminėtas, taip sakant, pristatytas skaitytojui, paduodant jo turinį su kai kuriomis pastabomis, be gilesnio nagrinėjimo. Platesnė veikalo apžvalga ir jo jau analizė pasirodė vien "Varpo" 3-4 nr. (1958), neperiodiniame leidiny. kur autorei vien inicialais B. G. N. pasirašiusiai, ypač rūpėjo pakedenti vietas apie varpininkus. Šis recenzentės darbas atliktas gan kruopščiai ir taikliai ir bus atitaisęs ne vieną "Varpo" bei varpininkų nedavertinimą. Vykusios recenzentės pastabos ir apie autoriaus taip simpatiškai pavaizduotus socialdemokratus. Tačiau veikalo visumos ir "Varpo" recenzentė nesiima gvildenti.

Dėl pirmaujančios S. Kairio veikalo svarbos mūsų memuarinėj literatūroj jis dera būti visašališkai pasvarstytas. Be to, pats kūrinio turinys prašosi ypatingo, tariant, istorinio pobūdžio nagrinėjimo. Mat, "Lietuva budo" yra ne tik autoriaus atsiminimai, bet drauge ir mūsų visuomeninių santykių studija. Tuo būdu veikalas yra jau istorinis kūrinys ir gali būti svarstomas istorinėj perspektyvoj.

I. Bendras veikalo pobūdis

Memuarinėj literatūroj S. Kairo knyga tuo yra ypatinga, kad ji jungia autoriaus asmeninius atsiminimus su jo pergyventų laikų (ir kiek ankstyvesnių) lietuviškų visuomeninių santykių apžvalga. Akivaizdoj šios dalies neoriginalumo, jos kompiliatyvinio pobūdžio, kai kas, pvz., "Tėviškės Žiburių" recenzentas, reiškė pageidavimą, kad autorius studijos būtų visai nerašęs ir apsiribojęs vien atsiminimais. Tačiau iš autoriaus to negalim reikalauti jau dėl jo socialistinės ideologijos, kuri raudonu siūlu traukiasi per visą knygą. Juk visa socialistinė istorijografija pagrįsta visuomeniniais santykiais ir jai paskiras asmuo yra neišskiriamas narys tų santykių raidoj. Socialistams būdinga sociologinė ar bent sociologizuojanti pažiūra į istoriją, kur šiai pastarajai skiriamas uždavinys susekti visuomeninių santykių dėsningumą ar pačius dėsnius. Paskirų faktų pavaizdavimas socialistinei istorijografijai yra daugiau priemonė visuomeninio gyvenimo dėsniams ieškoti. Tuo būdu tikimasi pakelti istoriją į mokslo rangą ir ją sugretinti su gamtos mokslais. Šios istorijografijos pradininku laikomas A. Comte ir pagal jo mokyklą parašęs garsią Anglijos civilizacijos istoriją Th. Buckle. Reakcija prieš sociologizuojančią istorijografiją kilo iš kai kurių antros 19 a. pusės istorikų bei filosofų (Fustel de Coulanges, Droysen, Dilthey, Windelband, Rickert), kurie išjungė istoriją nuo gamtos mokslų, priskirdami ją prie dvasios (ar kultūros) mokslų. Tačiau socialistinėj istorijografijoj sociologizuojanti kryptis vis dar prasikiša ir ji šiandien vyrauja Sovietuose.

Pažymėtina, kad ir knygos autorius, dar jaunas gimnazistas, pirmiausiai "atitrūko" nuo konservatyvinės, religinės ideologijos ir pasuko socializmo bei pozityvizmo linkme pozityvistinės sociologinės istorijografijos paveiktas. Jį paveikęs ir iš esmės perdirbęs autorius buvo jau minėtas Th. Buckle su savo "Civilizacijos istorija Anglijoj". "Pradėjau Buckle skaityti ir jau nebegalėjau nuo knygos atitrūkti. Po 60 m. neįmanoma atkurti to nepaprasto įspūdžio, kurį man padarė "Civilizacijos istorija Anglijoj", augštyn kojomis apvertusi man svarbiausią tuomet dalyką — mano religinį pasaulį. Juo labiau paveikė, kad beskaitant autorius man aiškėjo kaip giliai tikįs savąjį Dievą, nors tas jo Dievas buvo labai tolimas nuo tos Jo sampratos, kurią sukūrė judaizmas ir jį pasekusi krikščionybė". (87 p.).

Toliau autorius prisimindamas gan plačiai pasakoja veikalo turinį ir baigia pastaba: "Natsimenu nė vienos vėliau skaitytos knygos, kuri būtų taip žiauriai ir kartu taip nenugalimai įsilaužusi į mano religinį pasaulį, skaudžiai sužadindama galvojimą. Buckle pataikė kaip atominė bomba į mano primityvios, bet šviesios ir pusiausvyrios pasaulėžiūros rūmus, kuriems pamatus dėjo vaiko iš tėvų pasisavintas nuoširdus tikėjimas ir kuriuos many išbaigė iki aiškių kontūrų katalikų tikyba per bažnyčią ir mokyklą... Smūgis mane ištiko visai netikėtas ir dėl to buvo juo labiau skaudus" (89 p.).

Pati geroji ir nuoširdžiu gyvu vaizdavimu skaitytoją itin patraukianti yra pirmoji knygos dalis: Vaiko ir jaunatvės atsiminimai. Šeimos, gimtojo Užnevėžio kaimo, Palangos progimnazijos ir Šiaulių gimnazijos kai kurie vaizdeliai yra tiesiog literatūriniai perlai ir gali tikti skaitymo knygoms.Skaitytojo dėmesį patraukia ir šiuo atveju duodami kai kurių šiauliškių, k. a. Janavičiaus Lukauskio, V. Zubovo apibūdinimai ir jų visuomeninė veikla. Grynai autobiografiniai pasakojimai baigiami 1899 m., kada jaunas autorius, vos vienus metus pastudijavęs Technologijos institute Petrapily, išgujamas dėl dalyvavimo anticaristinėj demonstracijoj. Jis grįžta į Vilnių ir įsijungia į socialdemokratų propagandininkų eiles. Pirmą kartą į Vilnių atvykusį jaunuolį ypač sužavi katedra, ir jis ją ne be entuziazmo aprašinėja. Katedros, buvusio u-to rūmų ir aplamai Vilniaus pavaizdavimai alsuoja autoriaus stipriu patriotizmu.

---

neorganizuotai. Tačiau nėra jokios abejonės, kad iškilieji jaunosios kartos atstovai, nors ir atiduodami duoklę naujai aplinkai, tebetęsia tas atsineštinės kultūros savybes, kurios trykšta iš lietuviškumo versmių.

DIENOS TARP DANGORAIŽIŲ. Studentijos jubilėjinis leidinys. Redagavo I. Čepėnaitė, T. Remeikis, J. Šapkus, J. Šoliūnas. Lietuvių Studentų Sąjungos JAV leidinys. Chicago, 1957 m. 112 p. Kaina nepažymėta.

Antanas Musteikis

Pati studijinė knygos dalis, kur bandoma aprašinėti mūsų visuomenės padėtį pobaudžiaviniais laikais, nėra originali. Jau ir profesionaliniam istorikui ši dalis būtų nelengvas bandymas pirmiausia dėl tinkamos literatūros trūkumo. Kiek sistemingesnio moksliškesnio Lietuvos buities pavaizdavimo 19 a. neturime. Tad mūsų autoriui neliko kitos išeities, kaip dėstyti dalyką pagal A. Rimkos "Lietuvos ūkį", to meto spaudos kai kurias užuominas, dar ką ne ką prisiduriant iš savo atsiminimų. Atrodo, būtų knygos balastas kartojimas A. Rimkos 1922 m. sudarytų statistikų, kurios, kaip ir prof. Kairys pastebėjo, esančios nepilnos ir net prieštaringos. Juk statistika yra vienas iš trijų melų, ir iš jos galima visokių išvadų pasidaryti.

Šiaip autoriaus visuomeninė padėtis aprašoma pagal "socialistinę liniją": buvo du priešingi luomai. Neigiamai, tamsiomis spalvomis piešiami dvarininkai, o iškeliami nepritekliai bei vargai žemesniųjų sluogsnių: valstiečių (ypač mažažemių), kumečių ir darbininkų. Autoriui vedamoji mintis yra klasinis priešingumas ir žemesniųjų išnaudojimas iš augštesniųjų pusės. Ši autoriaus istorijos samprata ypač išeina aikštėn skyriuose, kalbančiuose apie pramonę. Reikia pastebėti, kad čia autorius taikliai pabrėžia spirito pramonės vyravimą pobaudžiavinėj Lietuvoj ir vadina ją "baudžiavos palikimu". Rodoma, kaip dvarininkai per spirito varyklas ir jų būtinas palydoves —karčiamas toliau išnaudojo mūsų tamsią liaudį. Išnaudojime jiems talkininkavusi vyriausybė ir net klebonai.

Skyrius apie pramonę baigiamas darbininkų padėties ir "socialinių kontrastų' aprašymu. Jis būtų buvęs autoriui tinkamiausia vieta jojo istorijos sampratai išskleisti, jei jis būtų turėjęs pakankamai medžiagos. Jos neturėdamas, jis pasirėmė vien socialistinėj spaudoj (daugiausia "Lietuvos Darbininke") įdėtomis korespondencijomis, turėjusiomis propagandinį tikslą. Propaganda vis palieka propaganda. Ji dažnai apsilenkia su tikrove, ir ja viena pasikliauti visuomenės padėties aprašyme nederėtų. Bet autoriui korespondencinė medžiaga galėjo būti bėdos priemonė: kitos jis po ranka neturėjo.

Trečia ir ilgiausia knygos dalis skiriama lietuvių tautinio atgimimo sąjūdžiui. Su šia dalimi autorius įžengia į mūsų literatūroj jau išvarpytą sritį ir imasi ją iš naujo gvildenti gan originaliu būdu. Jam vedamoji idėja ir šiuo atveju yra priešybė dviejų srovių, būtent, konservatyvinės bei "klerikalinės" ir pažangiosios bei pozityvinės, iš kurios išsivystė socializmas —autoriui saviškiausia srovė. S. Kairio dėmesys priklauso antrajai srovei, įsikūnijusiai socializme. Pirmąją srovę jis tepaliečia probėgšmiais, mesdamas vieną kitą invektyvą. Tad vy raujantis skyriaus turinys yra Lietuvos socializmo istorija maždaug iki 1905 m. su protarpiniais akibrokštais priešingam "klerikaliniam" sąjūdžiui. Autoriaus neigiamos šio sąjūdžio užuominos vertos būti arčiau aptartos.

2. Akibrokštai "klerikalinei" srovei. Jau prieš pradėdamas būdinti Lietuvos visuomeninę padėtį, autorius duoda, lyg motyvuodamas pažangiosios srovės atsiradimą iš priešybės. Ištrauką iš popiežiaus Leono XIII enciklikos "Quod apostolici muneris", kur smerkiamas socializmas, komunizmas ir nihilizmas (172 p.). Enciklika nekomentuojama ir tik palydima lyg pašiepiančia pastaba: "Garbingieji Broliai Lietuvoje dar nebuvo matę visų tų blogybių, kurias, popiežiaus žodžiais tariant, neša su savim socializmas ir kurios taip išgąsdino bei socializmui piktai nuteikė popiežių Leoną XIII". Tačiau by kokiam istoriniam faktui ar įvykiui taikoma gėrio ar pikto, progreso ar regreso sąvoka, interpretuojama į jį iš turimų etinių bei pasaulėžiūrinių motyvų, jam yra svetima. Atmetus pašalinius motyvus, visus istorinius faktus tenka pripažinti lygius ir traktuoti juos sine ira et studio. Reikia pirmiausia sieti juos su aplinkybėmis ir iš jų aiškinti jų kilmę ir prasmę. Juk kiekvienas istorinis faktas yra visuomeninės evoliucijos išdava ir iš jos tegali būti suprantamas ir išaiškinamas. Tad ir kalbama popiežiaus enciklika pirmiausia turi būti ne smerkiama ar pašiepiama, bet pagal anų laikų visuomenines sąlygas aiškinama.

Pirmiausia, kalbamą encikliką, kaip ir kiekvieną istorinį dokumentą, reikia įstatyti į laiko rėmus, t. y. žvelgti į aplinkybes, iš kurių ji kilusi. O ano laiko (maždaug 19 a. vidurio) požiūriu ji laikytina atsakymu į tada gimstančią socializmo bei komunizmo srovę — radikalų, utopišką, vizionierišką sąjūdį. Srovė buvo dar nenusistojusi, turėjusi visokeriopų atspalvių bei tikslų. Ekstremistinis jos siekimas buvo privatinės nuosavybės panaikinimas, esamos valstybinės santvarkos sugriovimas, griežtos lygybės įgyvendinimas ir pagaliau proto kulto iškėlimas, eliminuojant religiją, laikant ją nesuderinamą su juo. Kaip tik prieš enciklikos paskelbimą iškilęs K. Markso kovingas griežto ateizmo mokslas, paskui sekęs jo vadovybėj įkurtas pirmasis internacionalas (1864) ir ypač audringa Paryžiaus komuna (1870) bus paveikusi tvarkos ir taikos veiksnius, pirmoj eilėj Bažnyčios sluogsnius. Juk Bažnyčia visuomet buvo visuomeninės tvarkos (ordo) ir taikos gynėja ir visais laikais kovojo su by kokiais jos griovėjais. Ji mūsų kalbamu metu ir naują socialistinį sąjūdį, dar negavusį konkrečių formų, buvusį vien utopiška doktrina, laikė tam tikra sekta, siekiančia suardyti nusistojusio visuomeninio gyvenimo pagrindus. Socializmas bent iki 20 a. pradžios buvo radikalus, revoliucinis sąjūdis, originalus marksizmas su klasinės kovos ir proletariato diktatūros pabrėžimu. Tik šio amžiaus pradžioj jis skilo į reformistinę bei revizionistinę ir revoliucinę sroves. Iš pirmosios išėjo šiandienykščiai socialdemokratai, o iš antrosios — komunistai. Tad dabartiniai komunistai yra, gali sakyti, originalūs marksistai, atseit 19 a. socialistai. Tuo tarpu dabartiniai socialdemokratai, derindamiesi prie gyvenimo ir pasukę reformizmo linkme, pasidarė pirmykščio marksistinio socializmo "renegatai", kaip Leninas pavadino jų žymiausią teoretiką K. Kautskį.

Turint galvoj 19 a. socializmo ir dabartinio komunizmo tapatybę, galima visai pateisinti Leono XIII jį smerkiančią encikliką, kaip mes teisiname tik ką mirusio popiežiaus Pijaus XII enciklikas prieš komunizmą.

Šiaip popiežius Leonas XIII vertas būti gerbiamas net ir socialistų jau dėl garsiosios "Rerum novarum" enciklikos (1891 m. geg. 15 d.), kur įspūdingai gynė darbininkų reikalus ir reikalavo reformų jų padėčiai gerinti. Tiesa, jis joj gynė privatinę nuosavybę, tardamas ją esant naudingą patiems darbo sluogsniams, tačiau nebuvo priešingas jos pakoregavimui visuomenės labui. Jei enciklikoj "Rerum novarum" vis dar kyšo priešingumas socializmui, tai josios keturių dešimtų metų jubiliejaus proga paskleistoj Pijaus XI enciklikoj "Quadragesimo anno" (1931) jo jau nematyti. Priešingai, popiežius net reiškia viltį, kad "palaipsniui nuosaikiojo socializmo (t.y. priešingo komunizmui doktrina (tenets) nebus skirtinga nuo programos tųjų, kurie rūpinasi reformuoti žmonių bendruomenę pagal krikščioniškus principus". Ne kas kitas, kaip socializmo prisiderinimas prie gyvenimo, jo nusigręžimas nuo revoliucinių užmačių bus suartinęs jį su Bažnyčia.

Visoj tautinio atgimimo istorijoj "klerikalinė' srvovė lyg ignoruojama, neparodoma jos vaidintos rolės. Jau įžanginėse pastabose apie tautinį atgimimą autorius nuvertina ją, kai jis rašo: "Varpas" ir jo kurtasis sąjūdis... paskatino atsirasti ir klerikalinei spaudai, kad jos atstovaujama tikybinė organizacija neatsiliktų nuo įvykių raidos ir nenustotų Lietuvos gyvenime turėto vaidmens. Bet mūsų klerikalinės srovės veiklą iš karto susiaurino ją dominavęs tikybiškas momentas, įvairiai ir egoistiškai suprastas ir dažnai nužemintas iki kastos interesų nepridengto gynimo." (216) p.) .

Šiuo verdiktu paneigiami katalikiškai srovei by kokie ideališki motyvai tautinio sąjūdžio veikloj ir pakišami egoistiški, kastiški interesai. Vadinasi, "klerikalinė" srovė neturėjusi raison d'etre tautos žadinimo triūso arenoj ir galėjusi būti be jokio nuostolio išskirta. Bet smerkiančiam sąjūdį autoriui kliuvinys yra Tumo-Vaižganto asmuo, kuris, būdamas "Tėvynės Sargo" redaktorium, kūnijo visą sąjūdį. Visuotine ir gilia tautos pagarba apgaubto kunigo Tumo-Vaižganto negi galėjo nepagerbti ir "Lietuva budo" autorius. Lyg traukdamas jį iš bendros sargiečių linijos, S. Kairys abejoja jo konservatyviškumu ir lojalumu caro valdžiai (358 p.). Tad ir Tumo-Vaižganto pareiškimams, nukreiptiems prieš socialistus, ieškoma švelninančių motyvų. Net ir pasisakymą prieš "političką Lietuvos nepriklausomybę", socialdemokratų iškeltą, stengiamasi pateisinti, tariant jį buvus "gaspadoriško proto realistą" (358 p.). Kam ne kam, tik ne Tumo-Vaižganto būdui tinka autoriaus prikergtas pažymys. Iš tikrųjų, jis buvo didelis entuziastas, romantikas, daugiau svajotojas, kaip realistas. Tad ir jo antisocialistinis pareiškimas prieš Lietuvos "neprigulmybę" padiktuotas ne jo charakterio, bet visuomeninių aplinkybių. Jis buvo mūsų kaimietiškos liaudies, jokių doktrinų nepaliestos, eksponentas ir galvojo josios terminais. Jis, kaip ir jo lietuviškoji liaudis, negalėjo numatyti amžiais nusistojusios padėties pakitimo ir tematė vien tikslą išsilaikyti tautiškai ir tikybiškai nepajudinamoj aplinkoj. Tumas-Vaižgantas ir jo atstovaujama visuomenė — pirmoj eilėj kunigija, — nebūdama indoktrinuota socialistų pavyzdžiu, nenumatė tolesnės, visai kitokios ateities. Ši visuomenė negalėjo, sakysim, 1896 anticipuoti 1918 metus, kaip padarė josios priešai — socialdemokratai. Tačiau nėra pagrindo josios už tai kaltinti. Juk dar 1905 m., kada caro sostas jau braškėjo, Didysis Vilniaus seimas teišdrįso reikalauti Lietuvai tik autonomijos. O net ir Petrapilio seimas 1917 m., kada Rusijos imperija jau buvo subyrėjusi, ir ne vieningai dėl nepriklausomybės pasisakė. Mat, kiekviena visuomeninė būklė yra istorija, ir tik ji viena motyvuoja paskirų asmenų ar grupių veiksmus, tikslus ir siekimus.

Daug vietos skiriama ir garsiam vyskupo A. Baranausko laiškui: "Paskutinis pamokslas vieno žemaičių kunigo prieš smertį". Visai teisinga po jo turinio išdėstymo sekanti pastaba (350 p.), kad "pamokslą reikia vertinti kaip istorinį, būdingą dokumentą". Tačiau pastabos galas, kad "anais laikais būta pas mus dar ir tokių kunigų", jau neišlaiko kritikos istorinėj perspektyvoj. Istoriniu požiūriu būtų buvę nuostabu, kad tokių kunigų nebūtų buvę. Kunigai, kaip kunigai — visuomet buvo prieš naujoves, nešančias bedievybę. O socializmas tada buvo pripažįstamas bedievišku sąjūdžiu. Štai žinomas garsaus vokiečių socialdemokratų vado ir jų teoretiko A. Bebelio (m. 1913 m.) posakis: "Socializmas santykiuoja su krikščionybe, kaip ugnis ir vanduo". Manding, vysk. A. Baranauskas buvo visai tikslus, kai jis nurodė — tik vulgariškoj formoj, — jog naujoviškos bedieviškos srovės turi šaknis prancūzų švietėjuose. Dėl to jis ir nusigręžė nuo tų savo laikų, kur pragaištingos idėjos plinta, ir siekė anų Krokuvos ir Vilniaus universitetų ar net bendros Lietuvos-Lenkijos respublikos laikų, kur tikėjimo tiesos nebuvo judinamos. Juk tokia jau žmogaus prigimtis: kai dabartis yra kokti, kreipiamasi į praeitį ir ji idealizuojama. Idealizuojama, kartais net apsilenkiant su istorine tikrove, kaip kalbamame pamokslė aiškėja. Pvz., Dantė, ištremtas iš Florencijos, idealizavo savo gimtinės senovę, o koneveikė jos dabartį. Reikėtų dar išsiaiškinti prieš kritikuojant (350 p.), ar Baranauskas naujose srovėse, kurioms davė anarchistų, nihilistų ir karalžudžių vardus, įžiūrėjo tautinio sąjūdžio pradus. Pagaliau, jo palankumas carui aiškintinas bažnytiniu konservatyvumu, būdingu ir mūsų liaudžiai.

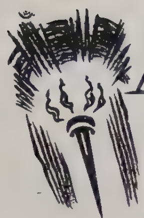
Verta dėmesio ir autoriaus užuomina (351 p.) apie "šventas knygas". Šia proga kaip tik tinka priminti, berods, romėno Terencijaus posakį: Habent sua fata libelli (knygos turi savo likimą). Jose atsispindi skaitančios visuomenės dvasiniai poreikiai. Panašių knygų paplitimas liaudy rodo vien bažnyčios suformuotą dvasinį jos lygį, dar nepaliestą mažiausių laicistinių tendencijų. O tas vien bažnyčios įdiegtas dvasinis pasaulis neapšviestai ir vargo užguitai liaudžiai tegalėjo būti prieinamai pavaizduotas vien drastiškomis, grubiomis priemonėmis, atseit, autoriaus paminėtomis "šventomis knygomis". Knygų vertelgos suprato būdą prisitaikyti prie liaudies ir tokias knygas gamino. Pacitavęs kai kuriuos šios rūšies raštus, autorius sviedžia būdingą pastabą: "Jie buvo daugelio dvasininkų palankiai vertinami dėl realaus motyvo: raštai žadino tikinčiųjų sieloj pasyvumą savo žemiškiems vargams ir pomirtinių kančių baimę" (351). Čia yra ne kas kita, kaip panaudojimas senos (dar nuo Saint-Simono laikų) socialistinės tezės, jog tikyba, aplamai, diegia liaudžiai pasyvumą ir sulaiko nuo kovos buičiai pagerinti.

"Lietuva budo" autorius, pasišovęs vaizduoti mūsų tautinį atgimimą pagal pozityvistinę srovę ir josios viršūnę — socializmą, nustūmė į šalį "klerikalinę" kryptį ir tik protarpiais metė jai kreivą žvilgsnį. Tad jis apsilenkė su taisykle: Audiatur et altera pars, ir svarbų dalyką šališkai nušvietė. Bet kas gali nušviesti tikrovę tokią, kokia ji buvo? Tai nepasiekiamas idealas. Iš tikrųjų kiekvienas istorikas atkuria praeitį pagal savo apriorines idėjas, ir atkurtoji praeitis yra istoriko turimų koncepcijų veidrodis. Inž. S. Kairys pavaizdavo mūsų paskutinių dešimtmečių praeitį socialisto veterano akimis ir bus bene pirmas davęs gana dokumentuotą Lietuvos socializmo genezę, kuri verta pasvarstyti.

3 Lietuviškojo socializmo užuomazga

Pagrindiniu vadovaujančiu šaltiniu visai tautinio atgimimo istorijai autorius pasirinko "Varpą". Jis bus, atrodo, jį nuodugniai perskaitęs ir duoda pagal pasirinktus požiūrius plačias ištraukas iš jo. Kartu nušviečiama ir varpininkų srovės kilimas ir net duodama jos (demokratų) programa. Genetiškai, nuosekliai vedama iš varpininkų ir socializmo kilmė.

Jei varpininkų veiklos apžvalga ribojama daugiau "Varpo" ištraukų komentavimais, tariant. daugiau literatūrinio pobūdžio, tai socialdemokratų istorija — jau paties vyksmo vaizdavimas. Istorine nuovoka vedinas autorius bando ryškinti socializmo pradus supusios aplinkos įtakomis ir iškelia mūsų studentijos dalyvavimą revoliuciniuose sambūriuose už Lietuvos ribų. Ar ne tiksliau būtų buvę vietose, kur kalbama apie lietuviškojo sąjūdžio išvakares (260 p. ir t.t.), paliesti kiek ir vakarų socialistiniai mokymai ir rusų liaudiški sąjūdžiai. Nėra abejonės, kad mūsų

MOKSLAS

CIVILIZACIJŲ ISTORIJA

(Prof. Arnold J. Toynbee veikalo apžvalga)

Šen ir ten mūsų spaudoje kai kada sumirgsi anglų istoriko Arnold J. Toynbee vardas. Būtų įdomu žinoti, ar yra iš tikrųjų daug lietuvių, perskaičiusių (kaip šių žodžių rašytojas) visą dešimtį jo veikalo "A Study of History" tomų (1934 m. išėjo trys, 1939 m. trys kiti, 1954 m. keturi, dar žada du). Autorius šitą "istorijos stidiją" pradėjęs rašyti 1921 m. Trumpu straipsniu žmogaus 30 metų darbo 6,000 pusl. tiksliai apžvelgti gal neįmanoma, bet lietuviui įdomu, Toynbee teorijų šviesoje pasižiūrėti į Lietuvos istoriją. Ar pasigilintų supratimas savos tautos vaidmens žmonijos istorijoj? Čia padeda ne tik dešimties veikalo tomų, bet ir 29 jo recenzijų rinkinio skaitymas (Toynbee and History, Boston, Mass., 1956 m., redaktorius M.F. Ashley Montagu).

"Viena pagrindine mintimi žmonijos istoriją apibendrinti "prof. Toynbee yra ne pirmutinis", sako olandas istorikas Pieter Geyl. "Čia jam draugai romėnas šv. Augustinas, prancūzas Bossuet, vokiečiai Hegelis, Marksas ir Spengleris, anglai Buckle ir Wells" (pridėsime: arabas Ibn Khaldun ir amerikietis Henry Adam).

"Skaitančioji visuomenė," sako moderninės istorijos profesorius Oksfordo universitete Lawrence Stone," profesoriaus Toynbee darbą jau vertina kaip didžiausią istorikų darbą XIX a. Juk čia suliejama žmonijos 6,000 metų gyvenimo faktai ir reiškiami įstatymai, kuriais civilizacijos atsirado, gyveno ir žuvo. Be to, čia ir bandymas išpranašauti mūsų ateitį."

Visų pirmiausia tenka pasakyti, kad Toynbee yra narys istorikų būrio, kuriam istorija riedanti tartum vežimo ratas. Šisai, kaip žinoma, pakartoja tą patį apsisukimą, bet vežimą pastumia kitur. Panašiai kartojasi diena-naktis, bet metais mus į amžius velka. Civilizacijų istorija todėl esanti pasikartojąs ratas. Pirmuose šešiuose tomuose Toynbee nesutinka su istorikais teigiančiais, esą, istorija vykstanti tam tikra vientisa linija, be rato pasikartojimų. Pavyzdžiui, nesutinka su "A History of Europe" autorium H.A.L. Fisheriu, įvade pareiškusiu:

"Tarp neolito amžiaus puslaukinio žmogaus ir mūsų laikų Stalino-Hitlerio rasime kai ko pasididžiuoti, pavyzdžiui: indo-europiečių (arijų) įsiveržusi gyvybės srovė, senovės graikų genijaus pražydėjimas, ilga taika romėnų imperijoj, švarinanti krikščioniškos doros banga, senovės klasikinės literatūros išgelbėjimas po barbarų antpuolių, jūrų kelionėmis naujų pasaulių radimas, 18 a. racionalizmas, 19 a. gamtos mokslai ir ryžtas rūpintis gyventojų gerove. Mano protas tik vieno patenkinimo nesusilaukė. Mokytesni ir išmintingesni vyrai negu aš sakosi istorijoj pastebėję tam tikrą ratą, ritmą ar iš anksto nustatytą planą. Tokių dalykų mano akims nebuvo leista išvysti. Matau tik, kad krizė seka krizę, kaip banga bangą; matau tik vieną faktą, kuris, būdamas pagrindinis, neįtelpa į jokius apibendrinimus, būtent, istorikui vienintelis saugus kelias yra žmonijos likimo išsivystyme pastebėti pripuolamumo ir nelauktumo žaidimą. Čia ne oinizmas ar neviltis. Istorijos lapuose juk įrašyta aiški pažanga, nors pažanga nėra gamtos įstatymas. Ką viena karta laimi, kita gali prarasti.

Pirmuose šešiuose tomuose Toynbee palinkęs į vokiečio Oswaldo Spenglerio pažiūras. Spengleriui, kaip Toynbee, nėra vienos vientisinės civilizacijos, bet jų būrys, kur kiekvienas būrio narys pamėgdžioja gyvų kūnų likimą: gimsta, auga, bręsta, sensta ir miršta. Toynbee nepritaria civilizacijų gyvenimo lyginimui su gyvais kūnais; jis siūlo saikuoti dvasios gyvenimo apraiškomis: šviesos atsiradimu, žibėjimu, lūžiu ir užgesimu. Čia irgi ratas, kaip Spengleriui gimimas-mirimas.

Toynbee mano, kad ne valstybė (jis ją pravardžiuoja civilizacijos "parapija") yra istorijai tema, bet valstybių bendruomenė (society), kurią viena civilizacija jungia. Jam ir tauta ne tema. Ji dažnai serganti civilizacijai pražūtinga "nacionalizmo" liga. Augščiau cituotas Geyl sako: "Prof. Toynbee veikalas siekia civilizacijas viena su kita palyginti ir iš to sudaryti apibendrintą pažiūrą žmonijos istorijai".

Lietuviui, kuris savo pasaulį riboja jam brangia Lietuvos istorija (kaip vokietis Vokietijos, o anglas Anglijos), ši pažiūra, pirmu požiūriu, keista. Tačiau gal iš tikrųjų jau atėjo istorikams laikas rūpintis ne tiek paviene tauta ar valstybe, kiek civilizacijomis jungiamų tautų-valstybių bendruomenėmis? Iš laukinio gyvenimo žmogus, sakoma, pradėjęs kopti 300,000 metų atgal. Per paskutinius 6,000 metų Toynbee suskaito 26 civilizacijas. Jei mūsų žemė išgyventų mokslo vyrų pranašaujamą milijonų metų amžių ir civilizacijos kiltų, kaip ligšiol kilo, ateityje galėtų pasirodyti 1,743 milijonai civilizacijų! Todėl civilizacijos gal iš

---

studentijai, ėjusiai augštuosius mokslus rusų universitetuose, įvairaus plauko rusiški revoliuciniai sambūriai nebus palikę be įtakos. Juk ir pats autorius (262 p.) pastebi: "Tuometinėj Rusijoj vyravusi revoliucinė organizacija "Narodnaja Volia" rinko sau adeptus ir iš Lietuvos jaunimo". Vakarietiškas (marksistinis) socializmas jau buvo spėjęs įleisti gilias šaknis Rusijoj ir jo idėjomis, be abejo, bus buvusi užsikrėtusi ir mūsų žymi studentijos dalis. Tad pravartu būtų buvę brūkštelėti kiek ir rusiškasis socializmas.

Pereidamas prie lietuviškojo socializmo, autorius jo sąjūdį telkia aplink du asmenis: A. Moravskį ir A. Domaševičių. Gaila, kad neduodama šių mūsų socializmo promotorių smulkesnių biografijų ir jų asmenybių apibūdinimo. O tai būtų pravertę ir patiems socializmo pradams paryškinti. Pati lietuviškojo socializmo užuomazga Vilniuj vykusiai siejama su miesto visuomenės buitimi, ypač iškeliant žemesniųjų sluogsnių — amatininkų, darbininkų ir tarnautojų — padėtį. Nurodoma, kad lietuviškieji socialistai neatėjo į dirvonuojančią vietą: čia jau anksčiau veikė žydų Bundas ir lenkų PPS. Plačiai aprašoma ilgametės varžytinės lietuviškųjų socialistų su lenkiškaisiais, kol galutinai (1906) pepesininkai buvo išstumti iš Vilniaus. Atrodo, mūsų socialistų varžybos su pepesininkais buvusi pirmoji lietuvių kova dėl savosios sostinės.

J. Jakštas

(bus daugiau)

tikrųjų jau pasidarė istorikams svarbiomis temomis.

Visuomenė Toynbee veikalą, ypač Amerikoje, godžiai pirko ir skaitė. Istorikai jį sutiko gana šaltai ir kritiškai. Neakademinis istorikas anglas Christopher Dawson (katalikas) čia sako: "Istorikų nuotaikos nestebina, nes civilizacijos ligšiol nebuvo laikomos tema istorijai. Rūpintasi tautomis, valstybėmis ir imperijomis. Civilizacijos būdavo paliekamos sociologams ir filosofams. Viskas gerai ėjo, kol kalbėta apie Europos tautas, kurias jungė bendros tradicijos, o visos kitos buvo kolonijos. Šiandien padėtis pakitusi. Istorijai jau rūpi atskirtų pasaulių susidūrimai. Žmogus nori žinoti, kas šiandien istorijoj veikia. Istorija, kuriai terūpi Europa ar JAV, jau nebepilna. Jai kažko trūksta."

Kada paklausi: "Kas yra civilizacija?', atsakymo, kuris prilygtų aiškumui "Kas yra tauta?" Toynbee neturi. Civilizacija jam, angliškai kalbant, esanti "an intelligible field of study" (I t., p. 17). Lietuviškai gal tiktų posakis: "Protui nuosakumu suprantama tirti sritis". Pavyzdžiui, Lietuvos istorija, aišku, nesuprantama be lenkų vokiečių (kryžeivių ordino), rusų istorijos, o šių istorijos nesuprantamos be kitų jų kaimynų istorijų. Taip žygiuodami prieiname tačiau tam tikrą ribą, nelyginant "geležinę uždangą", kur vienoje pusėje vyksmai neturi nuosakios ir protui suprantamos giminystės ar paveldėjimo ryšių su įvykiais kitoje pusėje. Įvykiai japonuose, kinuose ir induose neturi to "vakarietiškumo" ryšių, kaip įvykiai Lietuvoje su įvykiais Amerikoje.

Taigi civilizacija ne griežta kaip "juodas-baltas" sąvoka. Jai gal tiktų šv. Augustino žodžiai apie laiką: "Kai niekas neklausia, žinau, kas yra kaikas, bet kai paklausia, ir nežinau." Lietuvių istorija, tiesa, surizgusi su rusų, lenkų, vokiečių, tačiau lietuvis junta, kad jo širdžiai Vakarai meilesni negu Rytai, nežiūrint karčių patyrimų iš "vakariečių" lenkų ir vokiečių. Lietuviui "lotyniškos" raidės brangesnės, negu slaviškos. Ir prelatas A. Dambrauskas ir filosofas St Šalkauskis, kurie prieš 1914 m. buvo susižavėję kai kuriomis kiek Vakarams palinkusio rusų filosofo Solovjovo idėjomis, giliau jas supratę, viešai jų vėliau atsisakė, kaip kalbininkas K. Būga atsisakė savo jaunatviškų "Aistiškų studijų". Rusų 19 a. literatūra švietė saulėmis kaip Puškinas, Gogolis, Turgenevas, Dostojevskis, Tolstojus, Čechovas, bet mūsų talentų, rodos, neapšildė. Lenkiškai rašęs lietuvis poetas Mickevičius buvo rusų (iš juoduko arabo kilusiam) poetui Puškinui draugas, bet vienas kito kūrybos, rodos, neįžiebė.

Civilizacijos atsiranda iš "šaukia-a siliepia" (challenge-response) pobūdžio žmogaus veiklos. Gyvenimas, Toynbee sako, nuolatos žmogui kelia galvosūkius. Jis juos dvasios sužibimu išsprendžia, arba neišsprendęs sustingsta. Vieną išsprendus, tuojau pakišamas kitas, nes gyvenimas vietoje nestovi. Po didelio kūrybinio žygio energija paprastai laikinai išsenka. Reikalinga poilsio susikaupti ir vėl prie kūrybos grįžti. Tačiau ateina laikas, kada galvosūkis pasidaro per sunkus. Žmogus jo išspręsti nebegali. Jis (ir civilizacija) netenka savęs apsisprendimo. Sustingsta. Jos kūrybinė dvasia užgęsta. Nors siekia kelisyk (du ar tris) vėl sužibti, bet išdava nulemta; gyvenimas ją parbloškia. Įdomu, kad čia ne tiek "sunki' aplinka kalta, kiek pats žmogus. Užuot žygiavęs dvasios pažintųjų religijų (lotynų "religio" reiškė ryšį su Dievu) keliu, žmogus, broliškumo ir artimo meilės atsisakęs, kelia kardą ir kaip Kristus sakė, nuo kardo žūna. Šitokias savižudybes esą sau padariusios daugiau negu dvidešimt civilizacijų per 6,000 metų.

Paskutinius keturis Toynbee veikalo tomus recenzuodamas, Londono "Times" literatūros priedas rašė:

"Civilizacijos, Toynbee sako, žūna ne kūno sumetimais (dėl senatvės), bet dėl savo nuodėmių. Turime a priori sakyti, kad žmogaus dvasiai Dievas davė laisvę darytis kokias nori bendruomenes. Tačiau gyvų civilizacijų nariai, savą civilizaciją beaugindami, paprastai ima nuo Dievo atšalti ir pradeda garbinti save (žmogų, visuomenę ar žmoniją) arba tautą-valstybę. Jie pradeda savo tarpe kariauti, nors tai nuodėmė, **hybris** darbas (Hybris graikams reiškė "perdaug", arba "išėjimą iš krašto"). Šį dvasios nuopolį neišvengiamai seka atpildas (graikų "nemesis"). Karas gimdo karą, vis baisesnį ir platesnės apimties. Išsišakoja bedievybė. Galop, kaip gaidys vištininke, įsigali viena, visas kitas sumušusi, valstybė ir užkaria visuotinę taiką. Bet jau per vėlu. Civilizacija merdi ir užgęsta, nes bendruomenė iki šaknų sukirmijusi. Nors amžių kai kada šimtus ir net tūkstančius (kaip Egipto) metų pratęsia, galutinis mirties nuosprendis neišvengiamas. Težybsi vienas šviesos spindulys." (cituota "Toynbee and History" p. 103).

Iš 26 Toynbee suminėtų civilizacijų šešiolika jau užgeso, trys sustingo, penkios dar gyvos: 1) Vakarų (Katalikų-protestantų) 2) Rytų (pravoslavų), 3) Islamo (iranų-arabų musulmonų), 4) Indų ir 5) Tolimųjų Rytų - kinų, japonų). Čia jau trečioji civilizacijų karta. Seneliai ir tėvai jau mirę. Vakarų ir Rytų civilizacijos, pavyzdžiui, yra vaikai-dvynai helenų (senovės graikų-romėnų) civilizacijos, o šios tėvas yra archeologų iškastoji Mino civilizacija, iš kurios, nežinomais keliais, lietuviams bene bus atkeliavęs Daukanto vartojamas žodis "talaškuoti' (iš miniečių "thalasa" - jūra). Iš jų turime ir žodį "vynas" (The Aegean Civilization, Gustave Klotz, 1925 m., p. 46). Įdomu, kad Klotz pasakoja: "Kas gali dabar pasakyti, kuriais nežinomais keliais gintaras atsirado pas prieš helenus gyvenusius žmones (miniečius), ir tai tokiu kiekiu, kad Pylos miestas prieš karaliaus Nestoro laikus turėjo jo didelę gausybę," (p. 197), "Labai gali būti, kad tai kretėnai (miniečiai) teikdavo Egiptui tolimiausių kraštų gaminių-skardos ir gintaro" (p. 211).

Pirminis civilizacijų ratas ("seneliai") atsirado didelių upių pakrantėmis; egiptiečių Nilo, sumerų - Eufrato-Tigro, kinų-Jungcės paupiais. Jas sukūrė sėsliai-žemdirbiai, nes dykumų bastūnai-nomadai, bežemiai klajokliai civilizacijos niekur nesukūrė. Šių upių savybė buvo tekėti po smilčių dykumas, kurios, matyti, "šaukė" tų amžių žmogų "atsiliepti", jei norėjo gyventi po paskutinio Ledų Amžiaus bedžiūstančių smiltynų sausroje. Nelipšniau gamta žmogų šaukė ir Andų kalnynuose bei Pietų Amerikos Peru pajūryje (Andų civilizacija, vėliau pagimdžiusi inkų), Vidurio Amerikos Jukatane (neišbrendamas tropikų miškas, majų civilizacija), ar Aigėjos jūros salos (kalnynai ir plati jūra). Visur žmogus varguose ir prakaitu duoną valgydamas atsiliepė. Jo pastangų vaisius buvo pirminės civilizacijos - žingsnis iš puslaukinės gaujos į bendruomenę.

Šaukimams tačiau atsiliepia ne visa civilizuojama masė, tik jos kūrybingoji mažuma (kaip eilinėje visuomenėje - genijus). Šiai augštuomenei pasitikėdama, liaudis jos žygius pamėgdžioja (vadinasi, gyvena mechaniniu "mimikos" gyvenimu). Kol šviesuomenė šviečia (vadinasi, kūrybininkai išsprendžia vieną gyvenimo šaukimą po kito), tol civilizacija žiba (galima sakyti, auga). Tačiau ateina laikas, kada šviesuomenė virsta ne vadais, bet privilegijuotais ponais, kurių žingsniai nebesutaria su neišspręstiems vargams paliekama liaudimi ("vidaus proletarai"). Civilizacijoj pasirodo skilimas arba lūžis. Anapus sienų dulksi "barbarų" gaujos, kurios, kol civilizacija švietė, šviesa žavėjosi (kaip ir vidaus proletaras) ir pulti nedrįso,

bet dabar pasidaro tokiais pat "atskalūnais", kaip vidaus liaudis. Šiuo civilizacijos irimo metu trys sudėtinės dalys visuomenėje (valdančioji ponija, vidaus liaudis ir užsienio barbarai) kiekvienas pasižymi savotiška veikla: ponija nori viską kardu išspręsti ir kraujuose sukuria visuotinę valstybę, o mintimis-filosofiją; vidaus liaudis varguose ir kančiose išaugina tikybą; barbarai sukuria karžygių gadynę ir homeriško pobūdžio dainas. Šie dalykai ypač ryškūs senovės graikų-romėnų (helenų) civilizacijoj. Toynbee nori įrodyti, kad panašūs dalykai dėjosi visose kitose jo išvardijamose civilizacijose.

Toks žmonijos istorijai "planas" arba "rėmai' - protui smagus dalykas. Bet anglas istorikas Sir Llewelyn Woodward pastebi: "Istorijoj faktų tokia gausybė, kad jie lengvai duodasi sudėliojami į gana didelį skaičių visokios rūšies rėmų, tačiau niekados nebūsime tikri, ar mūsų pasirinktieji rėmai yra ne paviršutinis dalykas, bet pagrindinė tiesa."

Oksfordo u-to istorijos profesorius A.J.P. Taylor mano, kad T. darbas tėra pagal senovės graikų-romėnų istorijos apibendrinimo kurpalių siūti visas kitas istorijas. Graikų-romėnų istorijoj kyšo daugelis savitarpio karų, pasibaigusių Romos imperijos įsiviešpatavimu (po "rūsčių laikų", kuriems vardą ir turinį Toynbee paėmė iš rusų istorijos "Smutnije vremena"). Galiausia ši imperija palūžta, ir barbarų puolimai ją parbloškia. Toynbee yra Oksfordo u-to auklėtinis, kuris, giliai prisiėmė senovės graikų-romėnų kalbas, istoriją bei literatūrą ir, sakoma, net tomis kalbomis eilėraščius kurią̧s.

Toynbee rašo ne vien civilizacijų istoriją, bet pranašauja ir mums ateitį. Čia jis pavartoja savo ištirtųjų civilizacijų biografijas, susijieško jose neva pastebimų visuotinių įstatymų ir juos derina Vakarų civilizacijai. Jis joje randa apsčiai griuvimo ženklų, nes neįstengiama apvaldyti karo, kuris savižudomis į kapus nuvarė mūsų civilizacijos pirmatakus. Tačiau dar neturime Romos imperijai tolygios "visuotinės valstybės". Ji gal atsiras po laukiamo JAV-S karo, kuris paliktų vieną gaidį vištininke pasauliui valdyti-tvarkyti. Ši valstybė tačiau gali atsirasti ir ne karu - gal Jungtinių Tautų pastangomis, nes tolygių organizacijų kitos civilizacijos neturėjusios. Cornellio u-to buvęs politikos mokslų profesorius George Catlin sako: "Pilnai pritariu Toynbee, kad ne tik jo 26 civilizacijos, bet visos visuomeninio pobūdžio organizacijos priklauso žmogaus valiai."

Tai valiai bene padės du stiprūs mūsų pasaulio sąjūdžiai: demokratija ir industrializacija. Toynbee sako: "Demokratijos širdis yra dvasia, norinti apimti visą žmoniją. Tais pačiais bėgiais važiuoja ir industrializacija, nes tai savo esme yra kooperuojanti darbo sistema, kuri nori visą žemę ir visas jūras apjungti bendroje žmonijai tėvynėje." (IV t., p. 169). Ligšiol šias dvi galingas mūsų modernìnio amžiaus visuomenines pajėgas Vakarai savanaudiškai vartojo sau iškelti ir žemėje įsivyrauti. Bet Vakarai iš tikrųjų nėra visa žmonija, o tik "parapija". Visuotinį dalyką daryti parapiniu - pavojingai nesveika. Geriausias nesveikatos pavyzdys yra su niekuo nesiskaitanti totalitarinė Sovietų Sajunga. (p. 179). "Kadangi demokratija ir industrializmas po pasaulį siaučia, jau nebegalima žemėj gyventi, susiskaldžius į 60-70 viena kitai politiškai nepriklausomų valstybių su teise varyti, į nieką neatsižvelgiant, savas nepriklausomas politikas. Valstybių nepriklausomybė turės kisti teorijoj ir praktikoj ir užleisti vietą įstaigoms, kurios apims visą žemės rutulį." (p. 180). "Vien ekonominio pagrindo tačiau čia nepakaks. Kaip Vakarai išaugo krikščionybės dvasia, taip būsimos Visos Žemės santvarka turės būti kurios nors dvasios globojama." (p. 185).

C. Dawson čia sako: "Su VII tomu veikalas pasvyra iš rato vientisinei pažiūrai. Žmogus iš laukinių bendruomenių, esą, žygiuojąs į pirmines civilizacijas, kurios pagimdo antrines, bet šiųjų tikslas - jau ne trečią kartą pagimdyti, tik išauginti tikybą (Bažnyčias), kuri užantyje šitą trečiąją kartą išauklėja."

Pacituokime Toynbee: "Istorija dabar (po antrinių civilizacijų) pasiekia tašką, kur civilizacijos praranda protui nuosakumu suprantamą tirti sritį. Jos tik tiek istorijai dabar svarbios, kiek padeda tikybos pažangai." (VII t.p. 449)

Vadinasi, istorija žygiuoja jau ne Spenglerio gyvo kūno (gimsta, miršta) ar Toynbee dvasios (sužiba, šviečia, gęsta) ratu, bet kyla augštyn vientisine linija:

I. - Laukinės bendruomenės (jų apstu).

II. - Pirminės civilizacijos (jų būta septynių.)

III. - Antrinės civilizacijos (aštuonios: helenų, sirų, hititų, babiloniečių, indų, kinų, majų ir meksikiečių).

IV. - Tikybos (jų dvylika, Osirio garbinimu Egipte pradedant, krikščionybė ir islamu baigiant. Žydus Toynbee laiko "suakmenėjusia liekana".)

V. - Trečios kartos civilizacijos - aštuonios: vakarų, rytų (rusų ir Balkanų), musulmonų, (iranų ir arabų), kinų, japonų ir indų.

Šitoks istorijos žygiavimas dvasinis ir artimas Hegelio "idėjai", kuri istorijoje kūnijasi. Toynbee idėja yra "vizija.... Dievas savo veikla atsisleidžia sieloms, kurios Jo ieško". Savo garsų tautietį Gibbonsą bardamas, Toynbe sako: "Jis iš savo svarstymų išbraukė antpasaulinę tikrovę ir todėl nejučiomis atėmė sau progą rasti savo darbų srityje paslėptą turtą. Kaip žinoma, Gibbonsas savo didingąjį veikalą "The Decline and Fall of the Roman Empire" baigia sprendimu, kad, didingajai imperijai žlugus, "įsiviešpatavo Barbarizmas ir Tikyba", kur tikybą autorius laikė neigiamu dalyku, lygiu barbarizmui. Dėl šitokių pažiūrų istorikas W. H. Walsh linkęs Toynbee laikyti ne tiek grynu istoriku, kiek metafizikos filosofu.

Istoriją, sakoma, galima rašyti sausais faktais-dokumentais. ir vertinimais. Dar ją galima rašyti dvasia, kaip rašė mūsų Daukantas, ar Narbutas, "faktų" ir "dokumentų" net pasidarydamas.Šveicaras Burckhardt, Renesanso žinovas, sakė: "Istorija privalėtų mus pamokyti būti išmintingais - ne vieną dieną, bet visados".

Šitokios išminties, matyti, mus Toynbee ir siekia pamokyti: "Gyventi yra veikti, be veiklos gyvenimas tuščias." Amerikietis Lewis Mumford sako, kad Toynbee veikalas - tai balsas prieš mūsų amžiaus materializmą ir nihilizmą, kurie paneigia asmens ir istorijos svarbą, nors ir žmogaus ir istorijos klausimas iš tikrųjų išsispręsiąs tik "Anoje pilyje". Šiuo pasauliu darbą pradėjęs, Toynbee jį baigia, rodydamas kelią į kitą, kaip Šv. Augustinas, kuris savo amžiaus valstybei tematė kelią į Civitas Dei (Dievo miestą.).

Teigiamosios Toynbee veikalo savybės yra nenoras trumparegiškai garbinti tautą ar valstybę ir civilizacijose įžiūrėti ne medžiaginę pažangą, bet dvasinę. Jis nenori sirgti nacionalizmu nei perdaug augštinti senovės graikų-romėnų civilizaciją, nes žmogus juk sukūrė augštų civilizacijų Azijoje, Afrikoje ir Pietų Amerikoj. Jis perdaug nesidžiaugia europiečių medžiaginiais laimėjimais, perdaug nepasiduoda tariamai "bešališkiems" gryno mokslo metodams (esą, jie tik viena akimi žiūri), ragina neužsidaryti savo kiautuose ir nemanyti, kad mūsų amžius - tai žmonijos viršūnė, o mūsų vertybės - amžinos.

Kaip antrinių civilizacijų susidūrimai pagimdė tikybą, taip šių tikybų susidūrimai atversią naują

RELIGINIS GYVENIMAS

POPIEŽIAUS JONO XXIII VEIKLA

Nauji kardinolai

Šalia kasdieninių audiencijų ir einamųjų Bažnyčios reikalų pop. Jono XXIII pirmųjų mėnesių veikloje išsiskiria keletas svarbių įvykių. Visų pirma jis ne tik papildė, bet ir praplėtė Kardinolų Kolegiją, kurioje jau buvo likę tik 52 nariai. Popiežius Sikstas V (XVI a. pabaigoje) buvo nustatęs, kad kardinolų skaičius neprašoktų 70. Šis skaičius buvo tapęs tradiciniu. Tačiau mūsų laikais, kada katalikų Bažnyčia jau yra išaugusi beveik į pusės miliardo narių bendruomenę, iškilo reikalas naujų tautų atstovus įjungti į augščiausią Bažnyčios tarybą. Popiežius Jonas XXIII kardinolų skaičių padidino iki 75. Gruodžio pradžioje, mirus Čilės kardinolui Rodriguez, Kardinolų Kolegiją šiandien sudaro 74 nariai.

Dabar Kardinolų Kolegijoje savo atstovus turi visi žemynai — iš viso 25 tautos. Pirmą kartą kardinolai buvo paskirti Meksikai ir Urugvajui. Pažymėtina, kad kardinolas buvo paskirtas Berlynui, kurio vyskupijos dalis yra sovietų valdomoje zonoje. Komunistų persekiojamoji Bažnyčia turės dar vieną atstovą Kardinolų Kolegijoje. Berlyno kardinolas Julius Doefner daug kartų energingai protestavo prieš tikinčiųjų persekiojimus Rytų Vokietijoje ir gynė Bažnyčios teises.

Slaptoji konsistorija

Naujų kardinolų paskyrimas oficialiai buvo paskelbtas popiežiaus vadovaujamame uždarame senųjų kardinolų susirinkime, vadinamame slaptąja konsistorija. Viso laisvojo pasaulio spauda atkreipė ypatingą dėmesį į šv. Tėvo kalbą, pasakytą kardinolams konsistorijos metu. Joje atsispindi svarbiausios mūsų dienų Bažnyčios problemos bei reikalai. Pirmoji iš tų problemų, be abejo, yra Bažnyčios persekiojimai. Šv. Tėvas, vos prisiminęs visuotinį džiaugsmą naujojo Kristaus Vietininko išrinkimu, savo mintimis vėl grįžta prie tų "mylimiausių sūnų, kurie daugelyje kraštų kenčia žiaurius persekiojimus dėl savo nepalaužiamos ištikimybės Išganytojui". "Težino jie", — sako Jonas XXIII, — kad "Mes kenčiame drauge su jais, kad jų kančias laikome savomis ir kiekvieną dieną nesiliaujame meldęsi už juos".

Didžioji kalbos dalis yra skirta Bažnyčios persekiojimams Kinijoje. Visų pirma Šv. Tėvas apžvelgia susidariusią padėtį. Misionieriai — vyskupai, kunigai ir vienuoliai — apšmeižti, sumesti į kalėjimus arba ištremti. Kinų tautybės vyskupai areštuoti, kiti vyskupijų valdytojai pavesti policijos priežiūrai arba kitokiu būdu sukliudyti eiti savo ganytojiškas pareigas, tikintieji puolami viliojimais, grasinimais ir fiziniais bei moraliniais persekiojimais, siekiant nutraukti ryšius, kurie jungia juos su Šv. Sostu. Popiežius su skausmu apgailestauja, kad atsirado ir tokių, kurie, "nusigandę persekiojimų labiau negu Dievo teismo", neatsilaikė prieš persekiotojų grasinimus ir net sutiko šventvagiškai priimti vyskupo šventimus, iš kurių tačiau jie negali gauti jokios jurisdikcijos į tikinčiuosius, nes šventimai buvo suteikti be Apaštalikiškojo Sosto įgaliojimo. Tokiu neteisėtu būdu prisiimdami vyskupišką autoritetą, jie iššaukė tikinčiųjų tarpe abejones, sumišimą ir pasipiktinimą.

Jonas XXIII tėviškai įspėja tuos kurie parodė silpnumą netikrumą, ypač tuos, kurie sutiko būti neteisėtai konsekruojami vyskupais, taip atverdami kelią atskalos pavojui, ir maldauja Dievą, kad teiktųsi atitolinti šią nelaimę nuo Kinijos katalikų. Iš kitos pusės jis mato, kad Kinijos katalikų tarpe yra gyva pirmųjų krikščionybės amžių kankinių dvasia. Nepaisydami persekiojimų bei kankinimų, jie suranda jėgų parodyti savo meilę ir ištikimybę Romos popiežiui. Šv. Tėvas drąsina juos apaštalo šv. Pauliaus žodžiais: "Budėkite, būkite tvirti tikėjime, būkite vyrai, būkite nepalaužiami" (plg. 1 Kor. 16, 13). Atsiminkite, kad Kristus yra su jumis, pasitikėkite jo jėga ir jo pagalba... Kančia ir ašaros yra mūsų krikščioniškojo tikėjimo kaina, kurią išpranašavo pats Išganytojas: "Mokinys nėra didesnis už savo mokytoją. Jei persekiojo mane, persekios ir jus". (Jon. 15, 20.).

Baigdamas Jonas XXIII kviečia viso pasaulio vyskupus įsijungti į maldos sąjūdį už persekiojamąją Bažnyčią.

Kalėdinis žodis

Tęsdamas Pijaus XII tradiciją, pop. Jonas XXIII Kristaus gimimo šventės išvakarėse radijo kalba kreipėsi į viso pasaulio tikinčiuosius bei tautas.

Toje kalboje pažymėtinas jo troškimas, kad prisijungtų krikščioniškos bendruomenės prie Katalikų Bažnyčios. Jonas XXIII prisimena prieš keliasdešimt metų kai kuriose artimųjų Rytų Ortodoksų Bažnyčiose kilusius vienybės siekimus. Deja, vėliau iškilę konkretūs nacionaliniai interesai bei rūpesčiai neleido realizuotis šiems geriems ir dėmesio vertiems planams. Taip skaudi suskaldytos vienybės problema ir toliau pasilieka, pačiam apaštalavimo darbui sudarydama didelius sunkumus.

žmonijos istorijos lapą. Toynbee sako: "Krikščionybė ir budizmas - tai du gyvi liudininkai, kas įvyksta, kai kelios civilizacijos susiduria viena su kita. Krikščionybė, budizmas, islamas ir induizmas - tai civilizacijų susidūrimų vaisiai. Visur nulindusios vakariečių rankos mūsų žemės rutulį padarė bendra pieva visiems ganytis ir gal netrukus padarys visiems bendra tėvyne. Todėl gal teisėta pranašauti, kad sekančiame žmonijos lape keturioms iš antrinių civilizacijų susidūrimų atsiradusioms tikyboms lemta susidurti ir viena kitą smarkiai paveikti. Kas iš to išeis, nežinome, bet be abejojimo, čia bus pradžia naujo amžiaus žmogaus gyvenime šiose žemėje." (VIII t. p. 628).

Toynbee ta proga prisimena šv Povilo žodžius Atėnų stabmeldžiams:

"Dievas, kuris įkūrė pasaulį ir visa, kas jame yra... padarė iš vieno visą žmonių giminę, kad apgyventų visą žemės paviršių; jis pažymėjo paskirtus laikus ir jų gyvenimo ribas, kad jie ieškotų Dievo, ar neapčiuops Jo arba ar neras nors Jis yra netoli nuo kiekvieno mūsų. Nes Jame gyvename, judame ir esame, kaip ir kai kurie jūsų poetų yra pasakę: — Ir mes esame jo giminės" (Apaštalų Darbai 17 24-28).

Vyt. Širvydas.

VISUOMENINIS GYVENIMAS

KASDIENINIAIS REIKALAIS

Mūsų svarbiausieji rūpesčiai

Problemų, netikėtų ir nepageidautinų, iškyla individo gyvenime, šeimoje, bendruomenėje, tautoje. Juo geriau šios problemos apmąstomos, aptariamos, tuo lengviau įveikiamos ir išsprendžiamos.

Tik ištižėliai nuleidžia rankas, laukdami smūgio, ir lenkiasi ten, kur sąlygos lenkia, nesiryždami patys tvarkyti reikalų, tingėdami apie juos ir pagalvoti.

Vargu kita tauta turi tiek daug rūpesčių, kaip mes. Vienas iš jų, lyg milžiniškas kalnas, užgriuzdęs visą mūsų gyvenimą, užstojęs saulę. Tai nepriklausomybės atgavimo ir tautinių nuotaikų puoselėjimo rūpestis. Visa jėga ir energija, atlikusios nuo fizinės ir dvasinės gyvybės išlaikymo, turi būti sukoncentruotos šiai uolai skaldyti.

Dideliems darbams reikia daug rankų ir gilios išminties. Rankų turime mažai, tad kiekvieną jų privalome rūpestingai saugoti. Būdami menki savo būriu, negalime leisti jam irti, nykti. Kai regime, kad daug kas mūsų atlūžta nuo kamieno, pasislepia ir iš gūžtos nesirodo metais, Dievo valiai atiduodami visus tuos reikalus, kurie tiesiogiai nelenkia jų kiauto. Reikia nuogąstauti ir triūsti, kad šį nykimą sustabdžius, nors šalia skaičiaus išlaikymo dera pasirūpinti ir išmintimi, nes esame lyg mažas akmenėlis, pamestas tarp augštų uolų.

Net tyčiomis nestebint, lengva regėti, kad mūsų skaičius menkėja. Visur tirpstam: eiliniuose subuvimuose, didesnio masto ir lygio parengimuose, senų organizacijų tradiciniuose susirinkimuose ir suėjimuose, privačiam bendravime, didžiųjų uždavinių ir įsipareigojimų bendruomenėje. Jei iki šiol užteko tik nusistebėti, tai po paskutinių bendruomenės rinkimų privalu sunkiai susirūpinti ir kietai imtis aižėjimą sulaikyti; šie rinkimai buvo mūsų tautinio sąmoningumo patikrinimas, davęs skaudų vaizdą. Juk mažam balsuotojų skaičiui pateisinti rimtų priežasčių nesimatė. Rinkimų laikas, buveinės ir taisyklės buvo tinkamai išgarsintos. Gi nei pasitaikęs blogesnis oras nei dviejų dolerių solidarumo mokestis neišteisins tų, kurie sniege ir lietuje išbrenda, darbovietėn vykdami, ar kurie įkanda, šalia namų, naujesnio modelio automobilius bei drabužius įsigyti. Kai kurios spaudos neatsakinga ir nerimta kalba prieš rinkimų tvarką ir bendruomenės principus negalėjo atginti protingos ir mąstančios galvos. Ryžtingų bendruomenės darbininkų triūsu pasiekti vaisiai turėjo tik skatinti. O tiems patiems žmonėms, kurie ir dirba ir pluša, nedera eiti su rinkiminėmis urnomis iš namų į namus ir trukdyti patogiai sekmadienio povakarį televizijos programas sekančius tautiečius. Yra tik viena priežastis: smerktinas apsileidimas.

Nei viena tauta nėra tiek laiminga, kad jos visi nariai aktyviai dalyvautų visuomeninėje ar kultūrinėje veikloje. Visuomet tik maža dalis esti tiek sąmoninga, kad negaili asmeninės aukos, pati plušdama bendrai gerovei ir kitus darbui ragindama. Jei šių raginimų paklauso pusė likusiųjų, rezultatai esti geri. Nedaug visuomeninei veiklai buvome linkę ir savo namuose, Lietuvoje.

Visai kitą vaizdą randame prieš kelis dešimtmečius Amerikos lietuvių tarpe. Ir ne tik lietuvių, bet visų tautų išeivijoje. Bažnyčias, mokyk-

---

Tačiau šis liūdnas konstatavimas negali susilpninti Šv. Tėvo pastangų ir toliau nuoširdžiai kviesti į vienybę atsiskyrusius brolius, kurie taip pat yra paženklinti Kristaus vardu. Tęsdamas savo pirmtakų darbą, Jonas XXIII ryžtasi vykdyti Gerojo Ganytojo, Kristaus, jam pavestą misiją, kad būtų "viena avidė ir vienas ganytojas" (Jon. 10, 16).

Kristaus gimimas visą žmoniją kviečia į vienybę ir į taiką. Kalėdos iš naujo įpareigoja tarnauti tvarkai, teisingumui ir visų krikščioniškų tautų brolybei.

Teduoda Dievas, — sako Jonas XXIII, — kad šis kvietimas būtų išgirstas visur. Deja, daugelyje pasaulio kraštų į šį kvietimą niekas neatkreipia dėmesio. Ten švenčiausios krikščioniškosios civilizacijos vertybės yra gniuždomos ir naikinamos, dvasinė ir dieviškoji tvarka sukrėsta, antgamtinio gyvenimo samprata aptemdyta. Bedievybė ir materializmas kai kurioms tautoms sukūrė neginčijamą vergiją. Šv. Raštas mums kalba apie Babelio bokštą, kuris buvo pastatytas pirmaisiais istorijos amžiais Senaro lygumoje ir kurio griuvimas iššaukė visuotinį sąmyšį. Kai kuriuose pasaulio kraštuose ir šiandien statomi panašūs bokštai. Ir jų likimas tikriausiai bus toks kaip ano pirmojo. Tik vienybė ir glaudus susiklausymas, stiprinant tiesos ir tikro krikščionių broliškumo idėją, galės pašalinti didžiuosius pavojus, kurie gresia žmonijai.

Tai, kas jau visa eilė metų vyksta anapus geležinės uždangos esančiuose kraštuose, yra per daug žinoma, kad dar reiktų plačiau pavaizduoti, — sako toliau Šv. Tėvas. — Tikinčiųjų nusiteikime nėra nieko kariško ar grasinančio, tačiau visiems reikia budėti šią naktį, kuri vis labiau temsta; reikia tiksliai įvertinti pinkles, statomas to, kuris yra Dievo priešas pirmiau, negu mūsų; reikia pasiruošti iš visų pusių ginti krikščioniškus principus, kurie yra ir visuomet bus tikrojo teisingumo šarvai.

Pas ligonius ir kalinius

Visus žavi popiežiaus Jono XXIII žmoniškumas. Jį ypač giliai išgyveno didžiųjų Romos ligoninių "Bambino Gesu" ir "Santo Spirito" ligoniai ir "Regina Coeli" kalėjimo kaliniai. 1958 metų Kalėdos jiems liks neužmirštamos, nes jas jie šventė drauge su popiežium. Ligoninėse, lydimas Italijos ministerio pirmininko Fanfani, Jonas XXIII tėvišku paprastumu laimino ir guodė atskirus ligonius, dalindamas jiems Kalėdų dovanas. Šv. Tėvui apsilankius kalėjime, pranyko skirtumas tarp svečių (kurių tarpe buvo Italijos Teisingumo ministeris Gonella), sargų ir kalinių. Visiems buvo giliai jaudinanti džiaugsmo šventė. Kaliniams pasakytame nuoširdžiame žodyje popiežius juos vadino "mylimais sūnumis ir broliais", su daugeliu jų kalbėjosi asmeniškai, meldėsi drauge su jais ir suteikė palaiminimą Švč. Sakramentu. Su kaliniais jis tarsi pats pasidarė kaliniu, savo pavyzdžiu visiems primindamas Kristaus žodžius: "Buvau kalėjime, ir aplankėte mane".

V. Kaziūnas

las, klubus ir draugijas kūrė ne tik lietuviai, bet ir ukrainiečiai, lenkai, vokiečiai, slovakai, ir kitos tautinės grupės. Kitaip tada atrodė ir šių įvairių sambūrių parengimoi. Užgrūsti, užkimšti žmonėmis, jaunais ir stipriais. Retas drįsdavo likti namuose, kaimynystėje vienokiam ar kitokiam susibūrimui vykstant, nebent ligos ar nelaimės pririštas.

Ar šiandien panašių vaizdų užtiksime? Ar daug matysime statant naujų mados namų, skirtų vienai kuriai tautinei grupei? Kiek prieš kelis dešimtmečius žydėjusių lenkų, ukrainiečių ar lietuvių klubų šiandien pajėgia išsiversti be skolų ir bėdų, neskaitant grynai verslinio pobūdžio vienetų.

Pakito laikai ir žmonės. Anksčiau tautinės grupės parengimas buvo vienintele vieta, kurioje emigrantas galėjo laisvai pasijausti. Tik čia sutiko vedyboms antrąją pusę. Tik čia jieškojo paguodos ir patarimo. Čia net ir darbą surado. Savam maldos name jis suprato Dievą ir Dievas jį. Tačiau vaikai įsigijo platesnį regėjimą. Jie pažino pasaulį už tėvų sukurtų klubų ir bažnyčių, lengvai išmoko jin įeiti. Jei pasitaikydavo naujų emigrantų, jie taip pat keistai atrodė. Anglų kalba, per mokyklas ir karus išplitusi Europoje, retai kuriam buvo nepažįstama arba kietai įkandama. Geresnis išsilavinimas pravėrė duris į pelningesnius darbus ir verslus. Naujasis emigrantas, pirmą dieną išėjęs pirkti degtukų, saugiai, be klaidžiojimų grįžo namo.

Ir dar kai ką skirtingo galime regėti. Prieš kelis dešimtmečius lietuviškosios veiklos darbe stipriausiai reiškėsi inteligentija. Kunigas, advokatas ir gydytojas buvo nepakeičiami šulai. Jais rėmėsi kolonijų kūrimas, minėjimai ir parengimai, vaidinimai ir chorai. Jų rūpesčiu, priežiūra ir administracija kilo lietuviškieji viešieji pastatai. Kunigai organizavo bažnyčių ir mokyklų statybas, kūrė draugijas ir jose daug plušo, režisavo vakarėlius ir net vaidino. Jie buvo dažni svečiai parapiečių namuose darbo dienų vakarais, kad pasitarus, paraginus darbui, pasišnekėjus. Advokatai ir gydytojai taip pat surasdavo laiko būti ir sambūrių pirmininkais, ir sekretoriais, ir iždininkais.

Garbė ir pareiga

Paskaičiuokime, kas dabar mūsų gyvenime drįsta pasirodyti. Aktyviųjų dalyvių tarpe rasime didelį skaičių buvusių mokytojų, sutiksime Lietuvos karininkų ir vidutinės padėties inteligentų, matysime veiklių senesniosios kartos visuomenininkų ir šiek tiek šviesių kultūrininkų. Šių darbus remiant, regėsime dalį jaunimo, sąmoningą vyresniąją ankstesniosios imigracijos kartą ir šiek tiek protingų ūkininkų, amatininkų bei darbininkų. Išskaičiuodami nedalyvaujančiuosius, pasigesime didesnės dalies geresnį turtą įsigijusių, verslininkų, mažesnio išsilavinimo tautiečių. Taip pat nedažnai matysime augštesnes pozicijas Lietuvoje turėjusius, bet šiuo metu sunkiau besiverčiančius. Pasigesime didelės dalies jaunimo. Ypatingai pasiilgsime gerai įsikūrusių inteligentų — gydytojų, advokatų, kunigų.

Mūsų šiandieninį gyvenimą stebint, atrodytų, kad plaukiojame Dievo palaimintuose laikuose, be vargų ir rūpestėlių. Dirbti leidžiame tiems, kurie, keistai surėdyti, savyje jaučia abstrakčias pareigas ir jų raginami juda, pluša. Jiems gelbstime tik pramogos jieškodami, bet pirma tiksliai apsvarstę, kuri pramoga daugiau duos ir mažiau kainuos: kino spektaklis, ramus poilsis savoje pastogėje ar lietuviškasis parengimas. Netikslu būtų tvirtinti, kad sumaterialėjimas yra pagrindine pasyvumo priešastimi. Pinigų negailime, geriau namus įrengiant, dailesnį drabužį perkant, svečius priimant ir paglobojant. Mūsų didžiausia klaida — užmiršimas padėties, kurioje randamės, ir nenujautimas galimų rezultatų, kurių susilauksime, jei pagailėsime pastangų, darbo ir triūso.

Nenuostabu, kai tolimesnės ateities pavojai nevargina mažiau mąstančių žmonių, gebančių tik apie save regėti. Tačiau nesinorėtų šį užsimiršimą pateisinti šviesesnėse galvose, kurios daugiau išsilavinimo pasiekė, išmoko plačiau žvelgti, pažino žmogaus ir tautos nario paskirtį bei uždavinius. Jiems privalu pasidaryti teisingas išvadas, remiantis išsilavinimu ir patirtimi. Jiems reikia sugebėti pajausti pareigą ir turėti pakankamai valios šiai pareigai atlikti. Mūsų didelės inteligentijos dalies išsislapstymas, atsiskyrimas nuo tautinės grupės, užsidarymas savuose namuose ir nebendradarbiavimas su visuomene yra žalingi, skaudūs ir nesuprantami.

Tiesa, yra pavyzdžių, kad viena ar kita svaresnė asmenybė, metais kažkur skendėjusi ir nesirodžiusi, sutinka imtis garbingesnių pareigų, jeigu jos pasiūlomos. Tačiau ilgesnį laiką išbuvęs šalia gyvenimo, jo nestebėjęs ir iš jo nesimokęs, sunkiai benuvokia, kas dedasi, nemoka orientuotis situacijoje, nesugeba prilygti net eiliniam piliečiui, kuris per metų eilę triūsėsi smulkutėse pareigėlėse. (Pavyzdžių yra pakankamai, kad ir labai artimoje praeityje) šviesi išmintis per ilgesnį laiką išsieikvoja, tampa nenaudinga, ir vėl reikia pastangų jai pirmykštin stovin susigrąžinti. Yra žinoma, kad daug kas, paprašytas padirbėti ar pagelbėti, atsisako tik dėl to, kad peršamas darbas yra per menkas jo išsilavinimui ar padėčiai, visai nepagal vodamas, kad žmogaus protas ir sugebėjimai, jei yra nenaudojami, nyksta greičiau, kaip bevertis daiktas.

Pagaliau, kaip turėtų būti apsprendžiamas visuomeninių pareigų garbingumas? Ar tik jų žodiniu apibrėžimu? Šiandien tos pareigos yra garbingos, kurios duoda visuomeninės naudos. Pasaulio Lietuvių Bendruomenės pirmininkas bus mažiau vertas už aktyvių apylinkės solidarumo mokesčio rinkėją, jei pirmasis, nors ir su didele išmintimi, nieko svarbaus neatsieks. Nors augštesnėms pozicijoms išsilavinimas ir išmintis yra gana svarbu, tačiau šiandien jau reikia rimtai pagalvoti, kas joms geriau tinka: metų metams lietuviškajam gyvenimui rezignavusi didelio pajėgumo asmenybė, ar paprastas kuklus žmogelis. Inteligentas tautai svarbus tuo, ką jis sukuria ir kaip sugeba tautos nariams apsireikšti Tačiau kūryboje giliau vystytis gali ne visi mūsų inteligentijos nariai išeivijoje. Daugeliui profesijų emigracija kūrybos pasaulin kietai užspaudė duris. Norint atlikti savo paskirtį, ir sugebant išlikti autoritetu, nors ir skerdykloje kukliai duoną pelnant— nors ir ne bendruomenės pirmininko kėdėje sėdint, o tik eilinį parengimėlį provincijoje organizuojant. Jei duoklė nebus atseikėta nei kūryba nei darbu, ką gi tada inteligentija gali reikšti mūsų emigracinei visuomenei?

Nauji luomai

Buvo užsiminta, kad Amerikos lietuviai prieš keliasdešimt metų savo jautrumu tautinės emigracinės grupės visuomeniniam gyvenimui darę stebuklus, džiaugėsi tuometinės inteligentijos judrumu ir darbštumu. Laisvųjų profesijų žmonės, besinaudoją didele pagarba ir autoritetu, buvo visur sutinkami. Tų pačių profesijų žmonėms nedaug mažesnė pagarba reiškiama ir šiandien. Deja, jų mūsų tarpe beveik nėra. Neskaitykime kelių neužmirštamų pavardžių, kurios plėšomos ir vieniems ir kitiems svarbesniems uždaviniams. Bet kur yra kiti tūkstančiai? Kodėl gi šiandien tiek apleistos mažesnės kolonijos? Ar užmirštama, kad visuomeniniame darbe valdybos ir komitetai negali laikytis be visuomenės?

Mūsų bažnyčios ir parapijinės mokyklos jau pastatytos. Tiesa, rūpesčių yra jas palaikant ar šen ten

pataisant, tačiau šių rūpesčių negalima lyginti su vargais to klebono, kuris savai parapijai dar tik pamatus kasa. Nusistoję ir parapijų nariai. Nors jų dvasinių reikalų tvarkymui ir gražiam parapijos administravimui reikia laiko, tačiau viena kita laisva valandėlė savaitėje gali atsirasti, kurią būtų galima praleisti už klebonijos ribų. Darbas visuomeninėje veikloje parapiečių tarpe, regis, gali padėti juos geriau pažinti ir įvertinti. Dalinimasis jų pastangomis, auginant vaikus lietuviškoje nuotaikoje ir sielojantis tinkama aplinka savai šeimai, turėtų žmonių širdis dvasiniam vadovui atverti daug plačiau, kaip oficialus bendravimas tik bažnyčios ribose. Dvasiškijos įsijungimas tautinin darban paskatintų tuos nepaslankiuosius, kurie, nors lanko bažnyčią ir boja Dievo įstatymo, lengva širdimi pamiršta, kad pareiga tautai yra taip pat įrašyta Dievo įstatyme.

Atskirai tenka paminėti ir kitą pajėgią, gausią grupę, tai mūsų gydytojus. Juos, be labai retų išimčių, sutinkame tik kabinetuose, kai ligos priversti kreipiamės į juos. Gaila minėti, kad finansinis pranašumas, kai šiame krašte pinigu matuojami žmogaus protas, siela ir vertė, šiai grupei įskiepijo "superiority complex", skiriantį juos nuo tautinės visuomenės. Ne tik sunkiai kontroliuojamas darbo laikas gydytojus išbraukė iš mūsų viešojo gyvenimo, bet ir finansinis pranašumas. Šios profesijos žmonių juk nesutinkame ir tose vietose, kur pailsėti susirenkame. Šviesus Ohio gydytojų pavyzdys, paskiriant gan stambią piniginę sumą Bendruomenės kultūriniam judėjimui paremti premijos forma, nėra pakartotas nei vienoje kitoje valstijoje, kur šios profesijos žmonių yra gal net keleriopai daugiau.

Pirmasis žingsnis

Visos mūsų pastangos kol kas remiasi tik savąja visuomene. Dar nesuskubome (ar nepajėgėme) nei viename reikale susilaukti žymesnės paramos iš šalies. Neturime ir augštai prasišovusių asmenybių, kurioms galėtume patikėti didesnę dalį savo bėdų. Pagaliau, jei jų ir būtų, tvirtai organizuoto lietuviško vieneto užnugaris visuomet praverstų. O dabar, kai kiekviena smulkmenėlė turi būti išpuoselėta, išauginta tik mūsų tarpe ir tik savomis rankomis bei rūpesčiu plačiau atskleista, pirmąjį dėmesį dera kreipti į naminę tvarką. kad kiek galima daugiau tautiškai gyvų žmonių stengtųsi savąjį gyvenimą jungti prie lietuviškojo gyvenimo. Mūsų išskirtinė padėtis pasaulyje, skaičiumi ir politine situacija, iš mūsų reikalauja daug daugiau, kaip iš kitų tautinių ar etnografinių grupių.

Krikimo nelaime dažnokai nusiskundžiant, per eilę metų nebuvo atidengta nei reikšmingesnių priemonių situacijai pataisyti nei pats krikimas efektyviau neapstabdytas. Uždavinys sunkus, nes kalba sukasi ne apie bedvasius daiktus, kuriems apvaldyti užtenka tvarkingo darbo, bet apie žmones, kurie dažnai patys sunkiai numato rytdienos mintis, nuotaikas ir galvojimą.

Nei kilniausi tikslai ar idėjos kol kas nepajėgė vienan būrin sujungti visų žmonių. Nepavyks ir mums visus tautiečius įtikinti aktyvaus visuomeninio darbo svarba. Tačiau rūpesčiai ir pastangos yra būtini, kad nusigręžusius nuo lietuviškosios visuomenės galėtume sverti smulkiu procentu. Jei rūpesčių ir pastangų nerodysime, po kiek laiko smulkiu procentu teks skaičiuoti gyvuosius narius.

Stengiantis dabartinę padėtį gerinti, pirmon eilėn tenka susirūpinti inteligentų susigrąžinimu. Kai nėra pakankamo entuziazmo ten, iš kur turėtų kilti naujesnės mintys ir rimtas pavyzdys, likusiems darbuotis sunku. Sunku dar ir todėl, kad geriau išmanantiems pasitraukus, nėra kas darbui tinkamai vadovauja. Kiti dar, pastebėję šią inteligentų rezignaciją, seka jų pavyzdžiu, vengdami dalyvauti veikloje ir kratydamiesi bet kokio darbo, kuris, greičiausia, yra bereikšmis, jei į jį dėmesio nekreipia tie, kurie svarbą ir reikšmę geriau turi nujausti. Be to, stingant kūrybingesnių galvų, veikla tampa nuobodi nepatraukli. Kai darbuose plėšosi tik keli asmenys, eidami iš organizacijos į organizaciją, iš valdybėlės į valdybėlę, tenka išsisemti, išsieikvoti ir tapti nepatraukliais.

Taigi, tenka rūpintis darban susigrąžinti inteligentus. Tuos, kuriuos nelemtų laikų nelaimės išbloškė iš normalaus gyvenimo, paversdamos kasdieninės duonos rūpesčių vergais ir nereikalingais žmonėmis, reikia įtikinti, kad jų paskirtimi yra kūrybingas darbavimasis mūsų tautinės grupės gyvybės ir jėgos išlaikymo dirvose. Jei kas nusigręžė manydamas, kad rūpesčiai kasdieniniais lietuviškais reikalais ir atpildas už juos yra per smulkūs, ir kad jis gali imtis tik pačių atsakingiausių uždavinių, tas turėtų suprasti, kad mokėjimas išsilaikyti tinkamoje augštumoje tik už garbės stalo sėdint nėra tikrasis inteligento požymys. Jei negali būti gerbiamas tų žmonių, kurie tave kasdien mato ir stebi, garbės stalai didelio orumo neprideda. Kultūringas asmuo svarbiuose darbuose smulkių uždavinėlių nevengia, savo išmone ir triūsu juos pajėgdamas įvykdyti geriau už kitus, nors, žinoma, būtų neprotinga reikalauti iš daugiau sugebančio asmens kasdieninių darbelių, jei nebūtų kas atlieka svarbesnes pareigas. Guvaus visuomeninio gyvenimo svarbą turėtų išmanyti ir tie, kurie save atsitvērē luomais ar kabinetais. Laimė ar sugebėjimas verstis sava profesija neatpalaiduoja nuo pareigų, bendrų visiems protingiems tvariniams. Dalyvavimas lietuviškame gyvenime jin ateinant su noru ir entuziazmu, yra viena iš šių pareigų, kartu ir garbinga šventa privilegija.

Reikalai gerokai pasitaisytų, jei šitais darbais susidomėtų daugiau išmanančių galvų, kurios šiuo laiku yra nusisukusios šalin.

Vytautas Volertas

ĮVYKIAI

• JAV sekretorius J. F. Dulles Vasario 16 proga, kai minima mūsų nepriklausomybės paskelbimo 41 metinės, padarė raštišką pareiškimą, kuriame tiesiais žodžiais atidengiama sovietų klasta Pabaltijo valstybių atžvilgiu. Šis žymus ir įtakingas diplomatas išsiskiria ypatinga drąsa aiškiai pasakyti pasauliui, kokiu keliu Rusija pavergė šias tautas. J. F. Dulles rašo:

"Šiemet minime keturiasdešimt pirmas Lietuvos, Latvijos ir Estijos nepriklausomybės paskelbimo metines. Šia proga pravartu laisvajam pasauliui priminti procesą, kaip žingsnis po žingsnio Pabaltijo tautų nepriklausomybė buvo sugriauta po jų laisvės ir pažangos dviejų dešimtmečių.

"Sutartyse su Lietuva, Latvija ir Estija, pasirašytose 1920, Sovietų Rusija pareiškė atsisakanti nuo visų suverenumo teisių į tuos tris kraštus. Toki pat pareiškimai buvo ir kituose susitarimuose, pasirašytuose per du dešimtmečius. Paskutinės sutartys buvo tarpusavio pagalbos paktai, sutarti Sovietam insistuojant 1939 rugsėjyje ir spalyje. Šitie paktai įgalino Sovietų įgulas Pabaltijo valstybėse. Sovietų užsienių reikalų ministeris iškilmingai užtikrino, kad tie paktai yra nekalto apsaugos pobūdžio, pareikšdamas, jog jie įsakmiai pažymi Pabaltijo valstybių suverenumo neliečiamybę. Tačiau savaičių eigoje po paktų sudarymo Sovietų Sąjunga jau pasirašė slaptus protokolus su nacine Vokietija, kuri pripažino Pabaltijo valstybes

priklausant sovietinės įtakos sferai. Tuojau po tarpusavio pagalbos paktų pasirašymo Sovietų Sąjunga pradėjo siųsti savo kariuomenę į Lietuvą, Latviją ir Estiją. 1940 birželyje Sovietai pareikalavo, kad trijų Pabaltijo valstybių vyriausybės būtų perorganizuotos, ir tiem reikalavimam pasipriešinti Pabaltijo valstybės buvo bejėgės. Lietuvos, Latvijos Estijos karinė okupacija prasidėjo kartu su naujų vyriausybių sudarymu. Paskui ėjo rinkimai, kurių vaisius buvo 1940 liepos mėn. Pabaltijo valstybių, kaip sovietinių socialistinių respublikų inkorporavimas į Sovietų Sąjungą.

"Jungtinės Valstybės tuojau paskelbė tai agresija ir atsisakė pripažinti smurtu įvykdytą Pabaltijo valstybių inkorporaciją į Sovietų Sąjungą. Šiandien, ir po aštuoniolikos metų, mes norime užtikrinti Lietuvos, Latvijos, Estijos tautas dar kartą, kad jos nėra užmirštos. Jungtinės Valstybės tebesiekia, Atlanto Chartos žodžiais tariant, matyti atstatytas suverenines teises ir nuosavą valdymąsi tiems, kuriems jos buvo prievarta atimtos".

• Vasario 16 šiemet JAV Kongrese susilaukė ypatingo įvertinimo. Senatoriai Bush iš Connecticuto ir Javits iš Niujorko valstybių senate pasiūlė rezoliuciją, kuria JAV prezidentas įgaliojamas paskelbti Vasario 16 kasmet Lietuvos nepriklausomybės diena. Rezoliucija perduota Teisiniam komitetui (Committee on the Judiciary). Komiteto pirmininkas yra senatorius Eastland iš Mississippi.

• Keletos valstybių gubernatoriai vasario 16 paskelbė Lietuvos nepriklausomybės diena. Tai padarė Niujorko, New Jersey, Rhode Island Kalifornijos Connecticuto, Ohio, Michigano ir kt. Taip pat ir keliolika miestų, tarp kurių Niujorkas ir Čikaga, paskelbė vasario 16 mūsų laisvės švente.

• Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo 41 metinėse Vlikas kreipėsi į pasaulio lietuvius. Atsišaukime rašoma; "Gyvenamoji valanda stato mums daug reikalavimų kaip tautai, kovojančiai dėl savo valstybės nepriklausomybės atstatymo ir joje visų jos etnografinių žemių sujungimo. Mums ne vistiek, kaip bus išspręstas taikos ir Europos saugumo klausimas ir kaip bus pakreiptas Lietuvos likimas. Kas bus mūsų kaimynai ypač Lietuvos kaimynas vakaruose. Kam bus priskirta lietuviškoji Prūsų dalis. Ar susitarimas tarp Vakarų ir Rytų dėl pasaulio ir Europos saugumo sistemos atneš Lietuvai laisvę ar bent daugiau galimumų laisvėjimo kryptim, ar Lietuva pataps tarptautinių mainų objektas, pažeidžiant visus teisėtumo ir moralės principus ir nusileidžiant brutaliai jėgai ir interesų spekuliacijai.

"Lietuvos laisvinimo klausimas įgauna vis didėjančią globalinę reikšmę. Jis yra dalis visuotinės kovos tarp laisvės ir tironijos. Tiesioginiai ar netiesioginiai jis yra paliečiamas visur, kur Vakarai su Rytais susitinka — Jungtinių Tautų Organizacijoj, pasaulio didžiųjų Londone, Paryžiuje, Bonnoje, Vatikane, Viduriniuose ar Tolimuosiuose Rytuose, visur, kur siaučia šaltojo karo vėjai, sprogsta karštojo karo bombos, ar vyksta dirbtinė koegzistencija.

"Visos mūsų tautos, kiekvieno jos nario pareiga ir atsakomybė budėti visur ir nuolat. Budėti ir vieningai suderintai veikti, kad Lietuvos gyvybiniai interesai visur ir visuomet būtų apginti, kad abiejose geležinės uždangos pusėse kiekvieno lietuvio tautinis sąmoningumas būtų išlaikytas ir nuteiktas išsaugoti viltį, didinti pastangas ir būti pasiruošusiam aukotis Lietuvai laisvę atgauti ir atstatyti nepriklausomą valstybę".

• Sausio 31 d. Lietuvos atstovas prie Šv. Sosto St. Girdvainis buvo priimtas popiežiaus Jono XXIII privačioje audiencijoje. Ministeris perteikė Šv. Tėvui Naujųjų Metų sveikinimus, palinkėdamas jam sėkmės, pradėjus valdyti Bažnyčią. Popiežius suteikė palaiminimą Lietuvai ir jos atstovui.

• Tremty atgaivinta Liet. Katalikų Mokslo Akademija nuolat plečia savo veiklą. 1957 m. Romoje suruoštas pirmas jos narių suvažiavimas. Dabar rengiamasi išleisti suvažiavimo paskaitas bei nutarimus. Prel. P. Juro lėšomis atnaujinta Akademijos leidinių serija. Jo lėšomis neseniai pasirodė mokslinė kun. dr. J. Vaišnoros M.I.C., studija "Marijos garbinimas Lietuvoje". Spausdinimui paruošta to paties mecenato lėšomis ir dr. Z. Ivinskio "Aidų" premijuotas veikalas apie vysk. Merkelį Giedraitį ir jo laikų Lietuvą. Akademijos pastangomis praėjusių metų lapkričio mėnesį suruošta Gregorianumo universitete Romoje prof. J. Ereto paskaita apie St. Šalkauskio filosofiją. Paskaitoje dalyvavo daug rinktinių profesorių iš įvairių mokslo įstaigų. Akademija planuoja išleisti metraštį, kuriame bus paskelbtos lietuvių mokslininkų studijos. Jam laukiami jau dabar tokie straipsniai. Juos prašoma siųsti centro valdybai.

• Kun. J. Karalius, vienas iš aktyviausių ankstesniosios Amerikos lietuvių veikėjų, paminėjo savo amžiaus 70 metų sukaktį. Jis klebonauja lietuvių parapijoje Shenandoah, Pa.

• Kongreso komisijai "Amerikos Balsas" pateikė savo apskaičiavimus, kiek jo klauso anapus geležinės uždangos. Skaičiai tokie:

Lenkijoje klausytojų daugiausia — per dieną vidutiniškai 1,600,000, Čekoslovakijoje ir rytų Vokietijoje po 1,200,000, Vengrijoje — 110,000. Sovietų Sąjungoje — 1,700,000. Toliau mažesnieji Albanijoje — 20,000, Bulgarijoje — 300,000 Estijoje — 20,00, Latvijoj — 3,000 Lietuvoje — 40,00, Rumunijoje — 40,000. Šiuose daviniuose iš visų pabaltiečių daugiausia klausytojų Lietuvoje, bet ten siunčiamas mažiausias bangų skaičius.

L.P.D.A. t.y. Lietuvių Profesorių Draugija Amerikoje pradeda spausdinti savo narių darbus. Pirmuoju 1959 metais pasirodys žemės ūkio akademijos pirmojo rektoriaus senesnės kartos lietuvių veikėjo, varpininko ir viltininko mok. miškininko, profesoriaus Povilo Matulionio gyvenimo ir veiklos aprašymas, paruoštas mok. miškininko, docento Antano Rukuižos. Šis 3-4 lankų leidinys bus papuoštas portretu ir Lietuvos miškų atvaizdais. Antru leidiniu eis (jau nutarta) mūsų krašto vandenų žinovo, prof. Stepono Kolupailos antras tomas veikalo vardu Nemunas. Jis iš spaudos išeis tik 1959 ar 1960 m. Tai bus storokas tomas su tekstu ir anglų kalba. Jame ypač daug bus tabelių, brėžinių, schemų ir žemėlapių.

Mokslininkai, turį paruošę rimtų studijų, susietų su Lietuvos kraštu ir jo žmonėmis ir norį jas paskelbti spaudoje, yra prašomi pranešti mūsų draugijai, apibūdinant rašinio turinį ir apimtį. Iš trumpesnių darbų susidarys medžiagos metraščiui. Pageidaujamos santraukos anglų kalba.

Visi, kam rūpi lietuvių mokslas ir kultūra, yra prašomi paremti aukomis, įnašais, prenumerata ir moksliniais rašiniais Lietuvių Profesorių Draugiją Amerikoje.

Prenumeratą ir aukas prašome siųsti šiuo adresu:

L.P.L.A. iždininkui
prof. S. DIRMANTUI
4241 S. Maplewood
Chicago 32, Ill. U.AS.A.

R e d a g u o j a — Antanas Vaičiulaitis

R e d a k c i j o s n a r i a i — Leonardas Andriekus, O.F.M., Juozas Girnius, Alfonsas Nyka-Niliūnas

M e n i n ė p r i e ž i ū r a — Telesforas Valius

L e i d ž i a — Tėvai Pranciškonai

A d m i n i s t r a c i j o s a d r e s a s — Aidai
680 Bushwick Ave., Brooklyn 21, N. Y.

D a i l i n i n k o a d r e s a s — Telesforas Valius,
84 Pine Crest Rd., Toronto, Ont., Canada

R e d a k c i j o s a d r e s a s — Antanas Vaičiulaitis,
304 Anacostia Rd. S E., Washington 19, D. C.

Lietuviai pranciškonai, prieš trejus metus atidarę Kennebunkport, Maine, savo gimnaziją (High School), kviečia į ją stoti pradžios mokyklą baigusius jaunuolius. Šiais metais pranciškonų gimnazijoje jau veikia trys klasės. Gabūs mokiniai, pristatę savo mokslo pažymėjimus, gali persikelti ir iš kitų gimnazijų. Vietos bendrabutyje yra 100 mokinių.

Nuo praėjusio rudens mokykla veikia naujose moderniškose patalpose, kuriose yra bendrabutis, klasės, žaidimų salė, biblioteka ir laboratorija.

Į mokyklą priimami tik lietuviai ir lietuvių kilmės berniukai. Mokyklai ir bendrabučiui vadovauja patys lietuviai pranciškonai. Gimnazija turi visas valdžios mokyklų teises, ir joje išeinamas visas vidurinėms mokykloms nustatytas kursas su lotynų kalba ir lituanistika.

Už mokslą ir bendrabutį atlyginimas tik 400 dol. metams. Neturtingi gabūs mokiniai gali būti dalinai arba ir visiškai nuo mokesčio už mokslą atleidžiami.

Pirmenybė teikiama norintiems stoti į lietuvių pranciškonų vienuoliją jaunuoliams. Vėliau jie vienuolijos lėšomis bus mokomi ir ruošiami misijonieriais, kad tarnautų lietuviams išeiviams ir išlaisvintai Lietuvai.

Visi lietuviai tėvai, kurie sielojasi savo vaikų auklėjimu krikščioniškoje ir lietuviškoje dvasioje, prašomi atkreipti dėmesį į šią gimnaziją. Įstojimo reikalais rašyti rektoriui šiuo adresu:

Tėv. Viktoras Gidžiūnas, O. F. M.
Franciscan Monastery
Kennebunkport, Maine